This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Karavelov, L. c
=

Цѣната е: 2.50 лева подвързана—3.50.

СЪЧИНЕНИЯ

НА

ЛЮБЕНА КАРАВЕЛОВЪ

ТОМЪ СЕДМИЙ

ПОВѢСТИ и РАЗКАЗИ.

издава

Съпругата му Н. Л. Каравелова.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА

на

З. СТОЯНОВЪ.

РУССЕ

Печатница на Н. Л. Каравелова и С-ie

1887.

PG
1037
K2
1886
v.7

STANFORD LIBRARIES
HOOVER
INSTITUTION

СЪЧИНЕНИЯ

НА

ЮБЕНА КАРАВЕЛОВЪ

ТОМЪ СЕДМИЙ

ПОВѢСТИ и РАЗКАЗИ.

ИЗДАВА

Съпругата му Н. Л. Каравелова.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА

на

З. СТОЯНОВЪ.

РУССЕ

Печатница на Н. Л. Каравелова и С-ie

1887.

Сички права са запазвать.

ПОВѢСТИ и РАЗКАЗИ
НА
Л. КАРАВЕЛОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.

Три Картини изъ бѣлгарскиятъ животъ:

Маминото Дѣтенце 1

Извънрѣденъ Родолюбецъ 79

Прогресистъ 122

Нено 159

Що е грѣхъ 171

Ще ли имъ са вѣрне 191

ТРИ КАРТИНИ ИЗЪ БѫЛГАРСКИЯТЪ ЖИВОТЪ

«МАМИНОТО ДѢТЕНЦЕ.»

I.

Който не е видѣлъ ново-садската лития, който не е прочелъ Максима Исповѣдника, който не е ходилъ въ Бачковскиятъ манастиръ, който не е ѣлъ «шкембе-чорбасѫ» въ Цариградъ, който не е живѣлъ у мадамъ Клайнъ въ Болградъ и който не е пилъ казанлѫшка гюлова ракия, — той нищо не знае, отъ нищо не отбира. Ахъ, ти моя люляно, ти казанлѫшка гюлова ракийко! Въ твоите алкоколни искрици са сириватъ стотина тома изъ най-знамѣнитите епохи на бѫлгарската история, които сѫ пѫлни съ хилѣди велики и славни подвиги, съ Димостеновски краснорѣчия, съ Атиловски походи, съ Ватерловски сражения и пр. и пр. Който та е пилъ веднашъ, той никога не може да та забрави, а който та попива чѣстичко, той оставя въ бѫлгарската история по нѣколко извънрѣдно важни психологически революции. И азъ сѫмъ та пилъ нѣкога си, и азъ сѫмъ са наслаждалъ отъ твоиятъ ароматъ, и азъ сѫмъималъ удоволствие да испитамъ твоята приятность... Охъ, вѣрвашъ ли, и до тая минута помна твоите животворящи сили и твоето нравственно и физическо значение. Когато та пиятъ смѫртните богове, то усѣщатъ

такава забѣлѣжителна приятность, каквато не усѣща даже и онзи, когото гладатъ вечеръ преди да заспи по петите, нито пакъ онзи, комуто господъ богъ е помогналъ да получи наслѣдство отъ непредвидена страна. А каква е твоята бистрота, каква е твоята бѣлота! Сребро, брилянтъ, сѫлза, капка отъ роса, христалъ, който виси въ черкова на полиелеите. . . . Земете билюрова чаша, измийте я добре, налѣйте я до половина съ тая божествена влажность, закрийте съ два пѫрста лѣвото си око и поглѣдайте въ нея съ дѣсното. . . . . Охо-хо-хо, сѫлза, да я земе доволътъ! Разбира са, че ако сичкото това да не би било положителна математическа истина, то казанлѫчене, не би биле казанлѫчене, а биле би . . . ., напримѣръ, сопотненци или калоферци, и гологанъбей-овците не би могле да наторатъ съ имената си всемирната история. Тѫй е то! А Захара е сѣднала та ни са гордѣе съ своите милинки, Ени-Захара съ своите саралии, Пловдивъ съ своите кокони и съ киселото млѣко на арапинътъ при шадраванътъ, Тѫрново съ своите ханове и съ «Малтичкината пѣсень,» Габрово съ своите похлупци и съ каменниятъ мостъ, Едирне съ своята халва и съ своето народолюбие, Цариградъ съ своиятъ рахатълокумъ, Станимака съ своето калугерско происхождение, Ахело-Бургасъ съ своята солена риба, Русчукъ съ своите калдарѫме и Краставо село съ своите тикви! Смѣшни градове, смѣшни граждане! Ако не е вѫзможно да сравняваме Парижъ съ Женева и Лондонъ съ Орѣхово, то не е вѫзможно да сравняваме и Казанлѫкъ съ . . . съ какво и съ кого би вие желале? — да рѣчеме съ Дѫбене.

Но Казанлѫкъ има и друго още по-важно преимущество. . . . Вѫобразете си, че вие сте пѫтникъ и че влазяте пѫрвь пѫть въ тоя трендафиленъ градъ. Глѣдайте добре. Азъ ви увѣрявамъ, че пѫрвите ваши впе-

чатления ще да бѫдатъ обворожителни. Захваща са майската пролѣть, дѫрветата са накитватъ съ нѣжни и съ крѣхки листеца, полето са покрива съ цвѣтя, славѣе сладко пѣятъ, пиленца чуруликатъ надѣсно и налѣво, сичко става весело, мило и прекрасно, даже и воздухътъ са напѫлва съ нѣкаква си успокоявающа безмѣтежность; а между сичкото това, като Венера между своите нимфи, са червенѣятъ трендафиловите градини и употрѣбляватъ сичките си усилия да погѫдѣличкатъ носовете ни, да изнесатъ на видъ своите свѫрхестественни прелѣсти и да ни покажатъ своето превѫсходство въ природата. . . Но и това още не е сичко. Ако обичате прелѣстите на природата, то обѫрнете своето внимание и на млѣкопитающето са царство, а именно на Евините синове и дѫщери, на които доволно чѣсто завижда трендафилътъ и които иматъ пѫлно право да са нарѣкатъ царйове и царици на природата. Черни очи, вити вѣжди, бѣли лица, хримизни бузици, алени устници, дѫлги клѣпаче, тѫнки снаги, високи гѫрди. . . Охъ, не говорете ми повече, защото азъ имамъ обичай да спа по много и да сѫнувамъ различни сѫнища. . . . Ако ви са случи да идете въ Казанлѫкъ, то вѣжете сѫрцето си съ козинйова ортама, защото твѫрде лесно можете да останете безъ крѫвочиститель. . . Васъ ще да окружатъ нѣколко миловидни ангелчета, ще да ви погледатъ нѣколко очарователни очи, ще да ви са поусмихнатъ нѣколко нѣжни устенца, и сичкото това се отличава съ такова ангелско виражение, и сичките тие нѣща блѣстатъ съ такава кротость, щото, само по тоя знакъ, вие свободно можете да имъ дадете сѫрцето си. Съ една дума, който отъ васъ и да би поглѣдалъ на тия гиздави сѫздания, които растатъ, младѣятъ и старѣятъ въ тоя земни рай, той непремѣнно трѣба да си зададе вопросъ, защо азъ не сѫмъ са родилъ, защо не сѫмъ израсалъ и защо да не умра въ тоя градъ?

Билъ Маия месѣцъ. Ако природата презъ тоя месѣцъ и да е богата почти на сѣкаде, но ние, както казахъ вече по-горе, не смѣеме да сравняваме съ Казанлѫкъ ни най-прелѣстните страни подъ ясното небе, защото е страшно да не оскѫрбиме трендафилътъ и аленитѣ устници на казанлѫченките. Слѫнцето са показало на востокъ и прострѣло своите златни лучи надъ райската градина, изъ която са расхождале нѣколко стотини млади и крѣхки сѫздания. Казанлѫшките момиченца сѫбирале трендафилътъ. И сичките тие ластавички пѣятъ, подскачатъ, смѣятъ са, радватъ са и напѫлватъ воздухътъ съ различни вѫсклицания! Не зная вие какъ, а моя милость никога не би са отказала да поживѣе между тие весели чурулиги баремъ единъ день, баремъ единъ часъ. . . . Разсказватъ, че казанлѫчене, а особенно казанлѫченки, мислатъ и работатъ подъ влиянието на своите минутни впечатления и че тѣхното непостоянство, което прилича на росата въ тѣхните трендафилени градинки, не сѫ въ сѫстояние да унищожатъ ни старостьта, ни тѣшкиятъ живътъ, ни страшната дѣйствителность. А отъ какво происхожда. сичкото това? Отъ растителностьта, която ги окружава. Трендафилътъ живѣе малко, но неговиятъ майски животъ има повече сладки минути, нежели многолѣтното сѫществование на вѫрбата. Ако е животъ, да бѫде животъ, а ако е дрѣмка да бѫде дрѣмка, — срѣдата никога не може да са нарѣче блаженство. Казанлѫчене иматъ пѫлно право.

Подъ една кичеста круша въ една отъ трендафиловите градини било послано черно-жѫлто китено чердже, на което сѣдѣле двѣ лебеници или, както ги наричатъ казанлѫчене, двѣ дини, които представляле едносѫщность и нерасдѣлность, или, да кажа по-понятно, едната лебеница, която била твѫрде голѣма и малко продѫлговата сѣдѣла на черджето, а другата, която би-

ла малка и туплеста, сѣдѣла на пѫрвата лебеница, така щото отъ тие двѣ разновидни лебеници происходило едно нераздѣлно мазно тѣло, което са наричало Неночорбаджи. Но азъ заборавихъ да ви кажа, че голѣмата лебеница е била облѣчена въ копринена риза, въ ленени гащи и въ бѣло копринено съ червени пѫрчици елеченце и че малката лебеница е била покрита съ бѣлъ фесъ. Голѣмата лебеница са повдигала на горе и отпускала са на доле твѫрдѐ затруднително, а когато происходило това, то на малката лебеница са отваряла нѣкаква си дупка, надъ която стѫрчѣле двѣ дѫлги бѣлочерни урѣзалки козина, поимала и изпускала воздухъ и клокала така поетично, чегато въ голѣмата лебеница са намира цѣлъ вулканъ. Но малката лебеница имала още двѣ преимущества: на нея стѫрчѣле три червени подлоги, които носиле название уши и носъ, и двѣ черни точки, които въ общежитието са наричатъ очи, а по манастирите — свѣтила. Изведнашъ черните точки, които до това време биле сѫнливи, шавнале насамъ-нататакъ и изъ дупката изкокнале нѣколко потока лава, между които са зачуле слѣдующите думи: «Иване бре, ела самъ.»

Предъ лебеницата са исправилъ единъ младъ и гиздавъ момакъ, който принадлѣжалъ въ числото на оние нерѣдки сѫщества, които са наричатъ сеизе и които умѣятъ да мѫлчатъ, да са вѫртатъ на пета, да са занимаватъ съ нищо и да ѣдатъ останките отъ чорбаджийскиятъ обѣдъ. Азъ не ща да ви разсказвамъ какво виражение е имало лицето на тоя младъ човѣкъ и съ какво е билъ той облѣченъ, защото, както ви казахъ вече по-горе, подобни личности вие можете да срѣшнете сѣки день и сѣки часъ и защото тие не сѫдѫржатъ въ себѣ си нищо особенно, слѣдователно ние можеме да ги нарѣчеме нищо.

— Дѣ е Никола? заклокалъ вулканътъ и долнята лебеница са мовдигнала цѣла педя нагоре.

— Отидоха съ Станчовото момче да тѫрсатъ врабчета, отговорило нищото.

— Азъ хилядо пѫти сѫмъ ти казвалъ да го не оставяшъ да ходи самъ. . . . Вие слушате само тогова, когато ви кръстосватъ съ суровицата. Иди при дѣтето. . . А дѣ е чорбаджийката?

— Тя си почива подъ крушата.

— Нека си почине. . . Иди и доведи Никола. Не оставяй го сами. Глѣдай съ четири очи. . . Не оставяй момичетата да сѣдатъ и да лапатъ мухите. Парици имъ са плащатъ. Удрай. Тие хора нѣматъ ни срамъ, ни очи. Париците ти зематъ, а работата ти оставятъ за петровдень! Иди при дѣтето.

Иванъ тръгналъ камъ стариятъ кестенъ, но голѣмата лебеница, съ помощьта на малката, му заповѣдала да са вѫрне и да приѣме още нѣколко мѫдри сѫвѣти и наставления. — «Ти го не гони: глѣдай да не падне и да са не убие. . . Кажи му че го викамъ азъ. «Баща ти та вика да ти даде ново гроше,» му кажи. Кажи му, че сѫмъ хваналъ пиле. Иди при чорбаджийката и кажи ѝ да не лѣжи подъ крушата. Подъ крушата сѣнката не е гѫста. Кажи ѝ да са пренесе подъ голѣмиятъ кестенъ. Пренеси и моята постѣлка. . . Или чѣкай, не ще ми са да са мѣста. А ракията изстуди ли са?»

— Азъ мисла, че са е изстудила. отговорило нищото.

— Ти мислишъ! . . . Хилѣди пѫти ти сѫмъ казвалъ да ми не отговаряшъ. така. И въ Филибе та водихъ, и въ Захара та пращахъ, — не можа да станешъ човѣкъ! «Трѣба да са е истудила, чорбаджи!» — тѫй трѣба да кажешъ. Кажи де. . . .

— Трѣба да са е изстудила, чорбаджи, отговорило нищото.

— Иди и донеси я. . . . Кажи на чорбаджийката да дойде при мене. Набери малко череши за мезе. . . . Хайде иди и намѣри дѣтето. . . .

Нищото тръгвало още веднашъ, и двашъ, и тришъ, но лебеницата го върщала назадъ и клокала съ различни звукове, и когато вече била дадена и шестата заповѣдь да върви, то откамъ сѣверната страна са показало такова едно нѣщо, което накарало нищото да са запре още веднашъ, а лебеницата да замълчи и да са приготови да слуша чуждите заповѣди така сѫщо, както нищото слуша неговите. Това нѣщо, което имало голѣмо сходство съ оние двуеноги животни, които отъ своята страна иматъ сходство съ други едни животни, които са отгояватъ за колѣда, е била чорбаджийката. Но преди да ви опиша добрите и лошавите качества на тая още доволно апетитна госпожа, азъ трѣба да са върна (така праватъ сичките романисти) назадъ и да ви разскажа за нея нѣкои и други исторически подробности.

На тоя свѣтъ сѫществуватъ голѣмо множество чудни и непостижими личности. Глѣдашъ ги — нѣма нищо, разгръщашъ ги — не видишъ нищо, говоришъ съ тѣхъ — не излазя нищо, анализирашъ ги — не намирашъ нищо, но слѣпото щастие са търкаля надъ тѣхъ, пияната сждбина пръска между тѣхъ своите дарове и награждава ги съ изобилие, а шантавите случаи имъ кукурикатъ на прагътъ сѣка зарань и сѣки вѣчеръ. Чудно! Единъ отъ тие щастливи или случайни херои е билъ и Неночорбаджи. За да си обясниме какъ тоя ограниченъ и слабохарактеренъ човѣкъ е успѣлъ да надои такова голѣмо количество злато и сребро, ние сме длжни да потърсиме изъ природата нѣкое сравнение, защото ни е-

динъ важенъ психологически вопросъ не може да бѫде рѣшенъ вѣрно и правилно безъ сѫдѣйствието на естественните закони. Помислѣте си, че вие сте камаче и че природата или вашата орисница ви е изнесла на бѣлъ свѣтъ и хвѫрлила ви е въ Тунджа, но хвѫрлила ви е така, щото вие сте имале случай да избѣгнете и отъ ситниятъ пѣсакъ, който доволно чѣсто затрупва щастието на множество малки камачета, и отъ голѣмите камане, които доволно чѣсто притискватъ малките самолюбци и не даватъ имъ да са повдигнатъ во вѣки вѣковъ. Съ една дума, вѫобразете си, че вие сте паднале на добро мѣсто, че Тунджа въ това време е имала доста вода и доста сили и че вие сте са тѫркаляле отъ Калоферъ до Казанлѫкъ безъ никакви препятствия и безъ особенни трудове. Сѫщото бива и съ човѣкътъ. Най-напредъ случайятъ му дава малко, това малко довожда при себѣ си друго малко, двѣте малки са сѫединяватъ съ третйото множко са жени за четвѫртото много, четвѫртото много ражда множество малки-много, и така нататакъ, и вие единъ день виждате, че онзи човѣкъ, който, по вашето мнѣние, не е билъ способенъ да напои нито циганско магаре, става богатъ, важенъ, горделивъ, «знатенъ,» «славенъ» и прославенъ чорбаджия. Така са случило и съ Нена, когото аристократията наричала киръ Нено, демократията — Нено-чорбаджи, а *срѣдните* — челебиятъ. На двайсетъ и петйогодишниятъ си вѫзрастъ той ималъ повече отъ сто хилѣди гроша чисти пари, а въ онова време, за което ви разсказвамъ, на тая сумма сѫ завиждале даже и пловдивските бегликчие.

Кой е билъ баща и коя е била майка на киръ Нена, и ималъ ли е той нѣкога баща и баба, на тие вопроси и до днесь още не е отговорила казанлѫшката генеология, ако казанлѫчене и да иматъ множество бивши и сѫвременни писатели критици. Изъ преданията,

които съ са съхраниле въ любознателната глава на попъ Стояна, азъ можахъ да извлѣка само това, че когато Нено попипалъ, поглѣдалъ и изброилъ своите сто хилѣди грошовци, то намислилъ да са ожени. — «Но моята жена трѣба да бѫде една у майка, защото азъ нѣмамъ родители,» помислилъ той и захванахъ да търси. Стотѣхъ хилѣди гроша, които съ най-убѣдителната сваха подъ ясното небе, испълниле неговото желание твърде скоро. На втората недѣля послѣ петровдень Нено билъ вече оженень за дъщерята на Димитра Хлапаръть, който слѣдъ време оставилъ на своиятъ зеть три дюкяна, една къща, гюлова градина и двѣ алени устни. Сладостьта му била голѣма! Послѣ женидбата Нено чувствувалъ неизказанно и искренно блаженство: каква е у него чистота, каква е у него топлота, какво е у него спокойствие! Сичко глѣдало на него весело и щастливо: и таванътъ, и одаръть, и свѣщникъть, и ръкавете му, и саханете, и лучникъть, и бѣлите нагръдки на жената му, които часъ-по-часъ дохождале при него и сѣдале на миндерлъкчето. . . . Истина е, че неговата гургувица повече мълчи и не гургулика, — но това именно е и потрѣбно на Нена, който не желае нищо друго, освѣнъ тишина и спокойствие. — «А бе, казва тя, азъ ходихъ у кръсничини и помолихъ я да ни хариже това гърненце. Я поглѣдай какво е то хубаво! . . . .» — «Истина е хубаво,» отговаря Нено и цѣлува жената си, — и пакъ тишина и спокойствие. Но гърнето са занася на мѣстото му, нѣжната съпруга дохожда изново, усѣква свѣщьта, запалва кандилото предъ иконата, предлага на мъжътъ си нѣкой вопросъ, получава отговоръ цѣлуватъ са, — и пакъ тишина и спокойствие. Мълчанието на жената си Нено обяснялъ съ това, че и неи, както и нему, съ скъпи тишината и спокойствието, и че сичките нейни способности съ обърнати на това, що-

то сѣка една минута да бѫде посвѣщена за ползата на тая тишина и спокойствие. А съ какавъ нѣженъ гласецъ говори тая гургувица за испросенното отъ кръсница гѫрненце! Въ тоя гласъ са чуе и любовь камъ Нена, и ежеминутно старание за неговата тишина и спокойствие. . . . Жената на Нена е една отъ най-честните испѫлнителници на онова значение, което ѝ е било внушено още отъ малолѣтството въ родителската кѫща съ ежеминутни примѣри изъ дѣйствителниятъ животъ и която са основава на това, че трѣба да са внася, а не да са изнася.» Тая теория, която глѣда на животътъ като на вѫзможность да бѫде сѫбрано и спечѣлено колкото са може повече, накарва множество жени, които въ младостьта имъ е вѫзможно да бѫдатъ задомени на-сила за нѣкой петдесетйо годишенъ вдовѣцъ, но които не е вече вѫзможно да изтеглите изъ обятията на тие старци съ нѣкакви клѣщи, защото тие изведнашъ ставатъ черни робини на думата, «да спечѣлиме,» която е най-главната религия на тѣхните мѫже, — ставатъ мравки или безисключителни «дай ми.» Такава е била и жената на Нена. Нейното хубавичко и мазничко лице е било почти сѣкога сѣриозно, мѫчеливо, навѫсено и замислено само за това, защото въ главата ѝ сѫ са вѫртѣле важни вопроси, като напрммѣръ, колко соль да са тури на зелето, какъ трѣба да са сѫхранатъ прѣсни яйцата, съ какви способи да са испроси още едно гѫрненце, какъ да са умалатъ домашните разноски и пр., които ѝ не давале нито двѣ минути време за нарушение на домашнята тишина и спокойствие. . . . . Съ една дума, главата на Неновата жена и день и нощь прѣла и такала само за три жизненни начала: да не излазя изъ кѫщата имъ онова, шото би могло да остане въ нея; да са не даватъ 28 пари, когато могатъ да са дадатъ 27; да са не доплаща или сѫвсѣмъ да

са не плаща на оние, които не могатъ да ни накаратъ на-сила да имъ платиме. . . Ако Нено плащалъ нѣкому дължътъ си, то неговата съпруга искренно съжалѣвала, че това са е случвало дѣйствително. . . . . Въ нейната глава доволно чѣсто са въртѣле такива мисли: «Добро би било да не плащаме на работниците. Сѣка година би ни оставале по десеть хилѣди гроша. . . . А намъ сѣки трѣба да плаща . . . . . Ако азъ да би намѣрила на пътьтъ сто хилѣди гроша, то би ги скрила и никому не би ги показвала. Нека сѣдатъ закопани въ градината. А ако намѣра само сто гроша? — И тѣхъ ща да зарова въ градината, — въ гърненце ще да ги тура и ще да ги закопая. . . . Или не въ гърненце, а въ нѣкой дрипелъ, защото гърнето чини шестдесетъ парици. А ако намѣра пърстенъ? — Него ща да продамъ. . .» И множество още зрѣли и практически мисли са провирале презъ мозакътъ на тая знамѣнита жена, ако тоя процесъ и да происходилъ безъ волнение, безъ страстни увлечения и безъ напразни разговори, защото спокойствието и тишината съ сѣдѣле вече доволно ягко на своите престоле. — «А бе, ти *пиешь* скъпъ тютюнъ,» говорила нѣжната съпруга на мъжътъ си и цѣловала го опуително. — «Истина е скъпъ,» отговарялъ Нено. — «Купувай по-ефтинъ,» казвала разумната и економната жена и цѣловала го още веднашъ. Нено нѣмалъ сила да са откаже нито една минута отъ домашната тишина и купувалъ по-евтинъ тютюнъ. — «Виното е скъпо тая година,» говорила Неновица. — «Истина е скъпо», отговарялъ Нено. — «А механджиете ви го продаватъ още по-скъпо, продължала Неновица. — «Истина ни го продаватъ по-скъпо,» продължалъ и Нено. — «А ти не ходи да пиешъ въ механата и да черпишъ казанлъшките чапкъне,» съвѣтовала Неновица. — Пий си дома. Нашето вино е десетйогодишно. . . Цѣли двайсетъ бъчви

са намиратъ въ зимникътъ. Продай половината». Послѣдниятъ сѫвѣтъ са не харесалъ на Нена и той са рѣшилъ да защити своята крѣпость, но тишината, спокойствието и задебѣлѣлото вече лице на сѫпругата му одѫржале такава блѣстяща побѣда, каквато не е одѫржѣвалъ ни Наполеонъ I., ни Атила, ни Тамерланъ. Не преминала нито една недѣля, а Нено захваналъ вече да осѫжда своите по-напредни приятели, че тѣхна милость са скита по кръчмите и по кавенетата, че харчатъ парите си напразно, че са каратъ между себѣ си като цигане и че не знаятъ дѣ да са дѣнатъ. . . И въ това време той чувствувалъ, че има право да имъ са смѣе, защото въ неговата кѫща владѣе тишина и спокойствие. Когато ималъ нейде работа и когато са вѫрщалъ назадъ, то отварялъ вратникътъ, разглѣдвалъ дворътъ си и произносилъ: «въ моята кѫща е рай.—райска тишина.» Влазялъ въ стаята. — «Свѫршили?» го пита Неновица, па сѣда до него на миндерлѫкето и захваща да шие мѫничко ризленце. — «Свѫршихъ,» отговаря Нено и отрива своята горня лебеница. — «Азъ ушихъ вече ризлето,» казва нѣжната сѫпруга. — «А за кого шиешъ това ризле?» пита Нено и подмигва значително. Неновица мѫлчи и продължава да шие, като сѣка жена, която е продусмотрителна. «Ахъ, какво свѣто виражение са е появило на лицето ѝ», си мисли Нено и пита готовъ ли е обѣдътъ. Ето каква е била младостьта на двѣте лебеници и на тѣхната сѫпруга, които азъ мисла да разложа и да изслѣдовамъ химически, анатомически и исторически въ слѣдующата глава.

II.

Когато Неновата половинъ душа сѣднала до дѣсното колѣно на своятъ сѫпругъ, то изпуснала двѣ до-

волно силни изджхания, които имале извънрѣдно сходство съ изджханията на оние животни, за които азъ говорихъ вече въ пѫрвата глава, или съ изджханията на оние присноблаженни калугере, които сѫ имале щастие да изѣдатъ една ока фасулъ, единъ саханъ съ джурканъ бобъ (полѣянъ отгоре съ една добра пропорция дѫрвено масло) и три литри шаранова риба, и да испиятъ двѣ оки бѣло и една ока червено вино. Изъ сичко са видѣло, че гениялната економка не обича голѣмите горѣщини, отъ които нейното мазно тѣло изпущало голѣмо количество потъ, а тоя потъ доволно чѣсто е накарвалъ даже и Нена-чорбаджи да си затѫжка носътъ.

— Горѣщо ли ти е? попиталъ Нено.

— Горѣщо ми е, отговорила Неновица.

— А поспа ли? попиталъ Нено.

— Проклѣтата горѣщина ми не даде да заспа, отговорила Неновица.

— Полѣгни малко при мене.

— И при тебе е горѣщина.

— А ти иди подъ голѣмиятъ кестенъ.

— И тамъ е горѣщина. А защо ти не кажешъ да пресѣчатъ голѣмиятъ кестенъ? Десеть кола дѫрва ще да натовариме. . . Той вече не ражда. . . . Охъ, горѣщина! Попъ Илия прочете въ евангелието, че сѣко дѫрво, което не принася кестене трѣба да са отсѣче и да са изгори. . . . Проклѣтите мухи са вовиратъ въ носътъ ми.

Послѣ тие важни разговори, които имале тѫждественно сходство съ текстътъ на катихизисътъ, т. е. които са сѫстоѣле само отъ вопроси и отъ отговори съ доволно малки исключения и съ доволно практически заключения отъ страната на економическата жена, двата сѫпруга захѫркале така щастливо, щото вълканътъ са разярилъ до послѣдните граници, захваналъ да работи

дѣятелно и лавените му потоци биле до толкова изобилни, щото ако нещастните градове Геркуланъ и Помпея да би са премѣстиле даже и на върхъ Неновата брада, то и въ такавъ случай тѣхната сждбина би била печална; а между двѣте алени устници на Неновица, които лѣжеха по срѣдата на двѣ бѣли полушария, происходило нѣщо неопредѣленно, което имало малко сходство съ оние духала, съ които са служатъ само калайджиете. . . . . Въ това сжщо време Иванъ, който билъ доволно бързъ човѣкъ, испълнилъ три доволно тѣжки обязанности: първо, той отишѣлъ при работкините, казалъ имъ да работатъ по-сърчено, изглѣдалъ по-старите кръвнишки, рѣкалъ нѣколко наплюнчени думи на младите, подмигналъ нѣколко пъти на по-хубавите и засукалъ мустаките си; второ, той намѣрилъ господарскиятъ синъ, който гонилъ въ една ливада чуждите гъски, помогналъ му да имъ изскуба перата, казалъ му да иде при баща си, че той (Иванъ) е намѣрилъ гнѣздо отъ косере и пр. и пр.; третйо, извадилъ изъ кладенецътъ ковата, въ която са намирало едно доволно голѣмо стъкло съ гюловица, и дошѣлъ при своиятъ повѣлитель.

— А дѣ е гнѣздото? Дѣ е врабчето? Ти ми каза, че татко е хваналъ врабченце. . . . . Дѣ сж косерете? Иванъ кованъ, циганскu топанъ. . . Иване бре, магаре бре, качи са на черешата и набѣри ми малко черешки! Дай да ти са кача. Чѣкай. . . Ти си моиятъ конь. . . Въ твоята глава, казва татко, мътатъ еребици. . .

Послѣ тие благонравни изрѣчения, съ които са отличаватъ почти сичките галени, отгоени и отхранени чорбаджийски дѣца, Никола воврѣлъ дѣсниятъ си кракъ въ джебътъ на Ивана, хваналъ са за рамото му и пожалелъ да го възсѣдне; но млѣкопитающето са нищо, което неочѣквало подобна бомбардировка, шавнало и чор-

баджийското дѣте паднало на земята. Произлѣзла доволно живописна сцена. Измаменниятъ херой изрѣвалъ, като закланъ хваналъ нищото за рѫката и захапалъ го за палецътъ до толкова искусно, щото доволно голѣмо количество кръвь влѣзла въ устата му и почугуркала по брадата му. Чорбаджийката са пробудила.

— Какво е? Що е? Кой ти раскръвави устата? питалъ вулканътъ и по лицето му тѣкле едри капки потъ.

— Ела, мами, ела сине! Кажи ми кой ти раскръвави устата? Не плачи, сине! говорила нѣжната майка и протѣгала са така сладострастно, щото, ако Нено да не би почесалъ бѣдрото си, даже и самъ Юпитеръ би са преобразилъ на лебедъ или баремъ на бѣло биче.

— И-и-и-ванъ, Иванъ, ма х-ла-ласна. О-ле-леле, мам-мам-ко, убихъ са, говорилъ чорбаджийскиятъ синъ и лицето му било червено, като бужуръ.

Вулканътъ и неговата благочестива сѫпруга са разяриле до такава степень, щото Иванъ, който употрѣблялъ сичките си сили да имъ докаже своята невинность или да имъ разясни, че кръвьта, която са намира въ устата и по брадата на синътъ имъ, е негова собственность, билъ дължанъ да претърпи кораблекрушение и да иде на «рѣкахъ Вавилонскихъ да плаче аллилуия.»

Въ това време Николаималъ повече отъ единайсетъ годинъ, ако майка му, като сѣка майка, която желае да бѫде млада, и да говорила, че на спасов-день му са е испълнило деветйото лѣто. — «А азъ мисла, говорила нѣкоя нейна роднина или нѣкоя нейна приятелка, че той е малко по-голѣмичекъ.» — Ако не вѣрвашъ, то питай попъ Илия,» отговорила майката. — «А попъ Илия ли го кръсти? питала приятелката. — «Кръсти го попъ Иванъ Славѣйятъ,» отговорила роди-

телницата. — «А нѣмà ти не знаешъ, че попъ Иванъ не служи и не кржщава повече отъ десетъ години?» говорила немилосжрдната критичарка, която имала слабость да не разбира, че хубавите жени не обичатъ противорѣчия и въ други отношения. — «Какво попъ Иванъ? За какво и защо ми е твой попъ Иванъ? Азъ не ща нито да зная за попъ Ивана. За попъ Ивана и за попъ Желѣзка е срамота и да говори човѣкъ, говорила чорбоджийката, като сѣки човѣкъ, който иска да замаже захванатиятъ разговоръ и да му даде друго направление. — Знаешъ ли ти какво сж направиле попъ Иванъ и попъ Желѣзко на велик-день въ новата черкова? Напиле са и двамата и дошле да служатъ на втора пасха. . . «Мржнъ, мржнъ, мржнъ, казва единътъ. «Мржнъ, мржнъ, мржнъ,» чете другиятъ. Смѣхъ! . . . А попъ Илия глѣда изъ олтаръть и казва: «Назюзюкале сте са и двамина, като копаче, мои драгоцѣнни пастири черковни!»

Но както и да е, а Николчо са родилъ въ 1849 година на спасов-день, по 12 часътъ презъ нощьта. Бабата, която му отрѣзала пжпътъ, е и до днесь още жива, слѣдователно който желае да са увѣри въ справедливостьта на моите думи, той трѣба да иде въ Казанлжкъ, да заповѣда въ новата черкова и да попита жива ли е баба Ерйна, която мѣси просварите. Ако му кажатъ че е жива, той трѣба да купи една литра гюлова ракия, да влѣзе въ мжничкото одайченце, което са намира при вратата на митохътъ, да почерпи старата жена и да ѝ предложи нѣколко вопроса изъ казанлжшката хроника. Трѣба да ви извѣста и това, че вие не трѣба да ходите при баба Ерина въ петакъ, защото въ продължението на тоя день тя пече своите просварки и не пие. Ако влѣзете въ нейното кйошенце въ недѣля послѣ черкова, то тя ще да ви покани да сѣднете,

ще да ви са оплаче отъ неблагодарностите на свѣтътъ, ще да ви каже нѣколко соленички изражения за епитропете и за младиятъ попъ и ще да ви разскаже нѣколко твърде сѫблазнителни истории изъ казанлѫшката история. «За кой Николчо ма питашъ ти? Не за Неновъ Николчо ли? И той е хѫрсѫзинъ, какавъто е и баща му. Когато имъ бабувахъ, то ми дадоха двѣ ирмиличета, двѣ бѫклице съ вино, една половница съ ракия и една тѣсна и дебѣла кѫрпица. Богати хора! Да имъ са не види и богатсвото, и главата! Николчо са роди лесно. Въ онова време азъ бѣхъ още млада и знаѣхъ добре сѫоиятъ занаятъ. Сега не чина за нищо. Ако да не би ми помагала Мариамна калугерката, то и просвари не би могла вече да пека. . . Но добрите хора ма не оставятъ. Преди една недѣля азъ оженихъ едно ергенче и добихъ една жѫлтица. Преди да са покалугера, азъ живѣехъ по-лесно. Сега са не може. «Калугерките не трѣба да са занимаватъ съ свѣтски работи,» казваше лани младиятъ учитель, който направи грѣхъ съ Кузмановото момиче. . . Николчо бѣше здраво дѣтенце, — не плачеше и спѣше по цѣлъ день и по цѣла нощь. Леля ви Пелагия, игуменицата, казва, че ако едно дѣте спи много, то слѣдъ време става лениво и «развали пѫртина,» а ако спи по малко и ако плаче и дене и ноще, то бива пѫргаво и разумно момче. Азъ ви казвамъ че това не е така. Николчо бѣше мирно и сѫнливо дѣте, а сега сѫбаря и звѣздите отъ небето! . . . Какво не прави галенето! Азъ мисла, че отъ него нѣма да са роди ни сухо, ни сурово. Ако са не удави нейде, то ще да бѫде обѣсенъ. . . Умните хора казватъ, че «попските синове сѫ дяволски унуци,» а азъ ща да ви кажа, че чорбаджийските синове могатъ да туратъ подъ петата си и унуката на дѣда ви сатана. Кой ходи изъ градътъ да чапкѫнува? — чорбаджийските синове. Кой закача

младите калугерки и кой прескача презъ манастирските дуваре? — Чорбаджийските синове. Кой са килка пиянъ по кръчмите и кой спи въ кавенетата? — Чорбаджийските синове.»

Но да оставиме баба Ерина, защото нейна милость има обичай да напада не само на онова, щото е младо и зелено, а и на нашите манастирски свѣтини, ако тя сама презъ своята младость и да е имала не по-малка пропорция всевъзможни грѣхове даже и отъ калоферските свѣтийки, и да потърсиме по-безпристрастенъ материялъ за нашата психология.

Въ 1849 г. Нено-чорбаджи, който са старалъ съ сичкото си сърце да добие и послѣднята пропорция отъ домашнята тишина и да заплати за нея каквато и да би му поискале цѣна, добилъ еднороденъ синъ. О-о-о, появлението на тоя синъ е имало важно влияние на сичкиятъ неговъ животъ! Щомъ Николчо са появилъ на бѣлъ свѣтъ, то Нено са свилъ на двѣ дъги предъ своя властолюбива жена и станалъ неинъ безотвѣтенъ робъ и всепокорнѣйши слуга. Съ една дума, неговата тишина и спокойствие са продължале даже и въ онова време, когато нагрѫдките на жената ту приняле жълтникавъ видъ; той захванalъ да намира приятности, тишина и спокойствие даже и въ своеволието на жената си. . . . Николчо билъ воведенъ въ християнското стадо, както видѣхме вече изъ разказътъ на самата родителница, отъ попъ Ивана Славѣйятъ, а неговъ въспріемникъ станалъ Никола Искрата, който е извѣстенъ повече подъ име «далъ Колйо, зелъ Колйо.» Послѣднята титла байо ви Колйо е получилъ отъ цѣлото казанлъшко гражданство, и получилъ я е заслужено. Трѣба да ви кажа и това, че ни една титла подъ ясното небе, която са е давала когато и да е даже и на русските генерале, на са е прилѣпяла до своиятъ господаринъ до

толкова тѣсно, до колкото прѣкоръть «далъ Колйо, зелъ Колйо» е отговорялъ на своето назначение. И наистина, ние знаеме твѫрде добре, че множество генерале са добиле своите титли не за това, защото сѫ биле способни, а за това, защото тѣхните солдате сѫ умирале безъ страхъ; а нашъ Колйо Искрата са е борилъ противъ грубото човѣчество и съ мѫжество, и съ постоянство, и безъ ничия момощь, и неговото изрѣчение «далъ Колйо, зелъ Колйо» е имало важни послѣдствия не само за Казанлѫкъ и за казанлѫшките вдовици, но и за оная тѫрговска наука, която са нарича буххалтерия. Казанлѫчене говоратъ, че ако Колйо Искрата да би са главилъ баремъ за единъ месѣцъ въ всемогѫщата контора на барона Родшилда за буххалтеръ, то негово сиятелство непремѣнно би било избрано за министръ на финансията въ Франция, защото въ сегашниятъ деветнайсети вѣкъ произвѣденията на Калифорния сѫ много по важни, нежели великите сѫображения на Роберта Тюрго и политико-економическите теории на Адама Смита. Да ви разскажа сега какви сѫ биле заслугите на Никола Искрата, които сѫ му пожертвовале гореказанната титла. Една година почтенните казанлѫчене избрале Искрата за секретаринъ на общината и повѣриле му градските сумми. Искрата пожелалъ да са отличи, т. е. добилъ воля да докаже на своите сѫграждане, че тие не сѫ погрѣшиле, ако сѫ избрале именно него за дѣловодитель на обществените дѣла. Той купилъ дебѣли тефтери, далъ на сѣки отъ тѣхъ особенно название и захваналъ да пише «далъ Колйо, зелъ Колйо,» а когато са свѫршила годината и когато «далъ Колйо, зелъ Колйо» си подалъ смѣтките, то казанлѫчене раззинале устата си и опулиле очите си.

До петйогодишниятъ си вѫзрасть Николчо, малкиятъ Николчо, крѫщеникътъ на голѣмиятъ Николчо,

не изнесалъ предъ свѣтътъ нищо особенно. Единственно негово отличие, което било забѣлѣжено въ продължението на тие петь години, и то не отъ казанлъчене. а отъ собственното семейство на бъдащиятъ гражданинъ, са заключало въ това, че госпожа Неновица захванала да посрѣща своиятъ нижайши повѣлитель неопрана, несрѣсана и неомита, Но и това явление подѣйствовало на Нена успокоително. Когато той срѣщалъ жената си съ разрошавенна глава или съ различни бѣлѣзи по дрѣхите, то са радвалъ и обяснялъ самъ на себѣ си: «Който има наслѣдникъ, той трѣба да пѣсти и да ходи непранъ и неомитъ. . . . Майка е! . . . А какво ангелско виражение са е появило у нея на лицето! . . . . Тя е по умна отъ мене. Азъ трѣба да я слушамъ и да испълнявамъ волята ѝ. Ако да не би била тя, то азъ днесь не биималъ толкова пари.» Послѣ тие разумни разсъждения Нено са рѣшилъ съ сичкото си сърце и душа да дебѣлѣе и да не обърща внимание на нищо и на никого. Разбира са че и това рѣшеиие са случило не безъ болка борба. Когато единъ день Неновица му казала просто и ясно да мълчи, да слуша и да ѝ не противорѣчи, то у него са появило едно малко и невинно самолюбиице, но то било не твърде дълготрайно. Слѣдъ малко време жената му, безъ никакви церемонии, захванала да го води за юралчето камъ неговите домашни обязанности, а той вървѣлъ спокойно, не риталъ и не хапалъ, защото неговата душа не желала нищо друго, освѣнъ тишина и спокойствие. Изъ сичкото това, щото ви казахъ по-горе, вие сте успѣле вече да са убѣдите, че Николчо са е воспиталъ исключително подъ ржководството на майка си, която са е старала да му внуши само една, исключително една идея, че сѣки разуменъ човѣкъ е обязанъ да разбогатѣе и да има много, защото сиромашията не чини нито калпавъ грошъ.

Тая идея са насаждала въ младата глава и чрезъ различни приказници, и чрезъ различни сѫвѣти, и чрезъ различни примѣри изъ дѣйствителниятъ животъ.

Когато Николчу чукнала седмата колѣда, то родителите му го завѣле въ училището и предале го въ рѫцете на знамѣнитиятъ въ онова време казанлѫшки педагогъ, който е знаялъ не само да учи по панакидата, а и да пѣе въ черкова. Името на тая знамѣнита личность е било даскалъ Славе, — и нищо повече. Сичкиятъ градъ го е знаялъ подъ това име. Когато веднашъ било испроводено изъ Пловдивъ такова сдно писмо, което било надписано «Мусекословеснѣйшему господину кирию кирию Славе,» и когато това писмо било занесено на попъ Иванъ Славѣйятъ, то негово христолюбие са разсѫрдило и казало: «Азъ не сѫмъ мусекословеснѣйши и името ми е Иванъ. Това писмо е за даскалътъ.» Мнозина разсказватъ, че това произшествие е станало не по погрѣшка, а съ зло намѣрение. Разносвачътъ на писмата, който билъ «дяволъ човѣкъ,» искалъ да са поприсмѣе на дѣда попа и на неговата музика, която въ времето на «Сострахомъ божи» приличала на хрюкане. И въ Казанлѫкъ има дяволе хора! Но както и да е, а мусекословеснѣйши Славе принялъ чорбаджийското дѣте съ отворени обятия, далъ му нова панакида. на която било написано ✝ (крѫсти, боже, помагай) а б в г д и пр., и накаралъ го да цѣлуне дебѣлата рѫка на баща си и бѣлата рѫчица на майка си, която приличала на Захарски симидъ.

— Не бийте го, даскале! казала нѣжната родителница и повдигнала вѣждите си. — Той е единъ у майка.

— Не карайте му са яко-яко, притурила лебеницата и вѫздихнала тѣжичко.

— Азъ бия само царвулановците, отговорилъ дас-

калъ Славе съ достойнство. — Ако за едно дѣте е нужна тояга, то за друго стигатъ и нѣколко думи. Не грижете са. Отъ Стояновите момчета е проплакалъ сичкиятъ градъ, а азъ до тая минута и съ пръсть не съмъ ги побутналъ. Чорбаджийското дѣте са не бие. . . Ако да не би биле чорбаджиете, и сиромашките дѣца би останале пукале. Кой са грижи за душата на учителите? Чорбаджиете. Кой поддържа божиите храмове? Чорбаджиете. А съ какви очи ние ще да поглѣдамѐ биенните чорбаджийски дѣца, когато тие порастатъ и когато станатъ и сами чорбаджие? Кукувицата не е още испила умътъ и на даскалете.

Послѣ тие убѣдителни доказателства, добрите родители са върнале назадъ, а Николчо останалъ въ разсадникътъ на образованието да срича и да събира умъ и разумъ. Той са училъ до толкова добре, щото слѣдъ четири години, или въ онова време, въ което ние го намираме че скуба чуждите гъски и че лови врабчета, той знаялъ вече и «помилуи мя боже,» и «Вѣрую.» Ноговото поведение било така също достойно за уважение. Ако Николчо и да билъ още твърде малакъ, но той билъ вече въ състояние да разбере мнѣнията на майка си и понятията на учительтъ си за много предмѣти, и пожелалъ да играе между съучениците си такива също роли, каквито игралъ баща му между казанлъшките граждане, а майка му между кумите и свахите. Но съществовало ли е между бащата и синътъ същественно психологическо сходство? — Ни най-малко. Ако Нено и Неновица биле лениви и неподвижни, то тѣхното дѣте било живо и пъргаво; ако Нено и Неновица биле благоразумни и любители на тишината и на спокойствието, то синътъ имъ билъ пернатъ и любитель различни приключения; най-послѣ, ако родителите обичале да трупатъ богатства, то синътъ имъ обичалъ да

ги ѣде. Съ една дума, единственното сходство, което сѫществовало между родителите и дѣтето, са заключало въ това, че сѣки отъ тѣхъ обичалъ да дѫржи главата си високо, да говори повѣлително и да изисква отъ ближните си любовь и почитание, чегато тие двѣ душевни движения сѫ прѣсно сирене! Такова е било дѣтенството на нашиятъ херой, за юношеството на когото азъ ща да ви разскажа въ слѣдующите глави.

III.

— Ела мами, ела сине! Сѣдни при мене. . . . . Азъ ща му покажа какъ са биятъ чорбаджийските дѣца. Не плачи, мое дѣтенце! Азъ ща кажа на баща ти да ти купи жѫлто поѣсче, говорила нѣжната майка, гладила по главата своето тѣле и клатила главата си.

— Тие харсѫзе сѣкога ще да ти развалатъ сѫнътъ, говорилъ вулканътъ и тѫркалъ брадата си. — Тамамъ бѣхъ заспалъ. . . Сѫнувахъ. Чѣкай, чѣкай. . . Какво сѫнувахъ? Ха, сѫнувахъ, че ти бѣше станала мечка и играеше предъ конакътъ. . . Водеше та единъ циганинъ. . . А азъ сѣдѣхъ съ забитинътъ и пиѣхме ракия. А донесе ли Иванъ ракията.

— Ето я, отговорила чорбаджийката.

— Налѣй ми.

— Бобако, дай и мене ракийка, казалъ Неновиятъ наслѣдникъ.

— Ти си още малакъ. . . Не пий ракия. Който пие ракия, той не става човѣкъ. Само чапкѫнете пиятъ ракия, проповѣдалъ Нено.

— Азъ искамъ да пия ракия и да стана като тебе, отговорилъ синътъ.

— А нема́ азъ сѫмъ чапкѫнинь? попиталъ бащата и поущипналъ синътъ си за гушата.

— А защо ти пиешъ ракия? попиталъ синътъ.

— Азъ съмъ голѣмъ, а ти си малакъ, отговорилъ бащата.

— А нѣмà малките чапкѫне съ по-лошави отъ голѣмите?

— Ахъ, какавъ си ти левусти Пѣнко! казалъ бащата и заповѣдалъ на майката да налѣе и на остроумниятъ ораторъ малко ракийка.

— Пини си, сине, пини си, мами! . . . Ако ти тѣгли сѫрцето, то си попивай по малко. Нашата ракия не е като другите. И цариците могатъ да я пиятъ. Послѣ тие думи майката налѣла съ ракия една отъ оние чаши, които преди цивилизацията са наричаха винйови, и подала я на своето единиче. «Налѣй ú малко водица,« казала тя.

— Безъ вода е по сладка, отговорилъ Николчо, и послѣ испилъ ракията, чмокналъ два пѫти съ устните си и подалъ чашата на майка си, която въ това време глѣдала на своето дѣте съ такова умилно виражение, съ каквото обикновенно глѣдатъ оние майки, които съ чуле за дѣцата си нѣщо похвално.

Ето какъ съ живѣле тие двѣ щастливи души, които съ са приготовляле да оставатъ наслѣдници и да умножатъ човѣческиятъ родъ; ето какъ съ живѣле тие двѣ лоеви сѫрца, които съ са надѣяле да отхранатъ достоенъ и родолюбивъ синъ, подъ крилото на когото да преминатъ своята старость; най-послѣ, ето какъ съ живѣле тие два гражданина, които съ са уважале отъ простите смѫртни, които съ играле важни роли въ казанлѫшката история и които съ са приготовляле да оставатъ славно име. . . А Николчо се расалъ и расалъ. Гюловата ракийка, която била изпиѣна отъ него въ градината, имала такова чудно влияние на неговата натура, щото послѣ тоя знамѣнитъ день, той

добилъ воля да продължи захванатото дѣло съ особенна енергия и да докаже на своите родители, че тѣхните спѣстени капитале нѣма да му пресѣднатъ. . . Най-напредъ Николчо са постаралъ да си намѣри другаре, защото даже и казанлъшката гюлова ракия изисква весели компании и сладки бесѣди. Но азъ ви казахъ вече, че Николчо еималъ голѣмо сходство съ родителите си, които сж държѣле главите си високо, които сж говориле съ по-сиромасите отъ тѣхъ високомѣрно и които сж презирале голаците и босаците. Това твърде важно дѣло доволно чѣсто туряло нашиятъ херой въ затруднително положение. «Стояновиятъ синъ обича да заповѣда, а Христовото хлапе не ми е по годините, мислилъ Николчо. — Азъ трѣба да си намѣра такавъ другаринъ, който би испълнялъ моите желания и който би билъ така сжщо чорбаджийски синъ.» Но Николчовите желания останале напразни. Чорбаджийските синове, които имале доволно важни причини да живѣятъ самостоятелно и да управляватъ своите поданници по своята воля, не могле да са сближатъ съ Николча, защото имената на неговите родители са вьртѣле и день и нощь на сичките езици, които имале способность да издаватъ звукове. Но човѣческата сждбина е доволно чудна и вѣтарничева жена. Единъ день Неновиятъ синъ затворилъ очите си и отишѣлъ да са порасходи край градътъ съ нѣколко свои полудругаре, отъ които единътъ билъ попски синъ, а другиятъ дяволска унука. Това са случило именно въ онова време, когато Николчо захваналъ вече да зяпа по прозорците и да са занимава съ Евините дъщери. Захванало да са смърква. Слънцето грѣло слабо, пилетата полѣтѣле камъ гнѣздата си да успокоятъ своите уморѣни членове, комарете брънчѣле налѣво и надѣсно, нѣколко пеперуди са премѣтале една презъ друга, жабите квакале въ блатото, нѣколко крави мукале

предъ портите си и вѣтърътъ добилъ успокоевающи свойства. Въ това време Николчо и неговите другаре дошле при една вжрба, извадиле изъ джебовете си двѣ доволно голѣми стжклета съ ракия и една хартийка съ бадемъ и сѣднале на тревата.

— А купи ли локма-руху? попиталъ единъ отъ Николчовите другаре, който ималъ блѣдно лице, кривъ носъ и дебѣли устни, и на когото името било Христйо Новиятъ.

— Купихъ, отговорилъ другиятъ, който ималъ червени и дебѣли бузи и чисто бѣло лице, и на когото името било Михалъ попскиятъ синъ.

— А за какво ви е локма-руху? попиталъ Николчо.

— Ахъ ти, лапни мухчо! казалъ Христо и изкикотилъ са отъ сичкото си сжрце. — Ти, както са види, нѣма да испедепцашъ занаятътъ, а хората казватъ, че скоро ще да заминешъ и гологанъ-бейовците! Ако въ нашата гюлова ракия са налѣе малко локма-руху, то тя може да вжскреси и мжртвите. Тжй е то! Само сепотненците и калоферците я пиятъ безъ локма-руху. А знаешъ ли какво казваше докторътъ? — Който пие гюловицата безъ локмаруху, той изгубва калеврите си, както ги бѣше изгубилъ и сопотненецътъ.

— А който я пие съ локма-руху, той са жени на вересия, казалъ Николчо и хваналъ другаринътъ си за носътъ.

А знаете ли каква игра е изигралъ единъ отъ новите докторе въ Казанлжкъ? Напилъ са (съ локма-руху) гюловица и отишѣлъ въ една кжща да види една болна жена, а въ тая кжща са намирало едно чернооко сжрненце, което му са харесало. На пиените хора са харесватъ и самодивите, а момиченцето на болната жена, — ако и да не било за докторътъ, — не било за из-

хвѫргане. Докторътъ хваналъ болната майка за рѫката, попипалъ ѝ жилата, поглѣдалъ ѝ езикътъ, рѣкалъ ѝ да си тури на петите топли керпиче и казалъ на момиченцето да му донесе малко водица. Момиченцето излѣзло. «А знаешъ ли защо сѫмъ дошѣлъ?» попиталъ той майката. — «Дошѣлъ си да ма видишъ, отговорила тя зачудено. — Азъ пращахъ да та викатъ.» — «Не е то така, казалъ докторътъ. — Азъ дойдохъ да са года,» — «А за кого мислишъ да са годишъ?» попитала болната. — «За вашето момиче,» отговорилъ той. Жената са зачудила и казала на лѣчителтъ да ѝ даде да са поразмисли, да поговори съ мѫжътъ си и съ дѫщеря си и да му отговори на другиятъ день, но гюловата ракия бива луда даже и тогава, когато са пие съ локма-руху, и докторътъ обявилъ на болната, че той не може да чѣка и че годѣжътъ трѣба да стане тутакси. Майката, която била умна жена, пожелала да са вѫсползува отъ гюловата ракия, защото момичето ѝ, което принадлѣжало на сиромашки родители и което нѣмало особенни прелѣсти, никого не би намѣрило по-добаръ младоженецъ, и за това повикала по-голѣмиятъ си синъ и испроводила го да повика баща си, който въ това време са намиралъ въ крѫчмата и пропивалъ своята седмична печѣлба. Бащата дошѣлъ и довелъ съ себѣ си нѣколко души свои роднини и приятели. Когато добрите хора испиле още по нѣколко чаши гюловица и когато си поприказале за едно за друго, то майката са исправила на постелята си и обявила на сѫбранието, че докторътъ иска дѫщеря имъ, Произлѣзло още едно пиене, и докторътъ билъ сгодѣнъ. Той далъ на момичето пѫрстенътъ си и десетина едри жѫлтици, между които са намирале и нѣколко калпави ирмиличета. . . . Послѣ годѣжътъ честното сѫбрание са нализало до толкова, щото гюловицата захванала да не намира вече

свободно мѣсто, вѫрщала са назадъ и текла по брадите на своите любители. Отишле са по срѣдъ нощь, и едни отъ тѣхъ писале *мислете*, други *нашове,* а трети *онове.* Докторътъ, които не билъ въ сѫстояние да напише самостоятелно нито просто *люде,* трѫгналъ камъ кѫщата си подъ менторството на четири силни рѫце, които го дѫржѣле подъ мишниците, и подъ рѫководството на едно разумно сѫщество, което му мѣстило краката. На другиятъ день той спалъ почти до пладне.. Когато са пробудилъ и когато повикалъ слугата си да му подаде да са омие, то нѣколко ранобудници отъ вчерашните негови приятели, надъ които даже и най чистата гюловица нѣмала «аллилуйско» влияние, влѣзле въ стаята му, климнале съ главите си, поухилиле са и казале: «Честита ви радость.» Докторътъ са хваналъ за носътъ, защипалъ са, потѫркалъ очите си и тупналъ си кракътъ о одаръ̀тъ, — той мислилъ че спи,— но неговото упражнение останало сѫвсѣмъ напразно. «Честита ви радость,» повториле гостите. «Каква радость? Какво са е случило! Да не са о отѣлила стринината крава?» питалъ докторътъ и мигалъ, като куче въ воденица. «Ние ти казваме за годѣжътъ,» отговориле гостите. «Какавъ годѣжъ?» «Боже мой, той не помни!» казалъ попъ Кѫнъ. «Нема̀ не помнишъ, че ние та годихме снощи вечеръ?» попиталъ попъ Желѣзко. Когато докторътъ чулъ тие не твѫрде утѣшителни думи и когато си припомнилъ своята пловдивска годѣница, то по тѣлото му преминале студени трѫпки. «А за чие момиче ма сгодихте?» попиталъ той. Сѫбранието опулило очите си и раззинало «вѫсприѣмниците» си. Повдигналъ са смѣхъ, попѫржни и различни разсѫждения. «Азъ бѣхъ пиянъ, азъ нищо не помна, азъ са вѫрщахъ отъ Ташъ-бунаръ, азъ са бѣхъ наклянкалъ като копачъ,» говорилъ докторътъ. «Пиянъ, непиянъ, а момичето е

вече твое,» отговорилъ единъ. «Хайде да идеме у невѣстата, защото одавна вече та чѣкатъ,» говорилъ други. «Хайде облѣчете са,» заповѣдалъ трети. «И такава свадба до сега не е бивала въ Казанлѫкъ,» говорилъ чвтвѫрти. Когато сѫбранието изсказало сичките свои мнѣния, разсѫждения и обвинения, то докторътъ са ударилъ по челото и извикалъ: «Ето какво ми направи проклѣтата гюлова ракия.» «Благословенное вино и проклято е піянство,» проговорилъ попъ Желѣзко и померисалъ джубето си, което му давало духовна храна, защото то имало обичай да са облива съ гюловица сѣки петъ минути. «А какъ вие пиете гюловицата — съ локма-руху ли или безъ локма-руху?» попиталъ даскалъ Славе и поглѣдалъ докторътъ въ очите. «Съ локма-руху,» отговорилъ докторътъ печално. «Чудно!» проговорилъ даскалъ Славе и поглѣдалъ изъ прозорецътъ камъ крѫчмата, въ която сѣдѣле нѣколко посѣтители и наслаждале са чувствително. Докторътъ навелъ главата си и мислилъ така философически, както обикновенно мислатъ оние нещастни хора, които сѫ прехапале езикътъ си. Най-послѣ той сѫ обѫрналъ камъ сватовете, помолилъ ги да го оставатъ да са облѣче и зарѫчалъ имъ да го почѣкатъ или въ кѫрчмата или у невѣстата, на която името и кѫщата му станале вече извѣстни. Сѫбравшите са излѣзле. «Приготови коньтъ ми,» казалъ докторътъ на слугата си и поглѣдналъ изъ прозорецътъ. «А дѣ ще да идете?» попиталъ слугата. «Не е твоя работа, отговорилъ докторътъ сѫрдито. — Ти си найди кириджийски конь и намѣри ма въ Пловдивъ. Сѫбери сичкиятъ ми калабалъкъ и донеси го съ себѣ си.» Слѣдъ нѣколко минути послѣ тоя разговоръ докторътъ припущалъ вече коньтъ изъ полето и достигналъ благополучно пѫрвото село. . . «Ето ти и гюлова ракия! бѫбралъ той и боялъ са да поглѣда назадъ. — На хубаво ме-

рише проклѣтата проклѣтница. Да не имъ са е видилъ ни гюлътъ, ни корѣнътъ му. . . . . Да изсѫхне до корѣнътъ. . . . . Насмалко щѣхъ да почерна главата си. «Пий я съ локма-руху,» казва Славе. Ето ти и локма-руху. . . Главата ми е заприличала на пазарджийско кило. Да ли не щатъ да испрататъ слѣдъ мене потеря? . . Господи, свѣти Никола, избавете ма отъ това премѣждие, и азъ ви давамъ дума, че никога вече нѣма да тура въ устата си казанлѫшка ракия.»

Ахъ, да го земе дяволътъ! Тая казанлѫшка гюлова ракия е измислена, вѣрвайте ми, отъ нѣкой дяволъ или отъ нѣкой магиосникъ. Ако я пиешъ, то не можешъ да са откачишъ отъ нея; ако захванешъ да мислишъ за нейна меризма, за бистрината ѝ и за достойнството ѝ, то и насѫне глѣдашъ чаши, бурета, стѫклета и хунийчета; а ако захванешъ да говоришъ за нейниятъ родъ и происхождение, то заборавяшъ работата си, изгубвашъ мислите си между гюловете и между казанете и главата ти са преобразява на рѫшетка, презъ която пловдивските кокони прецѣждатъ сладкото си. . . . Хайдете най-послѣ да оставиме и ние тая пущина, да идеме подъ вѫрбата и да видиме какво прави Николчо и неговите другаре, защото захваща вече да мрѫква. Когато трите надѣжди на казанлѫшкото бѫдѫще изцѣдиле едното стѫкло, то предъ тѣхъ са исправилъ синътъ на Хюсеина Налбатинътъ, който е извѣстенъ на сичките по-опитни казанлѫшки младежи и който са ползува не съ твѫрде похвална слава между своите братия. Ако вие да би попитале нѣкого отъ нашите учени младежи за качествата и за нравственността на тоя още младъ човѣкъ, то тие би ви разсказале множество похвални историйки и различни героически подвиги, които е той направилъ изъ градътъ и които отговарятъ на тѣхните прогресивни достойнства; а ако би

попитале за него и за неговото повѣдение неговите роднини и старите турци и бѫлгаре, то би получиле такавъ отговоръ, който би ви накаралъ да затѫкнете ушите си и да побѣгнете презъ деветъ земи въ десетя и презъ деветъ води студени. И наистина, Хюсеиновиятъ синъ са дружилъ само съ оние казанлѫшки «мамини чедица,» които спале да пиятъ, ѣле да пиятъ и живѣле да пиятъ. Той и Николчо са помѣрисале, харесале са единъ другиму, залюбиле са единъ въ другиго и трѫгнале да мѣратъ улиците и полетата. «Инстинктътъ е второ правило,» казватъ умните хора.

— Отъ тие двѣ момченца ни една майка нѣма да види никакво добро, говориле старците и климале главите си. — Ако са не удаватъ въ нѣкоя вода или въ нѣкое блато, то непремѣнно ще да бѫдатъ обѣсени. Отъ рано сѫ захванале да пиятъ и да ходатъ по кавенетата и по крѫчмите! А какво глѣда Нено? Ако Хюсеиновиятъ синъ е сираче и нѣма кой да му дѫржи юздата, то Неновиятъ нехрани майковецъ не би трѣбало да са оставя безъ дѫрвенъ господъ.

— Подобни хора трѣба да са затворатъ при лудите и да имъ са налива на главата студена вода, защото отъ пиѣниятъ бѣга и лудиятъ, говорилъ Али-ага и гладилъ брадата си. — Ако азъ да биималъ власть, то би имъ ударилъ по петдесеть дегенека и извадилъ би изъ главите имъ сичките гюлови меризми, а послѣ би ги изгонилъ изъ градътъ да не мѫрсатъ чистото и доброто. Краставата коза трѣба да са изгони изъ стадото, защото нейната краста твѫрде лесно може да премине и на другите кози. И Нено заслужва двайсетъ тоѣги по петите. Отхранилъ е коджамити ластагаринъ, а не може да му дѫржи дизгинете! За убиване сѫ такива бащи.

Такова е било общественното мнѣние за Неновиятъ

наслѣдникъ, ако неговата чедолюбива родителница и да мислила, че като Николча ниде нѣма и че на чорбаджийските синове трѣба да са прощаватъ множество прегрѣшения. Да видиме сега какво е происходило подъ вѫрбата. Веселата компания, при която дошле още нѣколко градски чапкѫне, продѫлжала да пие гюловица и да ѣде бадемъ до пѫрви пѣтли, и когато нѣколко души, които още не биле достигнале до послѣдниятъ градусъ, поискале да са вѫрнатъ въ градътъ, то двамина хѫркале вече на тревата и не разбирале нито отъ дума, нито отъ силните юмруци на Христа, който билъ опитенъ въ сѣко едно отношение и който, по неговите собствени думи, ималъ въ корѣмътъ си достаточно трагия. Послѣ дѫлги борби, послѣ отчаянни усилия и послѣ неподвижни сѫпротивления, двамина отъ компанията биле оставени подъ божиятъ покривъ, а останалите тръгнале камъ градътъ.

— Утрѣ вечеръ трѣба да направиме сѫвсѣмъ друго, говорилъ Христо и махалъ съ рѫцете си. — На гладно сѫрце са не може. «Гладни Корнелия не може да надвие на бѣла-Рада. . . .»

— Ра-ра-ки-и-я са не пи-пи-е слѣдъ ѣд-е-енето. . . Ние не сме ру-у-сси, говорилъ Николчо и килкалъ са насамъ-нататакъ.

— А нема е грѣхота да пиеме и вино? попиталъ Христо.

— Виното трѣба да пиятъ копачете и поповете. Ние не сме жаби, казале нѣколко гласове.

— Утре вечеръ ние трѣба да опечеме двѣ-три агнета и да повикаме цигане, казалъ Христо и подсконалъ.

Компанията са сѫгласила. Въ това време юнаците са приближиле до градътъ и раздѣлиле са: едни тръгнале налѣво, други надѣсно, а трети право напредъ.

Николчо, налбантскиятъ синъ и Христо останале сами.

— А кой дяволъ ни носи по това време въ градътъ безъ фенеръ? Ако ни хване кольтъ, то сичкото веселие ще да излѣзе изъ носътъ ни, казалъ налбантскиятъ синъ.

— Хайдете да идеме *тамъ* и да поискаме Ониниятъ фенеръ, казалъ Христо и искикотилъ са.

— Дѣ тамъ? попиталъ налбантскиятъ синъ.

— Вѫрвете слѣдъ мене и ще да видите.

Слѣдъ нѣколко минути трите приятеля са запрѣле предъ една малка кѫщица и потропале тихо на вратата. . . Около кѫщицата царувала мѫртва тишина, месѣчината освѣщала стѣната на противоположната кѫща и блѣстѣла съ сичкото свое величие, милионе звѣзди са лѫщѣле по-небете, нощенъ вѣтрецъ духалъ отъ камъ полето, — и нищо повече. . . .

— Земи едно камаче и хвѫрли го ьѫтре презъ прозорецътъ, казалъ Николчо, който въ това време захваналъ вече да дохожда въ себѣ си.

Христо земалъ камаче, хвѫрлилъ го и ударилъ стѫклото на прозорецътъ. Слѣдъ нѣколко минути изъ процѣпътъ на уличната врата за зачулъ тихъ женски гласъ, който питалъ съ голѣма осторожность кой е и що иска.

— Отвори, казалъ Христо и почукалъ по вратата съ указателниятъ си пѫрстъ.

Вратата са отвориле и триумвиратътъ влѣзалъ въ Венеринятъ храмъ.

IV.

Баба хаджи Христина, калугерката, проповѣда, че Казанлѫкъ е исторически и божественъ градъ, защото старовременниятъ рай, въ който е живѣлъ нашъ дѣдо

Адамъ съ наша баба Ева, са е намиралъ не между Тигаръ и Ефратъ, а между стара рѣка, между Баятътъ и между Кайнарджа. Това е вѣрно като ясенъ день, ако госпожа Евдокия и да говори, че невѣрието е голѣмъ грѣхъ и че думите на библията, която е написана отъ Премждри Соломона, трѣба да са почитатъ, «Кажи ми ти, защо Старата рѣка са нарича Стара-рѣка? а?» пита хаджи Христина и мляще съ устните си така сладко, щото езикътъ ѝ часъ-по-часъ изкача изъ своето гнѣздо. — «Старата рѣка са нарича Стара рѣка за това, защото е по-стара отъ Кайнарджа и отъ Баятатъ,» отговаря госпожа Евдокия и усмихва са съ такава мазна усмивка, съ каквато обикновенно са усмихватъ сичките умни и знающи хора. — «А защо Кюлъ-боклукъ са нарича Кюлъ-боклукъ?» пита хаджи Христина. — «Защото казанлжчене хвжргатъ на това мѣсто пепелта си, отговаря госпожа Евдокия. — Ако прекржстиме това мѣсто на бжлгарски языкъ, то ще да добиеме пѣпелено поле. . . Разбради сега?» — «Махни са ти съ своето пѣпелено-поле, говори хаджи Христина и сжрди са. — Казанлжчене никога не сж хвжргале на това мѣсто пѣпелта си. . . Казанлжчене, вѣрвай ми ти, не сж Сопотненци и не сж още изгубиле своята голѣма джска. . . Сапунджиете имъ даватъ по една ока сапунъ за десетъ шиника пѣпель. . . Ако Сопотненчене да би имале сапунджийници, то не би хвжргале пѣпелта си.» — «Лжжешъ, хаджи Христино, лжжешъ! говори госпожа Евдокия. — Ако въ Сопотъ и да нѣма много сапунджийници, то има бояджийници, които купуватъ пѣпелта много по-скжпо отъ сапунджиете. — «А азъ ти казвамъ, че Кюлъ-боклукъ са нарича Кюлъ-боклукъ за това, че на това мѣсто Кайнъ е утрѣпалъ брата си Авеля, говори хаджи Христина самоувѣренно. — Когато азъ ходихъ на хаджелжкъ и когато разсказахъ на единъ божи старецъ,

че мѣстото, на което Каинъ е утрѣпалъ Авеля са намира въ нашиятъ градъ, то свѣтиятъ човѣкъ ма поглѣда зачудено, помисли малко и рѣче ми, че това може да бѫде и че ние трѣба да направиме на това мѣсто още единъ манастиръ. «Мѫжски ли манастиръ или женски?» го попитахъ азъ. «Направете го мѫжски... Женски си вече имате,» каза той. Тоя старецъ бѣше много мѫдаръ и добаръ човѣкъ. «Христино, ти си свѣта жена, ти си избрана отъ бога, ти си втора Мария Магдалина, ми казваше. — Царството небесно е направено само за такива жени.» «Отче, благослови ма,» му казвахъ. «Да си благословена, дѫщи моя,» ми казваше. «Отче, опрости грѣховете ми,» му казвахъ. «Опрощавамъ ти ги,» ми казваше. Такавъ праведенъ старецъ азъ никога не сѫмъ виждала... Когато тръгнахъ изъ Ерусалимъ, то той, сиромахътъ, и заплака! «Пакъ останахъ клѣто сираче.» казваше, а брадата му са друса като пловдивска талига! Ти, Евдокийо, още не си виждала свѣти хора.» — «Той ли ти изѣде паричките?» пита Евдокия и смѣе са. — «Какво са смѣешъ, като гевендия? пита хаджи Христина и блѣднѣе отъ ядъ. — Ако ми е изѣлъ парите, то тие пари не бѣха твои... Видишъ ли сега? .... Назаемъ ти не искамъ. Сѣки може да харчи своите пари и да ги дава комуто ще.» — «А кара ли ти са дѣдо духовникъ?» пита злобно Евдокия. — «Какво са подигравашъ съ дѣда си духовника! вика хаджи Христина. — Знаешъ ли ти, че той и пие и ѣде съ владиката? Езикътъ ти отрѣзва....» — «А Неновиятъ синъ? Какво ще да ми кажешъ за Неновиятъ синъ?» пита госпожа Евдокия. — «А Налбантскиятъ синъ?» пита хаджи Христина. — «Какво Налбантскиятъ синъ! И Неновиятъ и Налбантскиятъ синъ ходатъ не при мене, а при тебе,» вика госпожа Евдокия и скуби отъ ядъ косата на ушите си. — «При ме-

не ходатъ, а при тебе спатъ,» казва сърдито хаджи Христина и излазя изъ келията.

Изъ гореприведенниятъ разговоръ любезниятъ читатель може да види твърде ясно, че воспитанието и образованието на нашиятъ херой са е продължало енергически и че Казанлъкъ са е приготовлялъ да приеме въ «лоната» си зрѣлъ и опитенъ гражданинъ. Въ това време името на тоя гражданинъ са носило вече отъ уста въ уста и сѣки са старалъ да каже нѣщо ново за неговото бъдеще. Изъ градътъ ходиле даже и такива слухове, които накарале Нена да са поразмисли и да прочете на синътъ си дълга лекция.

— Знаешъ ли ти какъ са печѣлатъ парите? питалъ Нено и вдигилъ челото си.

— Селѣнете ги печѣлатъ съ кръвавъ потъ и съ мотиката въ ръка, а чорбаджиете ги добиватъ сѫбрани, отговорилъ Николчо и поглѣдалъ на баща си така, както глѣда знающиятъ ученикъ на учительтъ си.

— Това е така, но старите хора говоратъ, че името са печѣли лесно, а спѣстява са мъчно, казалъ Нено и лицето му приняло по-благосклонно виражение. Изъ сичко са видѣло, че той е останалъ задоволенъ отъ първиятъ отговоръ на синътъ си.

— Щото са печѣли лесно, то са и харчи лесно, отговорилъ Николчо.

— А печѣлилъ ли си, да видишъ какъ са печѣлатъ? попиталъ бащата и лицето му изново приняло строго виражение.

— Ако сичките хора да би захванале да печѣлатъ, то сѣки отъ тѣхъ би останалъ гладенъ, отговорилъ политико-икономистътъ.

— Мълчи, магарешки сине, и слушай какво ща да ти кажа, казалъ Нено и тупналъ съ кракътъ си. — Азъ би желалъ да зная, отъ дѣ си ти земалъ пари

да купувашъ чопразе и копринени подрясници на калугерките. Ти мислишъ, че азъ не зная какво си правилъ оная сѫбота въ митохътъ! Живъ ща да та одера. Ако бѫдешъ такавъ, то хичъ да та нѣма. Оная вечерь са срѣшнахъ съ Али-ага и той ми каза, че ти ходишъ съ Налбантоглу по кавенетата и по крѫчмите и напивате са като копаче. Той мислилъ да ти удари единъ добаръ бой, но не поискалъ да ми развали кефътъ. А трѣбало е да та побие. Ти нѣмашъ ни срамъ, ни очи. А какво си правилъ оная вечерь въ долнята махала? а? Дѣ си ти нощувалъ? Боже мой, моятъ синъ, Неновиятъ синъ, синътъ на Нена-чорбаджи, ходи по крѫчмите, напива са пиянъ, ходи по жени, свиратъ му цигане, прави зефете! Това не може вече да са тѫрпи. Азъ ща да та. . .

Въ времето на сичката тая лекция Николчо глѣдалъ изъ прозорецътъ и изучалъ природните наклонности на врабчетата, които са бориле на крушата, а когато баща му изрѣкалъ послѣдните думи и когато естествоиспитателтъ видѣлъ майка си, която вѫрвѣла по дворътъ и влѣзла въ зимникътъ, — той изскокналъ изъ стаята до толкова бѫрзо, чегато гори кѫщата имъ. Ако нѣкой психологъ да би обѫрналъ своето внимание на Николчовото лице въ онова време, въ което той видѣлъ майка си предъ вратата на зимникътъ, то би трѣбало да заключи, че нейното невинно дѣйствие е произвѣло на синътъ ѝ дѫлбоко впечатление или че отъ нейното влазяние въ зимникътъ зависи щастието и сѫдбата му. Нено билъ твѫрде зачуденъ, когато видѣлъ, че синътъ му не желае да слуша неговите сѫвѣти, но когато Николчо изскокналъ изъ стаята и когато са спусналъ камъ зимникътъ, като пощѫркълѣлъ, то лицето му станало бѣло, като кѫрпа. Той ималъ ясно основание да мисли, че наслѣдникътъ му е полудѣлъ. . . . Нено

станалъ и приближилъ са до прозорецътъ. Но въ оная минута, въ която Николчо мислилъ вече да прескокне прагътъ на зимникътъ и да влѣзе вѫтре, изъ него излѣзла неговата родителница, която накарала и синътъ, и бащата да отстѫпатъ нѣколко крачки назадъ. . . Дебѣлото утѣшение на Нена-чорбаджи било въ тие минути ужасно: лицето му било блѣдно, очите му блѣстѣле, на устата му са появила пѣна, косата му била рошава и посипана съ пѫрсть, а въ рѫката му са намиралъ доволно голѣмъ камакъ.

— Обраха ни, обрале ни сѫ! викала добрата жена и махала съ камакътъ. — Само старите пари сѫ останале . . . Азъ бѣхъ ги скрила въ дуваръ̀тъ, между каманете. . . О леле, боже какво ще да правиме сега? . . Осиромашѣхме, пропаднахме, изгубихме са. . . Елате да тѫрсиме. Що стоишъ на прозорецътъ като пукалъ? извикала тя на мѫжътъ си. — Ела да тѫрсиме. О леле, майчице, отидоха паричките ми! Послѣ тие думи Неновица сѣднала на прагътъ, вовръла пѫрстете си между косата и изрѣвала така диво, щото и врабчетата на крушата оставиле своите игри и захванале да слушатъ съ внимание.

Нено излѣзалъ изъ стаята, дошѣлъ при жената си и попиталъ я съ особенно нетѫрпѣние: «Какви пари сѫ са изгубиле? Азъ та не разбирамъ. Разскажи ми какви пари си загубила.»

— Какви пари! повторила Неновица. — Моите пари, които сѫмъ сѫбирала цѣли петнайсетъ години. . . Осиромашахъ, боже, осиромашахъ! . . . Гладна ща да хода на стари години. . . .

— А много ли бѣха? попиталъ Нено и вѫздихналъ.

— Много бѣха, отговорила Неновица. — И гер-

данътъ ми, и ривцето ми, и рубийките, и татовите жълтици, и мамините парици, и. . .

— Азъ мисла, че тая работа е извършилъ нашъ Никола, казалъ Нено яростно. — Да не си ги крила въ зимникътъ, а да си ги дала мене. . . Кажи ми, защо си ги крила и отъ мене? Плачи сега. . . Яла самъ ти тука, казалъ той на синътъ си. — Да ми кажешъ дѣ си дѣналъ майчините си пари и много ли сж биле тие пари. . . А азъ сѣда та са чуда, отъ дѣ той зема пари да харчи съ своите приятели-чапкжне! Онази вечерь той е далъ на циганете, които сж му свириле, стара махмудия. . . Казвай, кой е открадналъ парите на майка ти? . . .

Въ това време Неновица повдигнала главата си, поглѣдала на синътъ си, който стоялъ предъ нея ни живъ, ни мжртавъ, и казала: «Открадналъ ги е не той, а твоиятъ измекеринъ съ моите измекерки. Николчо никога не е влазялъ въ зимникътъ.»

Тие нѣколко думи охрабриле нашиятъ херой до такава степень, щото той повдигналъ главата си и повторилъ твжрдо и безъ запинание думите на майка си. «Азъ никога не сжмъ влазялъ въ зимникътъ, и не сжмъ можѣлъ да зная, че майка ми си крие парите въ дуварътъ.»

— А кой ти е давалъ да харчишъ изъ градътъ и по зефетете? попиталъ бащата.

— Азъ му давахъ, отговорила майката.

Послѣ тие кратки обяснения бащата, майката и наслѣдникътъ влѣзле въ стаята и сжставиле домашенъ сжвѣтъ. «Парите трѣба да са намѣратъ,» рѣшилъ Нено. «Измекеринътъ и измекерките трѣба да са закаратъ на конакътъ и да са помжчатъ,» рѣшила Неновица. «Да са пита Иванъ отъ дѣ е земалъ пари да си купи ар-

наутски пищове и чохяна аба,» рѣшилъ наслѣдникътъ. Разбира са, че тие три рѣшения тутакси биле турени и въ дѣйствие. Измекеринътъ и измекерките биле мѫчени, биени, испитвани, подмамяни, разтѫрсвани и други такива, но работата са не повдигала напредъ и парите са не намирале. Слугите говориле, че Николчо, който говори, че никога не е влазялъ въ зимникътъ, лѫже, и привождале множество доказателства, но Неновите думи биле законъ, и тие биле принудени да мѫлчатъ и да тѫрпатъ различни мѫчепия. Това дѣло са продѫлжило цѣли два месѣца. Единъ день, когато слугите трѣбало да бѫдатъ извѣдени предъ сѫдилището послѣденъ пѫть, въ Неновата кѫща са случило едно доволно важно сѫбитие. Единъ отъ градските тѫрговци, — който продавалъ ракия, локма-руху, бадемъ и други раздражающи и услаждающи стомахътъ предмѣти, — излѣзалъ предъ горделивите, но сѫнливите очи на киръ Нена и обявилъ му, че негова милость трѣба да му заплати, — като на сиромахъ човѣкъ, който печѣли своите пари съ мѫки и съ изобиленъ потъ, — двѣ хилѣди гроша за ракия, за бадемъ, за смокини и за локма-руху.

— Двѣ хилѣди гроша! Какви двѣ хилѣди гроша? Ти си полудѣлъ! А за кой дяволъ ни е билъ твоиятъ локма-руху. Хвала богу, кормите ни сѫ още здрави!.. Ракия имаме да удавиме цѣлъ Казанлѫкъ, а смокини и еблебия не ѣдеме...

Тѫрговецътъ извадилъ изъ пазухата си единъ дѫлагъ тевтеръ, който билъ подвѫрзанъ съ червена кожа и който билъ вѣзанъ съ черна кожена вѫрвчица, съ топченце на крайятъ, отворилъ го и захваналъ да чете: «една ока гюлова ракия — четири гроша и половина; половина ока рахатъ-локумъ — 12 гроша; едно бурилче съ черно вино — 134 гроша...»

— Стой, стой. . . Не ща да слушамъ, извикалъ Нено и хваналъ мустакътъ си. — Я кажи ми ти, отъ кого си купилъ черното вино?

— Отъ васъ го купихъ, отговорилъ тѫрговецътъ.

— Махни са сега отъ тука. . Съ лудите хора азъ нѣмамъ никакво земане-даване. Комуто си далъ виното и бадемътъ, отъ него трѣба да си тѫрсишъ и парите.

— Ще видиме, казалъ търговецътъ и излѣзалъ изъ стаята.

Това произшествие накарало вулканътъ да са замисли и да са разговори съ жената си малко по-сериозно. «Нашъ Никола ще да ни направи нѣкоя пакость,» казалъ той. — «Какво ти прави дѣтето? Азъ мисла, че Николчо не е кривъ. Нашите бакале и механджие сѫ лошави хора. . . Ако си е купилъ за два гроша еблебийка, то тие сѫ написале двѣ хилѣди гроша. Не плащай му.» — «А ти земала ли си нѣщо изъ бакалницата му?» — «Земала сѫмъ една ока оризъ и единъ камакъ соль.» — «Иди и плати му.» — «Какъ! Да му заплатимъ двѣ хилѣди гроша?» — «Плати му за оризътъ и за сольта.» Какво сѫ мислиле да говоратъ попослѣ между себѣ си двата сѫпруга, това остава и за насъ и за сичкиятъ свѣтъ неизвѣстно, защото въ това време въ сѫвѣщателната стая влѣзалъ единъ отъ богатите казанлѫшки граждане и донесалъ съ себѣ си пѫлна кесия съ пари. Нено и новопришедшиятъ земале дѫската и захванале да ги броятъ. Слѣдъ четвѫртинъ часъ Нено сѫбралъ парите въ двѣ кесии, въ едната биле бѣли пари, а въ другата жѫлти, оставилъ ги на миндерликътъ и рѣкалъ на дѫлжникътъ си: «Хайде да са качиме горе да ти дамъ тимисюкътъ и да пинеме по една гюловица.» Дѫлжникътъ, като сѣки разуменъ човѣкъ, са не отказалъ да пропусне нѣкоя и друга и да

осиромаши своиятъ заимодавецъ баремъ съ единъ грошъ за неговите хажи-калчовски проценти, и тръгналъ слѣдъ Нена съ такова смирение и благоговение, чегато го водатъ на исповѣдь или предъ кумътъ. Скоро двата приятеля сѣднале въ оная стая, която са намирала на горниятъ катъ на кѫщата и въ която Нено и Неновица принимале гостите си, и предъ тѣхъ била турена квадратна скемля, накрита съ червенъ месалъ, на която са намирала ракия и мезенце. Но ние, които не обичаме да глѣдаме какъ пиятъ и какъ гълтатъ чуждите гърла, трѣба да оставиме Нена-чорбаджи и неговиятъ приятель, да слѣземе доле, да отвориме малко вратата на оная стая, въ която сѫ оставени кесиите, и да видиме какво происхожда пзъ нея. Най-напредъ ние ще да видиме, че единъ отъ прозорците, който са намира предъ градината, е отворенъ и че изъ него глѣда Николчо. . . Лицето му е алено, по челото му чучурка едаръ потъ, очите му мигатъ уплашено, а гърдите му са повдигатъ сърчено. . . Но глѣдайте, глѣдайте. Той търси нѣщо изъ градината; той намира нѣкакво си китюче и донася го при прозорецътъ; той стъпя на него и хваща са за черчевето на прозорецътъ; той са повдига нагоре, стъпя на прозорецътъ и влазя въ стаята; той са приближава до миндерлъкътъ, зема едната кесия и скрива я въ пазухата си; най-послѣ, той скача изново въ градината, занася китючето на мѣстото му, затваря прозорецътъ и изгубва са отъ предъ насъ. Хайдете, ако искате, да идеме и да кажеме на Нена. Или почѣкайте. . . . Трѣба ли ни да са мѣшаме въ чуждите работи, а особенно въ такива случаи, когато въ тая или въ оная история сѫ замѣшани не чужди, а свои хора? Човѣчеството е направено така, щото то не обича да му вовираме пръстътъ си въ окото и да откриваме оние истини, които сѫ за него тѣшки и неприятни. Изрѣчението «не вови-

рай носътъ си дѣто та не питатъ» са е появило отъ това, че твърдѣ чѣсто човѣкътъ иска да скрие онова, щото търси и щото желае да намѣри.

Когато двата приятеля излѣле въ «преисподнята» си по три прогресивни чаши, то уличните врата са отвориле и Нено билъ повиканъ да заповѣда на конакътъ. Той слѣзалъ на дворътъ и тръгналъ камъ вратникътъ, но когато са усѣтилъ, че е оставилъ парите си незаключени, то казалъ на жената си да ги прибере и излѣзалъ на улицата. Неновица, която не знаяла колко пари е приѣлъ мъжътъ ѝ, влѣзла въ стаята, намѣрила останалата кесия, отвѣзала я и захванала да рови изъ нея. «Азъ трѣба да си зема лихвата,» помислила тя и поглѣдала камъ вратата, чегато са бояла отъ нѣкого. «Отъ сега нататакъ азъ нѣма вече да крия парите си въ зимникътъ, продължала тя да размишлява. — Хорските очи сж лакоми. . . Азъ трѣба да ги закопая подъ одаръть или въ градината.» Послѣ тие практически размишления, Неновица извадила петь бѣли меджидиета, вѣзала изново кесията и затворила я въ раклето, което са намирало подъ иконостасътъ. Съ петъте бѣли меджидиета, които останале въ ржката ѝ, тя тръгнала камъ градината и отишла подъ голѣмата ябалка. Какво е правила подъ ябалката тая разумна жена, ние не трѣба да знаеме, защото парите са криятъ на най-тайните мѣста и защото нашата обязанность е да идеме въ конакътъ и да видиме защо е виканъ Нено-чорбаджи.

Когато Нено влѣзалъ въ конакътъ, то предъ него са исправилъ Али-ага съ своето важно лице и съ своиятъ строгъ поглѣдъ. «Я кажи ми ти, казалъ той, защо си затворилъ слугите си и защо искашъ отъ тѣхъ онова, щото не е у тѣхъ? Азъ твърде добре зная, че ти и самъ не вѣрвашъ, че парите на жената ти сж откраднати отъ тие сиромаси. Покай са, Нено, дорде не

е станало кѫсно. Онзи, който ти е далъ душа, глѣда отъ небето и приготовлява са да ти отмѫсти за сиромашките сѫлзи. Боишъ ли са ти отъ бога или не? Кажи ти, защо ходишъ въ черкова, защо слушашъ думите на божите избранници и защо правишъ мѣтания до земята, когато сѫрцето ти е обѫрнато наопаки? Знаешъ ли какво е казалъ Исусъ на учениците си? Ако не знаешъ, то азъ трѣба да ти кажа, че той ви заповѣда да бѫдете кротки, като аганци, и праведни, като младенци. Ехъ, Нено-чорбаджи, не си ти християнинъ, не си ти правдолюбивъ човѣкъ! Не онзи е християнинъ, който прави златни кръстове и който са моли предъ тѣхъ, а онзи, който испълнява думите на божиите пророци и който живѣе честно и праведно. Вие ненавиждате евреите и казвате имъ, че тѣхните прадѣди сѫ распнале Христа. А какво правите вие? Не разпинате ли го и вие сами сѣки день и сѣки часъ? Не подигравате ли са вие съ неговото свѣщенно име? Я поглѣдай са на кого си заприличалъ; я разглѣдай своите работи; я претѣгли своите грѣхове. . . Не, не на евреите, а на такива хора, какавъто си ти са е запѣкла свѣтата кръвь на Христа и на неговите апостоли. Иди и пусни своите невинни служители, които оплакватъ дните си и които проклинатъ оная минута, въ която сѫ влѣзле въ твоята кѫща. Парите е открадналъ синътъ ти. . . Вѣрвай ми, — азъ никога не сѫмъ лѫгалъ, — че Никола е трѫгналъ изъ лошавиятъ пѫть. Потѣгли му дизгините. . . Въ продължението на една недѣля той е изхарчилъ изъ градътъ повече отъ петь хилѣди гроша. Сѫбери си умътъ въ главата и постарай са да поправишъ работата, дорде не е станало кѫсно. . . Не мисли, че хората сѫ волове и че не разбиратъ кой е кривъ и кой е правъ. . . Знай и това, че ако не послушашъ моите сѫвѣти, то

нашите граждане ще да та накаратъ насила да бѫдешъ по-човѣкъ, Хайде вѫрви си сега.»

Думите на Али-ага направиле силно впечатление на мазното Неново сѫрце, което одавна вече престанало да са мѫрда, защото лойта и душевните качества на човѣкътъ сѫ тѣсно свѣзани между себѣ си. Той влѣзалъ мѫлчешката въ стаите на забитинътъ, явилъ му че парите сѫ намѣрени и помолилъ го да пусне слугите му; а послѣ са вѫрналъ дома си, повикалъ жената си и сѣдналъ на миндерлѫкътъ. Лицето му било блѣдно и безпокойно.

— Азъ ти казахъ, че парите е смѫкналъ нашиятъ локмазанинъ, а ти ми не повѣрва, казалъ той. — Ние трѣба да помислиме, какво ще да правиме съ него. Дѫрвото трѣба да са исправя дорде е младо.

— А какво ще да правиме съ него? попитала родителницата. — Не искашъ ли да го утрѣпеме?

— Не да го утрѣпеме, а да го ожениме, казалъ Нено и лицето му са разяснило, като мокро кадифе. — Ако го ожениме, той нѣма вече да ходи по чуждите жени, а ако не ходи по чуждите жени, то нѣма вече да харчи на вѣтаръ.

Това логично заключение на мѫдриятъ човѣкъ, което най-напредъ било посрѣшнато отъ майката не сѫвсѣмъ приятелски, послѣ дѫлги разсѫждения и препирни, било приѣмено.

V.

Познавате ли вие Петра Бамнята? Азъ зная, че го познавате, защото неговата кѫща е изградена на два ката и защото дворътъ му е заграденъ съ високъ о росанлия дуваръ. Когато байо ви Петаръ вѫрви по у

лицата, то фигурата му представлява бузаджийска кобилица, защото «чувството» му е уголѣмено доволно значително отъ хранителните частици на папазъ-яхниите и отъ тѫртиците на перушинното царство. Но най-главното достоинство на бая ви Петра са заключава въ това, че тоя достоенъ за уважение и почитание човѣкъ почти сѣкога, когато отива въ крѫчмата, дѫржи рѫцете си отзади и брои една твѫрде дѫлга кихлибарена, безъ кръсть, броеница. Ако умните хора и да говоратъ, че сѫрцето на човѣкътъ има обичай да исплуввa, като дѫрвено масло надъ водата, на неговото богоподобно лице, но азъ никакъ не мога да са сѫгласа съ тѣхното мнѣние, защото представительтъ» на бая Петра нѣма нищо общо нито съ неговиятъ крѫвочистителенъ органъ, нито съ неговата мозѫчна нравохранителница, нито съ неговата нервна система. Познато е вече, че между душата и тѣлото сѫществува такова голѣмо сходство, каквото ние намираме само между калугерете и котураците; но природата доволно чѣсто обича да прави революции даже и противъ своите собственни закони, и ето нашъ байо Петаръ, ако и да е дебѣлъ и мазенъ човѣкъ, са отличава съ добро сѫрце и съ извѣстна пропорция чистъ разумъ. Така напримѣръ, ако вие добиете воля да го попитате, кое мѣсто е по-добро, мѫршавото ли или дебѣлото, то негова милость ще да ви отговори, че «чревоугожденіе, якоже глаголетъ премудри Соломонъ, есть грѣхъ велій.» Съ една дума, байо Петаръ е такавъ единъ човѣкъ, който, ако да би са преселилъ въ Калоферъ, би можѣлъ въ доволно непродѫлжително време да втѫкне въ поѣсътъ си даже и едноокиятъ калоферски царь. За Калоферъ азъ нѣма какво да ви разсказвамъ, защото калоферчене представляватъ сами сѳбѣ си не само въ своята собственна кѫща, но и на цариградските крѫстопѫтища. Даже и калоферскиятъ векилинъ са сѫз-

нава, че въ слѣпото царство царува и оная глава, която има едно око. Разбира са, че гореизразенното отъ насъ мнѣние е само голо предположение, защото байо Петаръ никога не би са съгласилъ да остави Казанлъкъ и неговата гюловица, ако ние да би му предложиле даже и болградското примарство. «А какво би азъ намѣрилъ въ вашиятъ прехваленъ Болградъ? ще да ви попита байо Петаръ. «И слѣпо, и глухо, и нѣмо, и килаво царство,» ще да му отговорите вие съ твърдо увѣрение, че вашите думи никога нѣма да достигнатъ до примарски уши. «А иматъ ли Болградчене гюловица? «Нѣматъ.» «А иматъ ли хубаво вино?» «Иматъ.» «А иматъ ли хубавъ пелинъ?» «Иматъ.» «Червенъ или бѣлъ?» «Пелинътъ на Паничерски е червенъ, а на бача ви Ивана бѣлъ.» «А мезенце иматъ ли?» «Ама си ти невѣрни Тома! А бива ли, кажи ми ти, вино безъ мезе? Болградчене не принадлѣжатъ нито на «латинската джинта,» нито на свищовската академия, нито на пловдивската философическа школа, въ които даже и пастърмата са прави отъ латински древности, отъ бъ̀лгарски ножички и отъ еллински ръкописи. Болградъ, мой брайно, прави такава пастърма, която са топи въ устата ти, като овчо масло. А евтиния, евтиния! Такава евтиния вие не можете да намѣрите ни въ вашиятъ женски манастиръ, който продава, а не купува. Знаешъ ли ти, че ако да не би била тая евтиния, то честните болградски бащи и майки одавна вече би испроводиле своите многоуважаеми примаре въ дръ̀нкалникътъ?» «Не говорете ми вече за тоя богоизбранни градъ, защото ми потѣкоха лигите, щé да ви каже байо Петаръ. — Охъ, ако болградчене да би имале и гюлова ракия, то азъ тутакси би оставилъ нашиятъ рай и станалъ би или професоръ въ тамошната централна школа, или свѣщенникъ на новата черкова, или би са главилъ

у примаринътъ да паса конете и воловете, които са прекарватъ презъ русската граница.» Азъ мисла, че изъ тие нѣколко рѣда вие сте си сѫставиле вече нѣкое понятие за характеръть и за душевните красоти на бай Петра, за когото имамъ намѣрение да ви разсказвамъ доволно дѫлги истории.

Но при сичката своя важность и при сичките свои сериозни преимущества, байо ви Петаръ понѣкогашъ обича и да са пошегува, но неговите шеги не приличатъ нито на славословията на калоферскиятъ сатирикъ Генка Мурина, нито на пловдивскиятъ мѫдрецъ хаджи-Калча. Байо ви Петаръ е насѣкаде и въ сичко е оригиналенъ, защото принадлѣжи самъ на себѣ си. Така напримѣръ, ако той види, въ времето на своите странствования изъ градътъ, нѣкоя натруфена жена, на която времето е прекарало вече по челото своето рало, то пѣе подъ носътъ си:

Мари, Радо, мари гиздосийо,
Дососа ми твойта хубосия:
Криво перо на кйораво око,
Кованъ герданъ на шугава шея,
Сѫрменъ коланъ на гола мѣшлина,
Два мингюша на келяви уши,
Жѫлти чехли на спукани пете.

Ако види, че нѣкое момченце повдига носътъ си високо и че въ корѣмътъ му свиратъ тетевенски цигане, то пѣе:

И азъ си имамъ тѣшко имане,
Земи ма, Радо, земи ма лудо:
Отъ мишка мѣше пѫлно съ сирене,
Отъ жаба кѫлка гйовде пастѫрма,
Отъ свѫрделъ дупка пѫлна съ брашно,
И азъ са храна и госте викамъ.

А ако види, че нѣкой ергенинъ са е засѣдѣлъ и не мисли да са ожени, то си подсвирва и пѣе знамѣнитата ергенска песѣнь:

Заборавихъ да са жена,
Доръ ма чичо не подкани.
«Ожени са, чичовото,
Дорде си ми младъ и зеленъ,
Та си земи слѣпа Райка
Тамамъ мома на сто годинъ,
А ти ергенъ сто и двайсетъ.»

Но понѣкогашъ неговите шеги принимаватъ и поневинни размѣри. Така напримѣръ, ако той види нѣкоя хубавичка женица или нѣкое гиздавичко момиченце, то са прокашлюва, а ако срѣшне нѣкоя калугерка, то си опина дѣсниятъ мустакъ.

Байо Петаръ е жененъ и има два чивта дѣца: двѣ момченца и двѣ момиченца. Но преди да захвана да ви разсказвамъ за главно дѣйствующето лице въ нашиятъ разсказъ, азъ сѫмъ дѫлженъ да ви опозная и съ жената на бая Петра. Въ нашето отечество сѫществува и такавъ сортъ жени, които ни заставляватъ да мислиме, че умътъ и разумътъ са испроваждатъ въ човѣческите глави отъ нѣкоя си свѫрхестественна сила, която за едни хора бива майка защитница, а за други мащеха. Жената на бая Петра, на която името едно време е било Нена и която въ сегашнйото време са нарича просто Петровица Бамнята, е такава разумна жена на която са чудатъ даже и казанлѫшките Христови учители, а младите невѣсти, сѫзрѣлите жени и старите баби доволно чѣсто дохождатъ да искатъ нейните сѫвѣти, които тя раздава на драго сѫрце. Разбира са, че и въ Казанлѫкъ, както и въ сичките други градове подъ ясното небе, сѫществува завистъ, ненавистъ и други лошави обичаи, които сѫ са появиле между човѣчеството още въ времето на господина Кайна и които най-чѣсто правятъ своите гнѣзда въ женските сѫрца. Едно отъ тие сѫрца, което желало да блѣсти изъ Казанлѫкъ, но

на което Петровица затъмняла славата, казало веднашъ, че отъ умните и добрите родители са раждатъ развалени дѣца. «Ще видиме,» отговорила Петровица и окото ѝ и день и нощь било обърнато къмъ нейните четири гълабчета.

Най-голѣмото ѝ дѣтенце бѣше момиче и наричаше са Пѣнка. Азъ би желалъ да бъда изографинъ и да ви испиша това невинно лице, тие ясни и живи очи, тие бѣло-хримизни бузи, тие алени устници, тие вити вѣжди, тие високи гърди, тая бѣла шея и тая тънка снага. Но Пѣнка имаше и друго достоинство, което не овѣхтява и което са слави и послѣ смъртьта му. Това момиченце имаше добро сърце, здравъ разумъ и такава пъргавость, каквото са срѣща само у невинните и честните създания. Нейниятъ крѣхки гласъ и нейните весели пѣсни са разнасяле изъ сичката махала, а нейната работа са славила даже и между най-добрите казанлъшки домакини. Ако вие да би поглѣдале на нейните платна, на нейните кенета и на нейните опечени вече пити, които тя носи на рамото си изъ фурната, то би трѣбало да са съгласите съ мене, че българката трѣба да са тури на вѣнецътъ между сичките жени подъ синйото небе на първото мѣсто. «Който земе това момиче, той ще да премине животътъ си така, както не съ го преминовале ни най-щастливите бащи,» говориле даже и оние бабички, които не обичатъ да хвалатъ никого. «На майка си са е измѣгнала,» говориле мъжете и воздишале така, чегато тѣхните мили стопанки съ имъ дале да помиришатъ коприва или тритъ хрѣнъ. Колкото за ергенчетата, които глѣдатъ повече на лицето и на снагата, нежели на мозъчната машина, която управлява човѣкътъ, за тѣхъ ща да ви кажа само това, че и тие не могле да не въздишатъ и да не мислатъ за Пѣнка, защото въ нея са е заключало почти

сичко, щото е достойно за похвала или за обичъ. Но сѫществувало и такова сѫрце, което тупкало малко посѫрчено, когато са срѣщало съ Пѣнка и когато глѣдало въ нейните мили и ясни очи. Това сѫрце е принадлѣжало на Стояна Тончовъ, който са е считалъ отъ сичките граждане за добаръ, за честенъ и за способенъ момакъ. Единствената причина, която не е дозволяла на Тончева да стои на единъ рѣдъ съ пѫрвите казанлѫшки граждане, са е заключала въ това, че той е происходилъ отъ сиромаси родители и че майка му е обичала да лита изъ градътъ безъ никаква нужда, като сѣка градска сваха; а сичкото това не е могло да са харесва на казанлѫшката буржуазна аристократия, която одавна вече има стрѣмление да отдѣли пшеницата отъ кѫклицата. «Добро е момчето! говорилъ единъ отъ казанлѫшките ески-фудуле. — Да не е такава майката, то за него и дума не би трѣбало да бѫде. . . Работата си глѣда и парички вече има.» «Сичко му иде отъръжки, отговорилъ единъ отъ оние старци, които обичатъ да хвалатъ само оние хора, които имъ сѫ направиле нѣкое добро. — Помолихъ го да ми направи една работа, и той я свѫрши юнашки.» «Да го избереме за епитропъ на училището,» казалъ Ганчо Поповъ, който обичалъ да си дава мнѣнието само въ такива случай, когато чорбаджиете сѫ рѣшиле вече нѣкоя работа. «Не бива, не бива. . . Това не може да бѫде. . . . Азъ не ща да ни са смѣятъ захаралийци. . . Майката са скита по цѣль день изъ градътъ, а синътъ ѝ да стане епитропъ!» казалъ пѫрвиятъ,

Изъ тоя нищоженъ разговоръ вие видите вече, че Стоянъ е билъ достоенъ да обѫрне камъ себѣ си вниманието не само на казанлѫшките граждане вѫобще, а частно на оние бащи, които сѫ имиле щастие да отглѣдатъ чернооки животинчета и да имъ на-

мѣратъ покупатели. А какво е мислилъ за Стояна байо ви Петаръ, който така сѫщо еималъ дѫщеря и който е мислилъ вече да я испроводи въ чужда кѫща? — «Стоянъ е добро момче, мислилъ той и броилъ броеницата си. — Майка му, казватъ, не е до тамъ. . . . А какво майка му? Жена, като жена. «Ходи изъ градътъ, като каладжийка,» казватъ. А като ходи, то що е? Сички ходиме. Азъ са не прибирамъ отъ утрeньта до вечерьта. . . Но азъ ща да дамъ дѫщеря си не на майката, а на синътъ. «Ако майката не е за предъ хората, то такавъ трѣба да бѫде и синътъ,» казватъ. Нека си казватъ. Момчето глѣдай, момчето. Преди три деня той искаше да ми каже нѣщо си, но дойде Костантинъ Мѫглата и прекѫсна ни мухабетътъ. Ако дойде да я поиска, то азъ ща да я дамъ. Който тѫрси гѫши ейца, той не ѣде и кокоши.» Разбира са, че и майката, която, както казахъ вече по-горе, е била умна и разумна жена, не е била противна да даде дѣтето си на такова ергенче, което е имало сичко, щото са изисква отъ единъ добаръ гражданинъ. — «А нема корѣнътъ на баща ми бѣше по-добаръ? са питала тя и размишляла за хорските глупости. — Моиятъ свѣкѫръ е ходилъ съ кѫрджелиете и горилъ е свѣтътъ, а хората казватъ, мѫжътъ ми е отъ добаръ корѣнъ! Иди послѣ това и разбери хорските умове. Азъ зная, че ние нѣма да намѣриме по-добаръ зетъ отъ Стояна. Моята свѣкѫрва казваше, че ако купувашъ волъ, то трѣба да му глѣдашъ вратътъ и копитата, а ако главявашъ ратай, то да глѣдашъ въ какво е обутъ и какъ дѫржи остенътъ. «Който носи добѣли царвуле, казваше тя, той може да носи и емении, а който носи карловски червени катѫре, той не може да носи царвуле. . . А знаешъ ли, булка, че ни едни червени катѫре не сѫ освѣтлиле образътъ на баща си.» Ето каква бѣше моята стара свѣкѫрва!

Но хората казватъ, че Стоянова майка е развалена жена и че нейниятъ синъ я слуша и почита. А нема̀ е това лошаво нѣщо? Умниятъ синъ трѣба да почита и най-лошавите родители, защото тие сѫ му дале животъ и защото сѫ го отглѣдале. Почита майка си!.. А какво трѣба да прави? Да я убие ли? Зла, добра — майма му е.» Да видиме сега какво е мислила за Стояна сама Пѣнка, за сѫдбата на която сѫ са грижиле нѣколко добри сѫщества. А кой може да ни разскаже тайните на женското, а особенно на дѣвическото сѫрце, когато това сѫрце има толкова много улички, темни кйошенца, кривулички и др. т.? Кой може да ни каже, какви мисли могатъ да са вѫртатъ въ главата на едно младо и невинно сѫщество, което захваща да живѣе, да обича, да ненавижда, да мисли за своето бѫдѫще и да критикува общественното устройство? Най-послѣ, кой може да ни каже, какви сѫнища глѣдатъ оние живи, подвижни и пѫргави натури, у които са е появило вече стрѣмление за новъ животъ, за различни наслаждения и за удовлетворение на своите нравственни нужди? Не зная други какъ, а азъ би желалъ да ма видатъ насѫне сичките шестнайсето-годишни момиченца... Искате ли да ви открия и друга тайна? Азъ би желалъ да бѫда двайсето-годишнйо ергенче и да вида на-сѫне какъ сѫнуватъ дѫлгокосите божи сѫздания... Чудно нѣщо? Вие и сами вече видите, че моите желания сѫ нищожни и че природата никакъ не би пострадала, ако би ги испѫлнила; но... Но, зеръ! Младостьта са не вѫрща, мои дражайши читатели, и сѫнищата овѣхтяватъ така сѫщо, както овѣхтяваме и ние сами. Едно време, когато косата ми бѣше още черна, когато лицето ми бѣше бѣло и червено и когато очите ми блѣстѣха, като двѣ звѣзди, то биваха сѣкакви нѣща... Сичко премина... Останаха само едни голи и боси вѫспоминания,

които не само че не радватъ, но убиватъ въ насъ и настоящето щастие, ако то и да е обгризено отъ сѣка една страна. . . Но да махнеме съ ржката си и да влѣземе въ Пѣнкината градинка, въ която сѫществуватъ сѣкакви цвѣтя. Азъ обичамъ тие моминскн градинки, които сѫществуватъ само у оние народи, които сѫ упардиле своята невинность, които не сѫ «вкусиле отъ европейските познания добра и зла» и които сѫ още млади и чисти. Въ Бѫлгария тие градинки не сѫ нищо друго, освѣнъ дѣвическн храмове, въ които са моли невинността и въ които преклонява колѣното си свѣтата натура. Пѣнкиният храмъ е билъ хубавъ и за това, защото е била хубава и неговата жрица. Азъ смѣло мога да кажа, че тая жрица е имала голѣмо сходство съ онзи бужуръ, който са растваря утреньта, преди зора, и на когото висатъ нѣколко бистри капки елмазена роса. Но хайдете да влѣземе . . . . Пѣнка ходи между лехите на цвѣтята, глѣда на сѣкое отъ тѣхъ съ искренна любовь, вѫздиша мило и, както ми са чини, сладострастно повдига своите ясни очи нагоре, шѣпне нѣщо си и пипа гушката си. . . Но глѣдайте, глѣдайте. Тя намира единъ сѫркъ невиненъ щиръ, изскубва го, тѫпче го съ своето малко краченце и пакъ вѫздиша. Изъ сичко са види, че на сѫрцето ѝ сѫ захванале вече да са боратъ оние човѣчески страсти, които са наричатъ животъ и които са сѫстоятъ отъ любовь и ненависть . . . Глѣдайте, глѣдайте! Тя шѣпне нѣщо си, глѣда камъ вратата на градинката, вѫздиша още веднашъ, откѫсва си малко здравчецъ и мерише го. А какво ли тя тамъ шѣпне? Слушайте, слушайте! «А защо ли на годѣжете даватъ на сватовете здравецъ? Сичката градинка ще да ми потѫпчатъ! У бабини Недѣлковичини и циганете влѣзоха въ градината, чегато не могатъ да свиратъ отвѫнка. . . А у Николичини не намѣриха друго мѣсто, ами

играхя хоро въ градината, — сичкото цвѣте изпогазиха. . . Стоянъ обича здравецътъ. Завчера азъ видѣхъ, че той вѫртѣше въ рѫката си единъ стѫркъ здравецъ. . . Мама казваше на тата да ма даде Стояну. Азъ чухъ презъ кѫщното прозорче. «Момчето е добро,» казва. . . И азъ зная, че е добро; по-добро ниде нѣма.» Какво е мислила да шѣпне Пѣнка по-нататакъ, азъ не зная, защото ща да ида да посрѣшна Стоянова майка, която влазя въ Петровата кѫща натруфена и накитена и носи въ рѫката си алена кѫрпа, въ която сега-за-сега не мога да ви кажа какво са намира. Прощавайте, азъ отивамъ.

Когато Стоянова майка влѣзла вѫтре и когато била поканена да сѣдне, то тя захванала да мѫлчи, ако и да принадлѣжала въ числото на оние хора, които не обичатъ това занятие. Мѫлчеле и стопанете на гостеприѣмната кѫща, ако байо Петаръ и да билъ така сѫщо не слабословенъ хлапаръ. . . Слѣдъ десетина минути Стоянова майка, като поглѣдала камъ таванътъ, са прекрамувала и казала: «Горѣщина ли ви е? Азъ сѫмъ станала виръ вода.» — «Горѣщина е,» отговорилъ байо Петаръ. — «А какво ви праватъ дѣчицата? Продѫлжала Стоянова майка. — «Здрави сѫ, отговорила Петровица. — А вашъ Стоянъ какво прави?» Съ послѣдниятъ вопросъ Петровица желала да развѣже езикътъ на сватата и да облѣгчи обясненията ѝ. «Добре е. Тая година господъ му даде хубава печалба. Трѣба, трѣба вече, Петровице, да го ожена. Азъ сѫмъ дошла да искамъ ваша Пѣнка.» тие обяснения никакъ не зачудиле Петра и Петровица, защото тѣхна милость одавна вече очѣквале тая желаема сваха и защото биле приготвени да кажатъ «да бѫде.»

Слѣдъ нѣколко часа послѣ това Стоянъ отишѣлъ

самъ въ Петровата кѫща да са разговори съ своите бѫдѫщи родители, и билъ посрѣщнатъ съ весели лица и съ нѣколко благословии.

VI.

Въ Стояновата кѫща са сѫбрале нѣколко души младежи да му «честитатъ радость» и да прѣметнатъ по нѣкоя и друга бистра люляна. Сѫбранието било весело и одушевленно, защото билъ праздникъ и защото гюловицата са отличала и сама съ меризма на локмаруху. — «Ти земашъ най-хубавото момиче,» говорилъ Никола глухиятъ и глѣдалъ камъ пѫлната чаша съ особенно наслаждение, чегато въ нея са е заключало сичкото негово щастие. — «И родителите му сѫ добри,» пробѫбралъ Стойко Тахтата, койтоималъ намѣрение да стане или градски чорбаджия, или векилинъ, или баремъ камзамалинъ, слѣдователно обстоятелствата го принуждале да хвали силните и да критикува слабите. — «А кога ще да бѫде свадбата? попиталъ Иванъ Локмата, койтоималъ обичай да мига и когато трѣба, и когато не трѣба. — Глѣдай да я направишъ по-скоро, защото слѣдъ единъ месѣцъ азъ ща да тръгна по гурбетъ,» — «Скоро ща да я направа, отговорилъ Стоянъ. — Тая недѣля ща да ида въ Филибе да си купа едно друго, — и работата е готова. Ще ли нѣкой отъ васъ да ма придружи до Филибе? — «Азъ ща да ида, казалъ Локмата. — Нѣмамъ работа и въ Казанлѫкъ. . . А кога ще да вѫрвишъ?» — «Утрѣ.» отговорилъ Стоянъ и помолимъ другарете си да *потретатъ*. — «Стига вече, стига вече, отговориле нѣколко души отъ по-пѫрвите смѫркаче. — По двѣ испихме. Има да ходиме и на други мѣста.» — «Ракията е хубава,» отговорилъ Стоянъ и захваналь да налива. Сѫбранието замѫлчало

и приготвило са да облобизае още веднашъ утѣшителницата на човѣческиятъ родъ, и около обѣдъ, когато сѣки отъ гостете билъ принуденъ да удовлетвори своите вѫтрѣшности съ по-сѫществена храна, чудната утѣшителница имала щастие да са досегне осми пѫть до устните на сичкото сѫбрание, което са погрижило да рѣши, че свадбата ще да бѫде замѣчателна и че Стоянъ трѣба да прибѫрза, защото благоразумните хора иматъ обичай да чукатъ желѣзото, дорде е горѣщо. Стоянъ кимналъ съ глава и на другиятъ день доволно рано са приготовилъ да тръгне за Пловдивъ. Дошле байо Петаръ и булката Петровица. — «Ти, Стоянчо, иди при Паскала, поздрави го отъ мене и кажи му да заповѣда на свадбата. Той ми е голѣмъ приятель. . . Азъ обичамъ богатите и тѣшките хора, говорилъ байо Петаръ и глѣдалъ на броеницата си. — «Ти, Стоянчо, не харчи много, говорила булката Петровица. — Мисли за послѣ. Въ сегашнйто време никой не прави вече такива свадби, каквито са правѣха другочъ. Филибелиете даватъ само по едно сладко и по едно каве. Нѣма кого да зачудиме! Напой ги, нахрани ги, развесели ги, а послѣ ти са смѣятъ, че гозбата ти била прегорѣла, че виното ти нехелало, че ракията ти била слаба! . . . Не харчи много.» Въ това време Стоянова майка стояла близо до разговоряющите и размишляла: «Още пѣтелтъ не са е качилъ на полицата, а захваналъ е вече да кукурика! Не харчи, не прави голѣма свадба, не гощавай хората! . . На добро го учатъ! . . Нека ни са смѣятъ хората, — Филибелийците ще да глѣдаме ние! Мѫжътъ носи кюмюръ къ копринена кърпа, жената сѣди по цѣлъ день на чекмата, а кормите имъ свиратъ съ тамбура,, — ето какви сѫ вашите прехвалени Филибелийци. Азъ искамъ да направиме свадбата, като хората, ако и да не сме чорбаджие и градски кметове.

«Ти Стоенчо, калесай тамъ киръ Праскала,» казва сватътъ. Много ни трѣба вашиятъ Праскалъ. Сичката свадба ще да развали вашиятъ Праскалъ. «Дѣто стѫпя грѫкътъ, тамъ трева не никне,» казватъ старите хорица. «Не пущай свине на гумното си, не приѣмай грѫци въ кѫщата си, не затваряй кози въ градината си и не калесвай цѫнцаринъ на свадбата си,» казваше едни време дѣдо Трифонъ. Полани двама наши тонковци, изъ Захара, са ожениxъ за двѣ филибелишки грѫкини... Въ онова време азъ бѣхъ въ Захара.... Да видишъ свадба, да видишъ приказъ! Окумиле са нашите грѫкини, като самодиви преди русаля; повдигатъ очите си нагоре, като кокошки, когато пиятъ вода; свиватъ устните си, като бабички; обѫрщатъ главите си, като Сопотненски козли, и мѫрждатъ челата си, като гйопценски волове. Кокони, да ги земе дяволътъ? Въ кѫщата си не би ги пуснала. Това имъ са не харесва, онова имъ не е по волята, това е лошаво, онова е смѣшно... Смѣшни сте вие сами, одрани котки! Хубостьта ви е калпава, лицата ви сѫ ванцани, зѫбите ви са люлѣятъ отъ бѣлилото, косите ви сѫ чужди, а честьта ви е купена на вересия. Не сте вие за назе. Азъ сѫмъ ходила нѣколко пѫти въ вашиятъ градъ и познавамъ ви, — отъ мене не можете да са укриете. Я вижте приличате ли на нашите бѫлгарски гюлфиданчета. Дѣ ви е червенката, която са нарича здравие? Дѣ ви сѫ гѫрдите, които сѫ дѫлжни да отглѣдатъ здрави дѣца? Дѣ ви е свѣтлината на очите, която е дѫщеря на сѫрцето? И вие ни са голѣмите съ своята хубость! Поглѣдайте на дѣцата си и вижте са какви сте! А какви сѫ мѫжете ви? За тѣхъ не трѣба и да са говори. Надулъ са, като вѫшка на перо; стѫпя, като щѫркелъ; повдига главата си, като патакъ, и пѫчи тумбакътъ си, като мисиръ. А защо ни са перчишъ, киръ Праскале? «Защото

си купихъ чохени шалваре.» А защо ти сѫ жѫлти и сухи дѣцата, киръ Праскале? «Защото ги храна съ франджелки.» А насищатъ ли са тие отъ твоите франджелки? Защо имъ не дадешъ да са наѣдатъ добре и защо имъ не купишъ малко мѣсце? «Времената сѫ лошави, — мѫчно са печѣли.» Чуденъ си ти човѣкъ, киръ Праскале! Натруфилъ си жената си, като цариба-шийка, а дѣцата ти ходатъ гладни и жѣдни!» И още много нѣща размишляла Стоянова майка, но ние трѣба да я оставиме за време защото коньтъ на пѫтникътъ тупка съ краката си, пѫрха съ ноздрите си, маха опашката си и чѣка съ нетѫрпѣние да тръгне. . . Хайде вѫрви, Стоене, и добаръ ти часъ! Не слушай ти мене и моите читатели. Азъ, като ученъ човѣкъ или като бѫлгарски писатель, обичамъ да си подѫрдора и да позалиша свѣтътъ съ неврѣли и съ некипѣли. Да та упази господъ богъ отъ такѣвъ сѫвѣтникъ, у когото мозѫчното чекѫрче са иамира въ разстроенно сѫстояние? Когато това чекѫрче са откаже да са вѫрти правилно и когато на писательтъ непремѣнно са иска да поблѣсти, то негова милость пуща въ пѫленъ ходъ езикътъ си и дава му свобода да гради високи кули подъ облаците или да гони вихрите. Добре, че хартията е станала евтина, а мастило си варатъ вече и дѣцата! Вѫрви, Стоене, и купувай, щото ти трѣба за свадбата. Веднашъ са жени човѣкъ. Глѣдай да исхарчишъ баремъ половината отъ своето сѫстояние, а какво ще да бѫде по нататакъ, това нито ти, нито азъ не трѣба да знаеме. Купи елмазени обици, копринени фусгане, подплатени съ самуръ кюркове, златни гривни, елмазено кръстче, десетъ вѫрви маргатаръ, бонджуръ съ бѣли лесици, бѣли копринени щивале и много друго, — ние не сме подолни отъ Филибелиете. Иди сбогомъ!

Да идеме сега въ кѫщата на Нена-чорбаджи и да видиме какво прави неговата милѣйша сѫпруга и неговиятъ честенъ синъ.

— Азъ трѣба да та ожена, говорилъ Нено и глѣдалъ своиятъ указателенъ пѫрсть, когото повдигалъ нагоре въ видъ на кукерица. — Доста си са скиталъ по кѫрчмите и по кафенетата. . . Ако ма не послушашъ, то азъ ща да та изгона изъ кѫщата си и никога вече нѣма да та поглѣдамъ. . . Чуешъ ли? Ти трѣба да не заборавяшъ, че азъ сѫмъ ти баща.

— Пропуснахме хубавото момиче! говорила Неновица. — Петаръ е полудѣлъ. Боже мой, дава ли са едно добро момиче на такавъ човѣкъ, който има такава развалена майка и който са е родилъ на сламата? А Петровица какво е глѣдала? Хората казватъ, че тая жена е умна и разумна! . . Да земе дяволътъ и умътъ ѝ, и главата ѝ. А харесва ли ти са Петрова Пѣнка, Николчо?

— Мене са харесватъ сичките момичета, казалъ Никола и озѫбилъ са така, както вѫобще са зѫбатъ сичките задоволни хора, у които животътъ вѫрви съ механическа сила.

— Ако зема една суровица, то ща да ти покажа дѣ зимуватъ жабите! казалъ Нено и подхвѫрлилъ чубукътъ си. — Сичките момичета му са харесватъ! . . . Скоро ща да тура азъ тебе юралчето. Достаси риталъ, доста си цвилилъ, доста си хапалъ.

— Отъ сега нататакъ азъ ща да хапа жената си, казалъ Николчо и поглѣдалъ камъ вратата.

— Мѫлчи, магарешки сине, извикалъ Нено и скокналъ на-краки.

— Не карай му са, казала нѣжната родителница и поглѣдала камъ своето дѣте съ овчо умиление. — По-харно да помислиме за неговата годѣница. . . Когато

са ожени, то умътъ му ще да дойде въ главата. Сичките млади момчета сѫ такива.

Да поискаме Рада Бенйовичина, казалъ Нено и покорилъ са на жената си.

— Рада не е за нашата кѫща, казала Неновица, — Баща ѝ до завчера е билъ овчаръ. . . . Кѫщата имъ са е сѫборила отъ едната страна. . . . Преди десетина годинъ сѫ купиле шинди и баскии, и се я правятъ! Испуснахме доброто момиче.

— Въ Казанлѫкъ не е само Петровата дѫщеря, проговорилъ вулканътъ и изъ гѫрдите му изскокнале нѣколко пухъ-пухъ. — Азъ ща да му намѣра по-добра невѣста.

— А дѣ ще ти да я намѣришъ? Като Пѣнка въ сичкиятъ Казанлѫкъ нѣма.

— Махни са ти съ своята Пѣнка, та Пѣнка! проговорилъ Нено.

— Нѣма да са махна, отговорила Неновица и поглѣдала на своиятъ повѣлитель съ нѣкаква си ненависть. — Азъ ти казахъ да прибѫрзашъ, а ти си правеше оглухци. . . И тебе та не е срамъ да отстѫпишъ предъ единъ просѣшки синъ? Ако азъ да би била мѫжъ и Нено-чорбаджи, то би направила такова чудо, което никога не би са заборавило въ Казанлѫкъ.

— А какво би ти направила? попиталъ Нено внимателно.

— Азъ би подлѣла вода Стояну и накарала би го да разбере, че свраката не може да бѫде другаринъ на соколътъ. . . Сѣки трѣба да знае своето гнѣздо и да не вовира носътъ си въ сѣко кйоше. Искашъ ли да ма послушашъ? Ако искашъ, то азъ та сѫвѣтовамъ да идешъ у Петрови и да ги накарашъ да вѫрнатъ. «Азъ са чуда на умътъ ти! кажи ти Петру. — Какъ си ти

далъ дума на такавъ единъ човѣкъ, който има такава лошава майка и комуто са смѣе и малко, и голѣмо? Парите, кажи му, са спечѣлватъ, а доброто име никога.» Направи това и докажи имъ че ти си Нено-чорбаджи. Азъ би желала да вида какъ са пука Стоянъ и какъ псува чорбаджиете и голѣмците! Послушай ма, Нено!

Нено мислилъ и не рѣшалъ са. Слѣдъ нѣколко минути той поглѣдалъ на синътъ си, панамжрджилъ са малко и рѣкалъ: «За тебе азъ ща да стана резилъ-маскара предъ свѣтътъ! Чуешъ ли? Щешъ ли да бѫдешъ човѣкъ или не?»

— Това ще да бѫде рѣшено послѣ свадбата ми, казалъ синътъ равнодушно. — Защо, питамъ азъ васъ искате да ма ожените безъ време? Или искате да ма зачерните? Не женете ма още: дайте ми да поживѣя и да са порадвамъ на младините си . . . . Сичкото това Николчо говорилъ безъ волнение и безъ душевна борба.

— Ако та остава да поергенувашъ още нѣкоя година, то една зарань ща да та намѣра обѣсенъ на нѣкое дѫрво, проговорилъ бащата. — Юздата трѣба да ти са тури колкото са може по-скоро. . . Азъ искамъ само да зная, харесва ли ти са Пѣнка Петрова или не? Ако ти са харесва, то азъ ща накарамъ Стояна да са потрѣсне. . . .

Послѣдните нѣколко думи накарале Николча да дойде въ себѣ си и да са замисли. Тоя човѣкъ, който заключалъ въ себѣ си сичките пороци и който билъ готовъ да унизи своето човѣческо достойнство и въ най-нищожните дѣла, ималъ извѣстна гордость или, да кажеме по-вѣрно, нѣкакво си своелюбие, което е свойственно само на оние развалени натури, които не могатъ да тѫрпатъ онова, щото е чисто и честно, и които са стараятъ да пакостатъ сѣкиму, който стои отъ тѣхъ по-високо. Николчо, както знаеме вече, презиралъ сиромасите и чест-

ните работници, които живѣятъ съ своиятъ потъ и които не умѣятъ да ѣдатъ на готово, т. е. на които бащите не сж накрале достаточно за тѣхното наслаждение. Мисалта, която са появила въ главата на майката, привѣла синътъ въ умиление, и той са рѣшилъ за нѣколко минути да я привѣде въ дѣйствие. «Това не ще да бжде лошаво, мислилъ той. — Азъ трѣба да открия устните на Стояна. . . Нека ма помни. . . . Но страхъ ма е да не испия сами пѣлинътъ. Ами ако Петаръ и Петровица кажатъ на баща ми, че е вече кжсно? Ами ако не вжрнатъ? Съ какви очи ща да погледамъ азъ тогава на моите приятели? Но нищо, нищо. . . . Азъ ща да имъ кажа, че баща ми е искалъ Пѣнка безъ моето сжгласие. А какво ще да ми каже моя Цона? Ще да поплаче клѣтницата. . . Азъ ща да ѝ купа и гривни, и сукно за контошче. Жените са утѣшаватъ лесно. Но тя ми каза оная вечерь, че е тѣшка. Това ми са не харесва. . . Съ калугерките е лесно. Тѣхъ азъ никога не сжмъ лжгалъ и никога не сжмъ имъ обѣщалъ сжпружеска вѣрность. Тие продаватъ своята честь малко по-евтиничко. Една иска да ѝ купишъ сукно за ентерия, друга за джубе, третя иска парички, четвжрта та моли да ѝ купишъ библия отъ протестантите, а петя нищо не иска, — само вашата любовь! Прощавайте, мои мили калугерчици! Вашъ Николчо ще да бжде женен. А тогава що? Пакъ сжщото. Женениятъ човѣкъ може да влѣзе даже и при игумениците.

Слѣдъ нѣколко минути послѣ тоя семейни конгресъ, Нено-чорбаджи облѣкалъ джубето си, казалъ на Неновица нѣколко думи на ухото и излѣзалъ. Изъ пжтътъ неговата глава работила доволно бжрзо, ако мазниятъ му мозжкъ и да сбжркалъ конците нѣколко пжти. Скоро той дошѣлъ до кжщата на бая Петра, надникналъ презъ прагътъ и извикалъ: «Имате ли куче?» «Влѣзъ, влѣзъ;

нѣмаме,» отговорилъ тънакъ и нѣженъ гласъ. Нено влѣзълъ. Предъ него са появила доволно живописна картинка. Пѣнка сѣдѣла на послана на земята рогозка и шила нѣщо си, а Петровица чесала вълна. Лицата на тие двѣ женски същества биле весели и щастливи. Когато Нено поглѣдалъ на тѣхъ, то совѣстьта му заговорила и лицето му почервенѣло. «Азъ съмъ дошѣлъ да развала щастието на тие добри хори, които ни ми съ направиле никакво зло! помислилъ той и запрѣлъ са. — Нашъ Никола не е за тоя ангелъ. . . Но нѣма какво да са прави. . . Дома ма изѣждатъ съ дрипите, ако не свърша нѣщо. Напредъ, Нено! И азъ не бѣхъ за моята стопанка, а господъ ми я даде. Дома ли е Петаръ? попиталъ той.

— Вътре е, отговорила Петровица.

Нено-чорбаджи влѣзалъ въ мъничката кѫщица на бая Петра и заварилъ нейниятъ стопанинъ въ такова положение, въ каквото са намиратъ почти сичкиите ленивi хора лѣтно време, — той билъ полуголъ и часъ по-часъ отривалъ лицето си, по което тѣкле изобилни вадици потъ. Приятелите са поздравиле любезно.

— Азъ би желалъ да зная, каква работа та е испроводила при мене въ таково горѣщо време! казалъ байо Петаръ.

— Охъ, не питай, отговорилъ Нено-чорбаджи и сѣдналъ до прозорецътъ. Тая горѣщина ще да ми извади душата. Едвамъ съмъ дошѣлъ. Кажи на вашите да ми дадатъ малко студена водица.

Байо Петаръ извикалъ, като протогеръ, на жените, безъ да спомѣнува името имъ, да донесатъ вода и продължалъ да глѣда на своиятъ гостенинъ съ масленно благоговение. Слѣдъ малко време въ сгаята влѣзла Пѣнка и подала на Нена-чорбаджи зелена стомна, която била пълна съ студена вода. Послѣ това тя излѣзла изново

на дворътъ, а Нено-чорбаджи са прокашлялъ и проговорилъ: «Азъ чухъ, че вие сте я годиле.» — Годихме я,» отговорилъ байо Петаръ. — «Рано сте намислеле да я задомите.» — Не е рано, отговорилъ байо Пстаръ. — Петнайсетата година ѝ са испѫлни вече.» — «А азъ ти казвамъ, че си прибѫрзалъ: азъ мислѣхъ друго... Азъ мислѣхъ да я зема за нашъ Никола.» Байо Петаръ опулилъ очите си и раззиналъ устата си. Той и насѫне не би си дозволилъ да помисли, че Нено-Чорбаджи, тоя тѣжакъ човѣкъ ще да му каже подобни нѣща и че такавъ богатъ човѣкъ ще да са рѣши да иска дѫщеря му за синътъ си. Ако байо Петаръ и да знаялъ, че Никола е развалено момченце и ако и да цѣнилъ хубостьта, умътъ и способностите на дѫщеря си, но нему било извѣстно вече, че бѫлгарските чорбаджии иматъ свои собственни обичаи и че тѣхните носове приличатъ на свадбени препорци. Но слѣдъ нѣколко минути той са опомнилъ, повдигналъ главата си и рѣкалъ: «Кой е знаялъ! Ако сте мислиле да направете такова нѣщо, то е трѣбало да ма подсѣтите баремъ съ окото си... На тоя свѣтъ биватъ чудни нѣща! Ако да би знаялъ, че... Но нѣма какво да са прави.»

— А нѣма ти не можешъ да вѫрнешъ? попиталъ Нено. — Или са боишъ да не докачишъ Стоянова майка? Намѣрилъ си отъ кого да са срамувашъ!

Неновите думи паднале на байовата Петрова глава, като студенъ снѣгъ, и той раззиналъ още по-широко устата си. И наистина, предложението на Нена било такова, което би зашемадило и още по-бистра глава. Дѫлго време двата приятеля сѣдѣле и пушиле чубуците си; дѫлго време Нено-чорбаджи пѫшкалъ, а Петаръ охалъ; дѫлго време ни единъ отъ тѣхъ са не рѣшалъ, да даде край на разговоръ̀тъ. Нено мислилъ, че побѣдата е негова и старалъ са да си представи положение-

то на Стояна и попѫржните на майка му; а байо Петаръ кроилъ планове, размишлялъ за бѫдѫщето положение на дѫщеря си и за завистьта на неговите неприятели.

— Да бѫде или не? проговорилъ Нено.

— Да бѫде, отговорилъ байо Петаръ.

— Повикай жената си и обяви ѝ моето желание предъ мене. Кажи и на дѫщеря си да дойде и да цѣлува рѫка. . . Азъ сѫмъ донесалъ и даровете.

Байо Петаръ испѫлнилъ волята на своиятъ нови сватъ. Влѣзле Пѣнка и Петровица.

— За какво ни викашъ? попитале и двѣте жени съ единъ гласъ.

— Азъ ща да ви кажа такова нѣщо, което и насѫне не сте сѫнувале, казалъ Петаръ и лицето му приняло скотско изражение. — Ние трѣба да вѫрнеме... Стоянъ не е за назе. Киръ Нено иска Пѣнка за Николча. . . Слушате ли? Самъ господъ ни испроважда голѣмо щастие!

— Вие сте полудѣле, както ми са чини! казала Петровица. — Да не сте са напиле? . . . Но шишето е пѫлно.

— Сбирай си устата и слушай, казалъ страшниятъ повѣлитель и посочилъ съ пѫрстъ камъ жената си. — Когато пѣе петельтъ, кокошките трѣба да мѫлчатъ.

Когато Пѣнка чула страшните думи на баща си, то изскокнала изъ стаята и отишла въ градинката. А какво е правила тамъ? Това ще да видиме слѣдъ време.

VII.

Една зарань Нено-чорбаджи сѣдѣлъ съ своята жена

на столчето подъ асмата и разговаряле са за едно за за друго. Лицата и на двѣте мазни сѫщества биле весели и щастливи.

— Испѫлниха ли са моите думи? казала Неновица и поглѣдала на мѫжътъ си гордѣливо и самонадѣянно. — Азъ познавамъ твѫрде добре сѫрцата на сичките наши граждане. . . . А какво са чуе за Стояна? Едному нарѣчено, а другому испечено. Сиромахъ Стоянъ! Той си бѣше наточилъ вече зѫбите за печеното прасе, а добрите хора му дадоха да смѫркне малко емфие!

— Лудъ човѣкъ! промѫнкалъ Нено и напѫлнилъ чубукътъ си. — Сватътъ ми разсказа, че едната дѫска на това младо ергенче са е отковала сѫвсѣмъ и че лудостьта му са уголѣмява се повече и повече. Когато са вѫрналъ изъ Филибе и когато чулъ отъ майка си какво е станало, то дошѣлъ у Петрови, извадилъ предъ невѣстата даровете и рѣкалъ ѝ: «Тие дарове не сѫ вече мои. . . Земи ги.» — «Ние не щеме чужди дарове, казалъ Петаръ. — Да е живъ сватътъ. . . Той дава и на слугините си по-добри наките.» — «Вие можете да правите каквото щете и да дадете дѫщеря си комуто щете, но да са подигравате съ хората и да имъ. . . . Това азъ никога нѣма да ви проста. Земете даровете и накитите дѫщеря си преди да я закопаете. Съ Никола тя ще да види такова добро, каквото би видѣла и овцата съ вѫлкътъ! . . Ако сте изгубиле честьта си, то пожалѣйте баремъ дѣтето си. Не мислете, че азъ ви казвамъ това отъ зависть. Да ма упази господъ.» Послѣ това той захваналъ да ма псува и да говори такива нѣща, отъ които косата би ми настѫрхнала, ако да би ги чулъ самъ. Той казалъ, че азъ сѫмъ волъ, че ти си свиня и че нашъ Никола е нехранимайковецъ. Ща да му покажа азъ нему, кой е волъ и кой е свиня! Воловете теглатъ колата, а азъ сѫмъ чорбаджия. . .

— За тие думи ти трѣба да го набѣдишъ за нѣщо на конакътъ и да му ударишъ петдесетъ тоѣги по петите, казала мазната чорбаджийка и скѫрцнала зѫбите си. Свиня сѫмъ била! . . . Ако сѫмъ азъ свиня, то той е нерѣзъ. . . . Мѫршавъ нерѣзъ. Свиня не свиня, а хубавото момиче му са изплезна изъ рѫцете! Нека са облизва.

— А знаешъ ли какво е направилъ съ своите дарове? Хвѫрлилъ ги въ Тунджа. . . Послѣ тоя день той не са е вѫрщалъ вече въ Казанлѫкъ. Петаръ ми каза, че е побѣгналъ въ Влашко. . . Едно само ми са не харесва. Знаешъ ли ти, че Пѣнка не ще да земе нашъ Никола? — «Жива ща да та закопая,» ѝ казва бащата. — «Ако ма закопаешъ, то ще да ми направишъ голѣмо добро,» му отговаря. — «Не мѫчи я, казва майката — ние не сме я намериле на пѫтьтъ.» По цѣлъ день са каратъ. . . Бащата вика и вдига кѫщата на главата си, майката му отговаря съ сѣкакви думи, а дѫщерята сѣди и плаче!

— Нека поплаче, казала Неновица и свила устните си. — И азъ плакахъ, когато ма годиха за тебе... Сичките момичета плачатъ. Но ти трѣба да прибѫрзашъ и да направиме свадбата. Кой знае, какво може да направи Стоянъ! Не е той отишѣлъ въ Влашко. . . Мене е страхъ да не стане хайдутинъ и да ни не направи нѣкоя пакость. . . Баба ми расказваше, че мой чичо е грабналъ своята годѣница изъ черковата, когато отишле да я вѣнчѣятъ за другиго, и сватовете нищо не можѣле да му направатъ. Кови желѣзото, дорде е топло.

— До недѣля ще да го изковемъ, казалъ Нено и отишѣлъ да поговори съ сватовете и да имъ каже да прибѫрзатъ съ свадбата.

Скоро преминале и двѣте седмици. Една недѣля послѣ Петров-день, Николчо билъ вѣнчанъ за Пѣнка и

свадбата станала за слава и за приказъ. Казанлъчене говориле, че ако на тая свадба да не би са случиле двѣ, разбира са не твърде важни, произшествия, то подобна свадба не би могла да стане още веднашъ не само въ България, но и въ подземното царство. Тие двѣ произшествия съ слѣдующите. Когато младоженците са вързщале изъ черкова, то ги срѣшнала Стоянова майка, поглѣдала на младоженецътъ яростно и казала сърдито: «Зачерни ти, мой синко, хубавото момиче! И невѣстата ти нѣма да види добро, но и ти нѣма да прокопцашъ... Ако майка ти и да казва, че ти ще да са поправишъ послѣ женидбата, но азъ мога да та увѣра, че до днешниятъ день ни една свиня не е могла да са отучи да рови купищата. А какво ще да прави баща ти съ дѣтето на Дона Михаличина? Ти мислишъ че хората не знаятъ, кой е баща на това дѣте? Да го не удавите въ Кайнарджа, както удавихте и дѣтето на Божата-кравица? Хайде вързвете си сега! Азъ ви казахъ сичко, щото лѣжеше на сърцето ми. Нека бъдатъ проклѣти сичките бащи и майки, които нѣматъ сърца и които криватъ съ душите си! Другото произшествие било малко по значително. Въ срѣда послѣ свадбата на Нена дотрѣбале пари и той заповѣдалъ на жената си да му даде оние кесии, които му биле донесени преди месѣцъ и половина отъ уста-башиятъ на бакалскиятъ еснафъ. Неновица отишла и донесла му една кесия. — «Азъ ти казахъ да донесешъ и двѣте,» казалъ Нено. — «Уста-башиятъ ти донесе само една кесия,» казала Неновица. — «Какъ една кесия? . . Двѣ кесии. . . Едната е пълна съ сребро, а другата съ злато. . .» — «Азъ намѣрихъ на миндерлъкътъ само една кесия,» казала Неновица и плѣснала рѫцете си. — Една кесия! изрѣвалъ Нено и опулилъ очите си, като старъ бухалъ. — Една кесия. . . една. . . . само една! Нека ма убие свѣтата

гѫрмотевица! . . О, ле-ле-ле! Дѣ е Никола? Намѣрете Никола. . . Умирамъ. . . Дѫржте ма. . . Шестдесетъ хилѣди гроша. . .» — «Иване! извикала чорбаджийката и на устата ѝ са появила пѣна. Изъ сичко са видѣло, че ѝ тя е изгубила вече любовьта си камъ своето «мамино дѣтенце.»

Иванъ, който се още слугувалъ на Нена-чорбаджи, ако и да сѫбралъ вече доста одавна добри парици, израсалъ предъ своите повѣлители и мѫлчешката очѣквалъ тѣхните приказания. Но о чудо чудеса! Нито чорбаджиятъ, нито чорбаджийката биле въ сѫстояние да продуматъ! . . — «О, ле-ле-ле, умираме, проговорила найпослѣ чорбаджийката и изъ очите ѝ потекле едри сѫлзи. — Припкай, Иване, и намѣри Никола. . . . Пари пакъ сѫ са изгубиле. . .»

Слѣдъ една недѣля послѣ това произшествие, попъ Кѫнъ, за когото трѣба да кажеме нѣколко думи, сѫбиралъ сѣчивата си и приготовлялъ са да извѫрши една доволно тѣшка, но полезна работа. — «Тури въ бохчата новиятъ патрахилъ, който ми бѣше харизанъ отъ хаджийката,» говорилъ той на едно младо и русо момченце, на което името било така сѫщо Иванъ. Трѣба да знаете, че Казанлѫчене обичатъ Ивановците така сѫщо, както Коприщене обичатъ Лулчовците, Карловци — Тудураковците, Калоферци — Тинковците и Сопотненци — Цачовците. — «Хайде, хайде, не чеши са, а шавай по-скоро, продължалъ попъ Кѫнъ и захваналъ да са омива. — Хайде да захванеме, Иванчо. «Благословенъ богъ нашъ. . . .» — «Слава отцу и сыну и свѣтому духу. . .» захвиналъ да чете Иванчо и да вѣзва бохчите — «Бѫрзай, бѫрзай, Иванчо! Господи помилуй, господи помилуй! Чети «помилуй мя, боже!» А разбирате ли каква е била работата и какви майстории е знаялъ попъ Кѫнъ? Ако не разбирате, то слушайте. Попъ Кѫнъ

ималъ обичай да служи бдѣнията утренните и сичките други дрѣбулии дома си, а за черковата оставялъ само литургията, която, да кажеме право, са свършвала твърде бързо. Иванчо, който така сѫщо билъ отъ бързите хора, билъ за попъ Кѫна не само дѣсна рѫка и дѣсенъ кракъ, но сѫставлялъ и половината отъ неговиятъ язикъ и отъ неговиятъ мозакъ. Даже и самъ попъ Кѫнъ говорилъ, че ако да не би билъ Иванчо, то ни единъ православенъ христиенинъ не би можѣлъ да отстои Василиевата литургия. И така, дорде попъ Кѫнъ и Иванчо са омивале и облачале, то бдѣнията са свършвале; дорде дохождале до черковните врата, то утреннята дохождала до своиятъ «амминъ;» а дорде са отваряла черковата и дорде клисаръть палилъ свѣщите, то и на литургията са давале петъте пари. Бѫбралъ Иванчо бѫбралъ дѣдо попъ, бѫбралъ Иванчо, и когато бабичките дохождале предъ пангалътъ да си купатъ по една свѣщь, то дѣдо попъ врѣскалъ изъ сичкото си гърло: «Со страхомъ божи,» а Иванчо челъ: «Молитва ми свѣтихъ отѣцъ. . .» и работата са свършвала. Но тоя день не приличалъ на обикновенните, защото подъ Кѫнъ станалъ малко по-рано и защото заповѣдалъ на Иванча да чете малко по-полека. — «Днеска литургията и една часть отъ утреннята трѣба да са отслужи въ черкова,» казалъ ученията и разумният попъ. — «Ама ще да зачудиме бабичките! казалъ Иванчо и изкикотилъ са. — Тие сѣкога закѫснѣватъ. . .» — «Мѫлчи и чети, казалъ попъ Кѫнъ. — Днеска ще да имаме коджамити работа. . . . . «Пріидите поклонимся цареви нашему богу. . .» Ти трѣба да идешъ и да му отчетешъ два псалтиря. . . Бакшишътъ ще да бѫде голѣмъ. Синътъ му купи сноши копринени пошове. «Слава тебе боже нашъ, слава тебе. . .» — «Дѣдо попе, хората казватъ, че той е умрѣлъ отъ дамла. . . Синътъ му го уморилъ. . . Открад-

налъ му паричките.» — «Езикътъ ти би трѣбало да бѫде малко по-кѫсичекъ, промѫмралъ попъ Кѫнъ и отворилъ вратата. — Дѫлгата молитва и дѫлгите язици и богу не сѫ драги. . . Чети по-скоро. . .» — «А щешъ ли да ма заведешъ въ сѫбота на гробищата?» — попиталъ Иванчо. — «Съ тоягата по гѫрбътъ, проговорилъ попъ Кѫнъ и продѫлжалъ да са моли за православните християне и за туторете и приложниците храма сего. . .» — «Какавъ храмъ? попиталъ Иванчо. — Ние са намираме на пазарьтъ!» — Мѫлчи ти казвамъ и чети, извикалъ попъ Кѫнъ и захваналлъ да крачи малко посѫрчено. — На гробищата никога нѣма вече да та завѣда. . . Оная сѫбота надникнахъ въ човалътъ и само хлѣбъ намѣрихъ! Сичките млинове и сичките медени парченца си олапалъ!» — «Ни едно парченце не сѫмъ видѣлъ,» казалъ Иванчо и усмихналъ са. — «Ни едно парченце не е видѣлъ! А я си поглѣдай ръкавете на антерията и потурете около джебовете! . . . . Саде съ медъ сѫ уплѣскани. Азъ сичко вида. Оная недѣля насмалко щѣха да та изѣдатъ мухите. . . Чети «Вѣрую».. И ушите ми ще да изѣдешъ.» — «А попъ Славе казва, че ти мислишъ да изѣдешъ ушите на цѣлъ Казанлѫкъ, казалъ Иванчо. — Ти си му билъ отнялъ и махалата, и гробовете, и литургиите.» — «Мѫлчи, Иване,» казалъ само попъ Кѫнъ и влѣзалъ въ черковата. Попъ Кѫнъ е добаръ и разуменъ човѣкъ. Ако той понѣкогашъ и да са кара Иванчу, но неговите попѫржни не излазятъ изъ сѫрцето му. Но и Иванчо заслужва да го обичатъ и да му дозволяватъ да ѣде млиновете и медените нарченца заедно съ ръкавете си и съ потурете си. — «Като Иванча ниде нѣма,» говори обикновенно попъ Кѫнъ и разсказва изъ неговиятъ животъ различни анегдоти. — «Веднашъ го пратихъ въ село Ешеклере да прочете на бабичките «едно-друго и казахъ му да земе голѣма-

та книга, въ която са намиратъ сичките молитви, а той сѫркалъ и земалъ друга една голѣма книга. . . Какво да са прави! Умното момченце захванало да чете изъ тая дебѣла книга, изъ която четатъ само владиците, и освѣтило божиятъ храмъ още вѣднашъ! Тоя день той докара двѣ магарета съ едно-друго и напѫлни сичката ни кѫща, ако едното магаре и да бѣше паднало заедно съ него и заедно съ порѣзаниците въ Тунджа. Но при сичкото това попъ Кѫнъ е добаръ и уменъ човѣкъ. Ако го не обича попъ Славе, то отъ това нѣма да пострадае нито Казанлѫкъ, нито владиката, нито градските кѫрчми. Съ попъ Славе не може и да са пошегува човѣкъ! Веднашъ на задушница, попъ Кѫнъ излѣгалъ изъ черковата и дошѣлъ на гробищата малко по-раничко; а бѫлгарете говоратъ, че «раното пиле рано и пѣе.» Така са случило и съ попъ Кѫна. Когато тоя разуменъ пастиръ прочелъ «Помѣни господи» надъ сичките свои гробове, то захваналъ да чете и надъ гробовете на попъ Славе. . . Хората не могатъ да чѣкатъ сичкиятъ день: на едни женици дѣцата сѣдатъ гладни, на други кравите стоятъ неиздоени, на трети хлѣбътъ ще да прокисне, на четвѫрти мѫжете трѣба да идатъ на работа! . . Идете послѣ това и не говорите, че попъ Кѫнъ е милостивъ човѣчецъ! Когато попъ Славе дошѣлъ на гробищата и когато видѣлъ, че понъ Кѫнъ ходи по неговите гробове като кесиджия съ ножътъ въ рѫка, то хвѫрлилъ кандилката, искѫстрилъ го по майка и побѣгналъ: а попъ Кѫнъ са измѣялъ и извикалъ слѣдъ него: «Сѫрдитъ попъ, празна му турбуличка.» Послѣ тоя день попъ Славе никога не казва на попъ Кѫна «доброутро,» а попъ Кѫнъ и не хае. Трѣба да ви кажа и това, че попъ Славе е пакостенъ човѣкъ. . . Той разсказва за попъ Кѫна различни нѣща, които е измислила неговата попска камилавка. Така напримѣръ, той раз-

сказва, че веднашъ попъ Кѫнъ откраднлъ парите отъ дискозътъ и испилъ ги въ Велйовата кѫрчма, ако тие пари и да принадлѣжѣле на троица попове. Когато чорбаджиете, туторете, приложниците и епитропете на храмътъ чуле сичкото това, то са сѫбрале въ кавенето и накарале попъ Кѫна да вѫрне парите и да цѣлуне рѫката на стариятъ попъ. Но тие сѫ малки нѣща.

Изъ сичкото това, щото казахме по-горе, читателите ни са сѣщатъ, че нѣкой е умрѣлъ и че тоя «нѣкой» е билъ Нено-чорбаджи. Послѣ свѣтата литургия, която била скопосона отъ попъ Кѫна и отъ Иванча на двѣ-натри, угасналиятъ вулканъ билъ донесенъ въ черкова, а послѣ обѣдъ сичкото Казанлѫшко христолюбиво войнство го занесло на гробищата и закопало го между неговите дѣди и прадѣди съ голѣмо тѫржество. Даже и попъ Славе тоя день не челъ съ посътъ си. А защо не е дошла дражайшата економка на Нено-чорбаджи?— Защо не е дошла! Малко ли причини сѫществуватъ на тоя свѣтъ, които накарватъ човѣкътъ да не испѫлни своите свѣщенни обязанности? Ако да би чуле какво говори Стоянова майка, то вие тутакси би откриле нѣколко важни тайни, ако противъ нейните убѣждения и да са изсказвале множество противорѣчия. — «Ехъ, Петре, Петре, даде ти господъ добаръ и хрисимъ зетъ! Самъ си го избра. . . . Сѣдни сега и оплачи дѣтето си. . . . Баща му умрѣ отъ дамла, а майка му лѣжи избиена и осакатена! . . . Да не е крила парите си. Щото е дошло харамъ, харамъ ще и да иде. Дорде ги ие исхарчи, той нѣма да миряса. А-а-а-а! чакъ сега ми поолекна на сѫрцето,» говорила Стоянова майка на една своя сѫсѣдка. Сѫсѣдката поклатила главата си и пропищала: «Да ни упази господъ!» — «Ти мислишъ, че ти разсказвамъ приказници? Мисли каквото искашъ, а азъ трѣба да ти кажа, че Петровата дѫщеря нѣма да види

добро. Когато Нено захваналъ да умира и когато потърсилъ синътъ си, то тѣханъ Иванъ го намѣрилъ при калугерките. Тѣшко и горко на ноговата млада жена! И днеска, когато отиваха да закопаятъ баща му, той бѣше пиянъ, — лошкаше са. . . Искашъ ли да чуешъ и друго нѣщо? Баба Стойка ми разсказа, че Цона Михаличина е родила вече. . . За една са вѣнчава, а друга му ражда!» — «Трѣба да са каже на Петра и на Петровица, казала съсѣдката- — «Ако искашъ, кажи, а ако не искашъ, не казвай. Азъ та съвѣтовамъ да не казвашъ,» казала Стоянова майка и влѣзла въ къщата си съ засмѣяно лице. Тя твърде добре знаяла, че нейната стрѣла е ударила на добро мѣсто, защото познавала сичките душевни и тѣлесни свойства на своята съсѣдка. Слѣдъ нѣколко минути и Петаръ и Петровица, даже и младата Николчова жена, биле извѣстни за сичко, и това сичко било посипано съ мерудийни разсъждения, съ масленни съжаления, съ люти притурки и съ меризливи примѣчания.

Но да оставиме сичките Казанлъшки свахи и да видиме какво е происходило въ къщата на Николча Ненова, защото сѣко едно нѣщо трѣба да са разглѣдва и испитва на мѣстото му. Ако Нено и да умрѣлъ отъ жалость за своите изгубени пари и ако Неновица и да пролѣжала нѣколко месѣца по същата причина и отъ юмруците на своиятъ родолюбивъ синъ, но Николчо наслѣдилъ доста голѣми суммы или доволно голѣмо имане. Казанлъчене разсказвале, че сичките богатства на Неначорбаджи земени заедно съ биле до толкова голѣми, щото Николчо успѣлъ да ги изѣде само тогава, когато преминале четири годинки и когато младата му жена родила цѣли двѣ дѣца. Но да не помислите, че въ продължението на тие четири години Казанлъшките христиане съ презирале Николча или че съ са старале да го

отбиятъ отъ лошавите пѫтища? Сѫвсѣмъ не.. Вие, любезни читатели и читателници, още не познавате и сами себѣ си. Искате ли да ви свала булото и да ви изнеса предъ лицата гладко оглѣдало? Ако между васъ са намѣри такавъ човѣкъ, който да харчи на вѣтаръ̀тъ, който да не знае какво прави, който да развратничи и пр. и пр., но който да ви не иска на заемъ или който да не докача вашите интереси, то вие или ще да го хвалите, или ще да мѫлчите или ще да го извинявате съ различни остроумия; но щомъ тоя човѣкъ преобѫрне въ кесията си послѣдниятъ грошъ, щомъ ви не почерши нѣколко деня, щомъ захване да ви са оплаква и щомъ ви каже да му займете петъ гроша, то вашите уста са растварятъ до толкова широко, чегато са сѫбирате да погѫлнете Канарите. Сѫщото са случило и съ нашиятъ херой. Когато тоя добродѣтеленъ човѣкъ (тая титла му са давала отъ калугерките) довѫршилъ паричките си, когато такунете на калеврите му са искривиле и когато той самъ захваналъ да ние на чуждъ кредитъ, то даже и преподобните сестри изъ Преображенскиятъ манастиръ рѣшиле, че той е лудъ и че «честните хора не трѣба да пущатъ въ кѫщата си такавъ единъ човѣкъ, който е ималъ дѣте отъ друга жена преди да са ожени и който е уморилъ баща си.»

Единъ день Николчо явилъ на своята млада жена и на своята родителница, че ще да продаде кѫщата и гюловете и че ще да са пресели въ Пловдивъ. Произлѣзалъ Содомъ и Гоморъ. Майката рѣвала и скубала косата си, младата жена земала дѣчицата си и отишла у баща си и у майка си, а Никола са расхождалъ по дворътъ, псувалъ, клѣлъ и махалъ съ рѫцете си. Но презъ тоя сѫщи день той билъ повиканъ на конакътъ, дѣто са намирале сичките кметове и чорбаджие, а кадията му обявилъ, че кѫщата и гюлътъ принадлѣжатъ

на майка му и че никой нѣма право да туря на тѣхъ ржка. Какво е говорилъ въ това време Никола, азъ не зная, зная само това, че каймакаминътъ заповѣдалъ да го затворатъ и да го испроводатъ въ Пловдивъ. — «Противъ тебъ е викналъ сичкиятъ градъ,» казалъ каймакаминътъ и махналъ съ ржката си. — «Одавна би трѣвало да му са тури юздата,» казалъ Али-ага. — «Отъ сега гюловицата ще да стане малко по-евтиничка,» си помислилъ попъ Желѣзко.

Въ Пловдивъ нашиятъ херой билъ држанъ не дълго време, защото нѣмалъ даваджие и защото прегрѣшенията му са отнасяле повече до него самиятъ, нежели до неговите сграждане. На върхъ св. Димитръ той билъ пуснатъ. . . Но дѣ са е дѣналъ послѣ това? Попъ Кънъ разсказва, че той е отишѣлъ въ Влашко и че са е заселилъ въ Гюргево, дѣто го храни една циганка, която пере хорските ризи и която продава по улиците варенъ кукурузъ.

Казанлъкъ е хубавъ и веселъ градъ; хората му сж чисти и благородни; понятията на гражданете сж високи и човѣколюбиви; а гюловицата е люта и мерзлива. Хайдете да идеме въ гюловите градини и да са надѣхаме щастие и блаженство. . . Слънцето свѣти весело и любезно, пиленцата пѣятъ и скачатъ отъ храстекъ на храстекъ, момичетата са смѣятъ и радватъ са, дѣцата припкатъ и викатъ изъ сичкото си гърло. . . . Въ една отъ тие райски градини сѣди доволно побѣлѣла вече жена, съ жълто и папунѣсто лице, и милва до колѣнете си двѣ дѣчица, които ѝ глѣдатъ въ очите и които ѝ изказватъ дѣтинска чиста любовь и невинно почитание. . . Не далече отъ тая щастлива група една още млада жена върти мотиката и прекопава трендафи-

лътъ. . . Лицето ѝ е блѣдно и повѣнало, очитѣ ѝ глѣдатъ темно и безмисленно, рѫцете ѝ сѫ почернѣле отъ слѫнцето и отъ тѣшката работа, косата ѝ е побѣлѣла, а по лицето ѝ текатъ изобилни сѫлзи. Часъ-по-часъ тя исправя снагата си, глѣда умилно камъ дѣцата, вѫздиша тѣшко и горчиво и навожда са изново. . . Изъ сичко са види, че тая работа не е по нейните сили, че пѫрстете ѝ трѫпнатъ, че крѫстътъ ѝ я боли и че сичките ѝ тѣлесни сили изнѣмогаватъ подъ тѣшката мотика, но нейните дѣчица трѣба да бѫдатъ сити и обути и нейната свѣкѫрва не трѣба да проклина дните си. . . Тѣшка е желѣзната мотика, горѣщо е ясното слѫнце, слабо е женското тѣло, мѫченъ е трудътъ! А предъ очите на младата жена са мѣркатъ по приятни картини, по-мили образе, по-чисти вѫспоминания, по-щастливи времена. . . Мѣрка ѝ са нейното дѣвичество, мѣрка ѝ са нейната младость, мѣрка ѝ са. . . Стоянъ и неговото добро и умно лице. . . И тече слѣдъ сѫлзата сѫлза, и трупа са надъ страданието страдание, и сѫбира са съ нещастието нещастие, и страдае бѣдното и полуубиенното сѫрце. . . — «Охъ, ако да не би биле дѣцата ми!» говори младата жена и глѣда съ любовь и съ ненависть камъ небето. — Какъ какво! отговаря сама. — Тутакси са бихъ удавила! Азъ не трѣба вече да живѣя. . . Охъ, тато, тато, какво направи ти съ мене? Боже мой, прибѣри ма, но не оставяй дѣцата ми!» А дѣчицата ѝ глѣдатъ умилно, смѣятъ са, кикотатъ са и играитъ си!

— «Булка, остави мотиката и почини си! казва Неновица и клати главата си. — Ела пини малко студена водица. Боже, защо не мога да ѝ помогна? Като ми зема парите, то защо ми зема и здравието?»

ИЗВѫНРѢДЕНЪ РОДОЛЮБЕЦЪ.

I.

Широки сѫ и хубави сѫ Русчушките волнисти полета, плодовита е тѣхната черна и липкава земя, богати сѫ нашите селца, трудолюбиви сѫ и вѫртокѫшни сѫ нашите селѣне; съ една дума, сичко е добро, сичко е на своето мѣсто, но когато господъ не пожелае да даде нѣкому, то и да са разчекнеме отъ работа, пакъ трѣба да патиме! Не зная истина ли е, а бѫлгарете разсказватъ, че когато са роди нѣкое дѣте, то при него дохождатъ три орисници, прочитатъ му дѫлга и широка молитва, даватъ му, щото трѣба на единъ човѣкъ, хубость, здравие, гиздавость, умъ и др. т., и нарѣждатъ сѫдбата му по своята воля. Ни единъ човѣкъ, освѣнъ премѫдри Соломона, не е можѣлъ да са не покори на оная деспотическа сѫдба, която му е била назначена отъ чудните орисници. Човѣкътъ са ражда, дѫха, живѣе, ѣде, пие, жени са, добива дѣца, работи съ кѫрвавъ потъ на челото и умира, а орисниците са сѫбиратъ надъ гробътъ му и говоратъ, че той е испѫлнилъ вече своиятъ дѫлгъ! А какавъ е тоя дѫлгъ и въ какво са той сѫстои? — А богъ го знае. Калугерете и нравоучителите говоратъ, че нашиятъ поднебесни животъ е кѫсъ и че нашето земно щастие е недѫлготрайно. «На тоя свѣтъ, говоратъ тие, ние само са приготовляваме

за оние райски прелѣсти, «идеже несть ни печаль, ни воздиханіи, но жизнь безконечная.»» Кой знае! Може да е и така. Но тука са появлява единъ доволно важенъ вопросъ. Ако тоя «лѫжовенъ животъ» е само сѫлба камъ бѫдѫщиятъ, то защо тая сѫлба не е еднаква за сичките божи сѫздания, които сѫ родени по неговиятъ образъ и по неговото подобие?» Вѫобразете си, че нѣкой отъ насъ са мѫчи презъ сичкиятъ си животъ, че искарва своиятъ рѫженъ хлѣбъ съ тѣшки мѫки и че проклина своето сѫществование отъ чисто сѫрце, а вие му казвате, че тѫрпѣнието е полезно за спасението на душата, оставяте го да умре отъ гладъ, сирѣчъ обѣщавате му са да го испроводите право въ рай, дѣто ще да са наслаждаватъ сичките нещастни и гоними отъ сѫдбата! Когато си вѫобразите сичкото това и когато са увѣрите, че и за нещастните сѫ измислени доволно логически утѣшения, то си представете, че нѣкой отъ васъ тѫлстѣе и наслаждава са още отъ пелѣните на майка си, че искарва своите богатства лесно и безъ никакви мѫки и старания и че е обокралъ сичкиятъ свѣтъ безъ срамъ и безъ очи, а вие му разсказвате, че и богатството е приятно на бога, защото то украшава божите храмове, и накарвате го да даде за душата си, сирѣчъ обѣщавате са да испроводите душата му право въ рай, дѣто ще да са утѣшаватъ сичките угодници божи, които сѫ направиле храмове, които сѫ ходиле на поклонение по манастирете, които сѫ станале хаджие и които сѫ имале съ какво да ги помѣнатъ или какво да дадатъ за душата имъ. Идете послѣ това и разберете учението на нравоучителите! Азъ сѫмъ намислилъ да ви разскажа едно дѣйствително произшествие, изъ което са надѣямъ да си сѫставите понятие, че учението на нравоучителите бива полезно само въ оние случаи, когато

животътъ ни са откаже да има съ него нѣщо общо. Захващамъ.

Село Червена-вода лѣжи на хубаво и на живописно мѣсто. Ако попиташъ селѣнете за тѣхниятъ животъ, то тие ще да ти отговоратъ, че господъ имъ е далъ сичко, щото трѣба на живите хора. Предъ една кѫщица, която била заградена съ живи зидове, или съ сливи, съ череши, съ круши, съ абалки и съ единъ високъ и кичестъ орѣхъ, сѣдѣла една млада и хубавичка женица и скубала пиле; а близо до нея стоялъ единъ младъ и силенъ човѣкъ и правилъ спица за колата си.

— Въ кое време ще да дойде? попитала жената и воздѫхнала. — Три години не сѫмъ го видѣла.

— Азъ мисла, че е време вече да дойде отговорилъ мѫжътъ и продължалъ да работи.

Захванало да притемнява. Отъ камъ Дунавътъ повѣялъ прохладенъ вѣтрецъ и залюлялъ вѫрховете на дѫрветата; кокошките са качиле по дѫрветата и окружиле своиятъ деспотъ отъ сѣка една страна, само една, бѣлата и булатата негова сѫпруга, която носи борчета, съ дѫлгиятъ грѣбенъ, са отдѣлила отъ дружината и расположила са на най-високото мѣсто на дѫрвото; кучетата, селските крави, свинете и циганете, които пропивале въ кѫрчмата чуковете си, сѫставиле гласовита ария по нотите на господина Моцарта; селскиятъ говѣдаринъ, селскиятъ бикъ и нѣколко момченца, които гониле свинете и гѫските, сѫставиле другъ концертъ по нотите на Бетховена; а селскиятъ попъ, който въ продължението на есенниятъ день посѣтилъ десетина кѫщи, въ които обѣдвалъ осемъ пѫти, пилъ ракия седемъ пѫти и добро черно вино десетъ пѫти, отивалъ дома си, бѫбралъ нѣщо си и люшкалъ са насамъ-нататакъ.

Нѣкой потропалъ на вратникътъ. Младата жена хвѫрлила (въ копанката) пилето и припнала да отвори;

а мѫжътъ оставилъ спицата, подпрѣлъ лѣвата си рѫка на кѫлката и приготовилъ са да види и да чуе нѣщо важно... Влѣзалъ сгѫрбавенъ старецъ, койтоималъ бѣла брада до поѣсътъ, и водилъ за рѫката едно малко десетилѣтно момченце.

— Помози богъ! казалъ старецътъ и жѫлтото му лице добило ясность и веселость.

— Далъ ти господъ добро! отговорила жената и цѣлунала му рѫката.—Добре дошѣлъ... Цѣли три години не сѫмъ та видѣла.

— Двѣ години и седемъ месѣца, отговорилъ старецътъ и поглѣдалъ камъ младиятъ човѣкъ, който въ това време са приближилъ и цѣлуналъ така сѫщо рѫката му. Послѣ това свалилъ отъ гѫрбътъ си торбичката, окачилъ я на една отъ куките предъ вратата, подпрѣлъ тоягата си на стѣната, свалилъ шапката си и сѣдналъ на пезулчето; а младата жена хванала момченцето за рѫката, поглѣдала му нѣжно въ очите, попитала го «какво прави» и «харно ли е» и нарѣкла го Стоянчо. Въ тая минута изъ кѫщи изскокнале нѣколко дрѣбни дѣчица, поглѣдале на старецътъ и на момченцето съ любопитство и захванале да ходатъ около тѣхъ. Още старецътъ не успѣлъ да проговори нито двѣ думи и още Стоянчо не успѣлъ да си отрие упрашените уста съ рѫкавътъ, а единъ момчулакъ са вече покатерилъ на дѣдовиятъ гѫрбъ и съ мѫничките си рѫчици прегѫрналъ неговата дебѣла и почѣрнѣла отъ слѫнцето шея; други му са качилъ на колѣнете; третя опрѣла на колѣното му лахтете си, подпрѣла си главата на рѫцете и лѣгнала на земята съ корѣмътъ надоле; четвѫрти и пети захванале да са разговарятъ съ Стоянча, — и между тѣхъ произлѣзле шумни весели разговори. — «А какво прави баба?» питалъ единъ. — «А далечъ ли е вашего село?» питалъ други. — «Дѣдо, а

има ли въ вашето село мечки? Единъ циганинъ докара въ нашето село мечка. . . Вѫрзалъ я за устната и води я! . . Мама му даде единъ комадъ хлѣбъ,» говорила третя. — «Ти, Стоянчо, остани да живѣешъ у насъ,» говорилъ четвѫрти. — «Дѣдо, помнишъ ли какъ ни пѣше едно време, когато дохожда тогава у назе? Знаешъ ли и сега да пѣешъ? Помнишъ ли циганската пѣсень?» питале съ единъ гласъ двамина. — «Попѣй, дѣдко, попѣй циганската пѣсень! казало момченцето, което се още лѣжало на земята съ подпрѣна на рѫцете глава. Старецътъ запѣялъ:

Либе ле, не наспа ли са
До два вечера безъ мене?
Третята вечерь азъ дойдохъ,
Пакъ та дома не найдохъ,
Но та найдохъ срѣдъ село,
Срѣдъ селските механи,
Дѣ си вино пиеше
Сѫсъ моите душмане:
Азъ ти нищо не рѣкохъ,
Но та хванаха за рѫка,
Па та дома завѣдохъ:
Азъ вечерямъ, ти плачешъ,
Азе лѣгамъ, ти ставашъ.
Севделино либе ле,
Райке ле, пиле шарено!

И така, сичката кѫща са напѫлнила съ пѣсни, съ дѣтски смѣхъ и съ кикотене; а на веригите клокале три-черни котлета, подъ които блѣстѣлъ твѫрде силенъ огѫнь. Младата стопанка шѣтала усѫрдно, потикала главните, подклаждала дѫрва, вѫртѣла са около огѫнътъ, надничала въ мѣнчетата, сѫдила дѣцата и заповѣдала имъ да сѣдатъ мирно и да оставатъ дѣда си да си почине; младиятъ стопанинъ наточилъ ракийка, нарѣзалъ кисело зеле на едно тарулче, посипалъ го съ червенъ пиперъ и сѣдналъ до старецътъ; дѣцата окружиле Стоян-

ча и захванале да са боратъ между себѣ си. . . Но най-главното, което занимало дѣцата, било покрито съ вѫршникътъ и пекло са полегичка между прѣсното кравешко масло. . . Разбира са, че тая вечеря сѫ очѣквале съ петѫрпѣние не само дѣцата, но и стопанете, защото въ кѫщата имъ сѫ сѣдѣле мили на сичкото семейство гостѣне. Но ако тие добри хора са бѫрзале да са наѣдатъ, то и азъ трѣба да прибѫрзамъ и да ви разскажа, кои сѫ биле тие госте и защо сѫ дошле въ Червена-вода. Когато гостѣнете и стопанете са понаѣле, то между тѣхъ произлѣзалъ слѣдующиятъ разговоръ.

— А кому мислишъ да дадешъ Стоянча, дѣдо? попиталъ стопанинътъ.

— Ти знаешъ, че азъ имамъ братъ въ Влашко и че тоя мой братъ е калугеринъ, отговорилъ старецътъ. — Той много пѫти ма е молилъ да му дамъ едно отъ дѣцата си. «Нека дойде при мене; азъ сѫмъ богатъ и имамъ какво да му остава; азъ ща да го направа човѣкъ. . .» ми говѣреше той, когато ходихъ преди петнайсетъ години въ Влашко. Отъ моите дѣца азъ не можахъ да му дамъ, защото едни измрѣха, други са изгубиха. . . Само баща ти остана у мене, продѫлжалъ старецътъ и поглѣдалъ на стопанката. — Чичовите ти дѣца останаха сирачета, безъ баща и безъ майка, и нѣма кой да ги глѣда. . . Баща ти си има свои дѣца. . . Едното зема леля ти Стана, а другото ще да дамъ на дѣда ти калугера. . . Тѣшко са живѣе, моя Станке, когато младите оставятъ тоя свѣтъ, а старците нѣматъ сила да оратъ, да копаятъ и да нахранатъ себѣ си и унукике си! . . И азъ тѣгна на баща ти. . . Времената сѫ тѣшки. . .

— Ти остави Стоянча у назе, казалъ младиятъ стопанинъ.

— И безъ него е вамъ тѣшко, огговорилъ ста-

рецътъ. — Азъ твърде добре зная, че единъ човѣкъ не може да нахрани деветъ гърла безъ воловски мъки. Не товари си вече гладници на гърбътъ. . . Азъ зная, че моята унучка ще да ти роди още печестина. . . . Нека сж живи твоите! . . Калугеринътъ е богатъ човѣкъ.

— Не давай хубавото момченце на калугерете, казала младата жена. — Нека остане у насъ и да помага на уйка си. . . Господъ нѣма да ни остави· Искашъ ли да станешъ калугеринъ, Стоянчо? попитала тя момченцето, което си приказвало съ нейните дѣца за хитростьта на врабчетата и не обърщало никакво внимание на старешкиятъ разговоръ.

— Не ща отговорило момченцето и поклатило главата си. — Калугерете ходатъ по селата и просатъ, като просѣци. . . . По-добре е да стана просѣкъ и да си свира съ гуслата. . .

Сичките са засмѣяле.

— Не давай го на калугерете, повторила младата жена. — Отъ калугеринътъ никой не може да очѣква добро. Помогналъ ли ти е до сега твоиятъ братъ, който има такова голѣмо имане? Азъ зная, че калугерете зематъ, а не даватъ. «Който дава милостиня, той ще да види бога,» казватъ тие, а боятъ са да дадатъ залагъ хлѣбъ нито на остарѣлата си майка!

— А знаешъ ли защо? попиталъ младиятъ стопанинъ. — Калугеринътъ има само двѣ рѫце: съ едната благославя, а съ другата зема. . . . Ако да биималъ третя рѫка, то съ нея би давалъ. . . Да не го е направилъ господъ само съ двѣ рѫце!

— Азъ трѣба да ида и да вида, казалъ старецътъ и замислилъ са. — Ако вида, че ще да му бѫде добре, то ще да го остава, а ако вида, че братъ ми не е такавъ човѣкъ, какавъто искамъ да го намѣра, то ща да го вѫрна назадъ.

Младите стопане сѫ мѫчиле да докажатъ на дѣда си, че той не прави добре, и молиле го да остави дѣтето у тѣхъ, но старецътъ имъ обявилъ твѫрдо и ясно, че са е рѣшилъ да види брата си и че ще да заведе и Стоянча съ себѣ си. На другиятъ день рано утреньта той тръгналъ за Русчукъ, а отъ тамъ преминалъ въ Влашко.

Букурещь е единъ отъ оние градове, които иматъ магнитни свойства да привлачатъ камъ себѣ си неизвѣстно по каква причина. . . Човѣкътъ напуща своиятъ градъ или своето село, оставя честиятъ воздухъ и красотите на природата, отказва са отъ наслажденията въ своиятъ фамилияренъ кръгъ, зарѣзва бащиното си огнище и преселява са въ Букурещъ да гладува, да пие мѫтната и гнуснавата вода на знамѣнитата «Дѫмбовица ара dulce,» да спи по кърчмите и пр. и пр. пр.! Това явление е и чудно, и необяснимо! Ромѫнете говоратъ, че причината, която накарва чужденците да са преселяватъ въ Букурещъ и да увеличаватъ ромѫнското население, е Дѫмбовица и нейната сладка вода, която, ако пие нѣкой, има сила да го не оставя вече да излѣзе; търговците, а особенно евреите, бѫлгарете, цѫнцарете, нѣмците и гръците, приписватъ сичкото това на други причини, т. е. на ромѫнската неспособность въ комерческо отношение; а ние, които имаме обичай да мѣриме, човѣческиятъ животъ съ психологически аршинъ, мислиме, че тая причина са заключава въ червените фустане, въ шарените съ тютюрмета ризи, въ ванцаните вѣжди, въ набѣлените лица и пр. Представете си, че нѣкой бѫлгаринъ пасе въ Трявна селските крави и че въ тоя градецъ са е появила говѣжда болѣсть. Когато си представите сичкото това, то си вѫобразете, че говѣдаринътъ остава безъ говѣда и че стомахътъ му захваща да са гали кочешката. Какво да са прави? Единъ день нещаст-

ниятъ говѣдаринъ нарамва торбичката си и отива да тѫрси щастие и благоденствие въ Влашко, дѣто, по народните бѫлгарски предания, парите са изсипватъ не въ торби, а въ човале. Но тука азъ сѫмъ дѫлженъ да отстѫпа нѣколко крачки назадъ отъ своиятъ предмѣтъ и да ви продложа единъ статистически вопросъ. Обяснете ми, ако можете, защо въ Влашко и у Грѫците женското население е по-голѣмо отъ мѫжското? Азъ зная, че тоя вопросъ е тѣжакъ и неудобообяснимъ, но неговата важность е твѫрде голѣма, слѣдователно моята обязанность е да го обясна баремъ приблизително. Чудеса! Бѫлгарете въ Бѫлгария сѫ принудени да си купуватъ жени, защото ги нѣма; а въ Влашко и у грѫците другарките на човѣчеството сѫ по евтини и отъ краставиците послѣ Петров-день! Мнозина говоратъ, че у грѫците жените биватъ изобилни само за това, защото мѫжете имъ обичатъ да са скитатъ по свѣтътъ, да колонизиратъ различни крайове на Европа и на Азия, да ставатъ гемиджия и да «юродствуватъ Христа ради.» А ромѫнете? Ромѫнете нѣматъ ни едно отъ тие свойства, а Ромѫния одавна вече е захванала да са преобразява на женско господарство, въ което днесь подпѫлно царуватъ не безгѫрди, а високогѫрди амазонки. За да обезпечи своята власть, ромѫнката употрѣблява и вѫнкашна и вѫтрѣшна политика, а именно тя са накитва отъ главата до петите и старае са да има колкото са може по-малко дѣца. И така, нашиятъ Трявненски говѣдаринъ, който е проживѣлъ своиятъ вѣкъ подъ горѣщите лучи на слѫнцето и подъ силните градове и дѫждове и който е билъ дѫлженъ да си купи жена не по-твѫрде евтина цѣна, е намѣрилъ сѫвсѣмъ небрано лозе. Честичката и топличката стаица, бѣлото тѣло, витите вѣжди, сладката усмивка и нѣжните поглѣди сѫ стопиле нѣкога си сѫрцето даже и на Кралевича Марка,

а бѫлгаринътъ е яростенъ поклонникъ на изящните форми. Който е изучалъ бѫлгарската история, който е вникналъ въ сѫдѫржанието на бѫлгарските народни пѣсни който е разглѣдвалъ характеристическите отличия на бѫлгарскиятъ народъ, той трѣба да са сѫгласи съ мене, че жената е играла пѫрвите роли въ нашиятъ прошедши и настоящи животъ. Мола ви са да прочетете тая пѣсень:

«Бене ле, пиле шарено,
Я ма не глѣдай въ очите,
Не задавай ми ядове,
Ядове, либе, чемере,
Не убождай ми сѫрцето.
Съ твоите устни алени,
Че ща дружина остава
На вѫрхъ на Стара-планина,
На Троянската пѫтека
За твойта снага гизда;
Че ща пушката промѣна
За кѫща, за покѫшнина;
Че ща пищове промѣна
За два ми чифта биволе;
Че ща ножове промѣна
За позлатено вретено!»
Бена войводи думаше:
«Войводо горски плашило,
Ако дружина оставишъ,
Азе ща да та поведа,
Вовъ село ща та заведа
При жени и при бабички
Да пѣешъ: «Друнъ-друнъ качура,»
Да шиешъ ситни бѣлушки,
Да сѣдишъ и да сѣдянквашъ
И да повивашъ дѣцата.»

Да кажа накратко, бѫлгаринътъ са пресѣлява въ Ромѫния да намѣри тихъ, покоенъ (понѣкогашъ и гладенъ) и фамилияренъ животъ, еврейнътъ са преселява да шпекулира, нѣмецътъ — да господарува и да печѣли,

цѧнцаринътъ — да заприлича на човѣкъ, а грѧкътъ — да лѧже простите смѧртни и да ѣде на готово. Ни една земя подъ ясното небе не е хранила толкова безполезни брѧмбале и толкова безсовѣстни харамоѣдци, колкото Ромѧния! До Куза половината отъ ромѧнското господарство е принадлѣжало на свѣтските, а половината на духовните фанариоти. А народътъ? — Народътъ е билъ дѧлженъ да работи за спасението на душата си и за свѣта Синая. . . Но между грѧцките архиереи, фарисеи и садукеи сѧ са намирале и множество бѧлгаре, които сѧ продавале народностьта си за пѧржена риба, бащите си и майките си — за нѣколко блудници, совѣстьта си — за «кокоши животъ» и честьта си — за червено вино. Единъ отъ тие паѣци е билъ и онзи богатъ калугеринъ, когото е отишалъ да тѧрси нашиятъ херой въ Влашко и у когото е трѣбало да намѣри щастие и добро, защото богатството, послѣ жените, сѧставлява за бѧлгаринътъ почти сичко, щото е нужно и за тоя грѣшенъ свѣтъ и за бѧдѧщиятъ райски животъ.

Преди четиресеть години Букурещъ не е билъ такавъ, какавъто е днесь. Въ онова време тоя градъ са е сѧстоялъ само отъ черкови, отъ манастире, отъ фанариотски конаци и отъ нѣколко хилѣди сиромашки колиби, въ които е живѣло млѣчното прѧвославно стадо. Това стадо, което е работило за своиятъ бѧдѧщи райски животъ и за настоящиятъ земни животъ на Христовите апостоле, е принадлѣжало повече на циганското племе и тѧрпѣло е най-варварските притѣснения. А какъ сѧ живѣле Христовите послѣдователи, на които свѣтото евангелие заповѣда да презиратъ богатството, да утѣшаватъ страдающите, да помагатъ на нещастнитѣ и да просвѣщаватъ слѣпците? — Тие сѧ живѣле въ високи палати, носиле сѧ кадифени и копринени алени ентерии, ѣле сѧ по четиресеть вида ѣдене, спале сѧ на мегки

дюшеци съ своите «анепсии.» лъгале сѫ и бога и вѣрующите, распинале сѫ Христа на кръстопътищата и опивале сѫ са съ неговата свѣщенна кръвь, каляле сѫ своиятъ свѣщеннически чинъ съ содомски грѣхове, подигравале сѫ са съ народните вѣрования и пр. и пр. и пр. Разсказватъ, че когато единъ преподобни отецъ попиталъ Куза, защо той отнима манастирските богатства, то човѣколюбивиятъ князь му отговорилъ, че «е време вече да са тури край на гнуснавиятъ развратъ.» Въ единъ отъ тие вертепи на най-безчестните страсти е билъ доведенъ и нашъ Стоянчо, за бѫдѫщиятъ животъ на когото азъ ща да ви разкажа въ слѣдующата глава.

II.

Въ единъ отъ ортодоксално-гръцките манастире, който са намиралъ въ срѣдата на градътъ и който ималъ доволно голѣми доходи, живѣле два стари и три млади калугера, които економисвале на деньтъ за своята праведна душа по четири кокошки, по два мисира или по три агнета, по три прасета, по дванайсетъ оки говѣждо мѣсо, по четири оки чига (морунова риба истинните угодници божи ѣдатъ само презъ велики пости,) по двѣ оки дървено масло, по два заяка и по десетина видове закуски, между които айверътъ и сушената бѣлорибица играле най-първите роли. Освѣнъ сичкото това слугите на тая християнска «обитель,» които биле испроводени отъ самото провидѣние за спасението на истинно-грѣшните ромънски души, донасяле сѣка зарань между нейните стѣни по десетина зимбила съ лимоне, съ портокале, съ сахаръ, съ каве и съ много други «чревовмѣстителни сладости,» за които простите смъртни не сѫ нито сънували, ако и да сѫ ги добивале съ

своиятъ кржавъ потъ за чуждите уста. Разбира са, че народите въ това отношение приличатъ на пчелите, които сжбиратъ своиятъ медъ не за себѣ си, а за черковите, за помѣнете, за свадбите и за кръщенетата на самолюбците, които иматъ обичай да говоратъ, че на човѣкътъ е дадена свободна воля да измѣни даже и самата природа. Но гореказанните свѣти отци сж биле много по-разумни отъ грѣшното човѣчество, което разваля природата, сирѣчь което отнима сжбраниятъ медъ отъ пчелите за своите потрѣбности, защото сичкото ѣдене, което са е внасяло въ тѣхните келии, са е преобразѣвало на другъ природенъ предмѣтъ, безъ когото ни единъ служитель на божиятъ олтаръ нѣма право да добие пострижение. Кой отъ васъ не знае, че сѣка постриженна глава тутакси увеличава своиятъ корѣмъ, щомъ орисницата са погрижи да му даде архидяконски чинъ? Изъ това общо правило са исключаватъ само русските «монахи» изъ Троица-Сергиевссата лавра и гржцките «калугере» изъ Мала-Азия, защото у пржвите главното количество лой са появлява още при постжплението имъ въ божията обитель, а съ послѣдните подобна метаморфоза никога не бива. Разсказватъ, че у гржцките калугере изъ Мала-Азия дебѣлѣятъ не кормите, а мозаците, това е се едно и за психологията, и за физиологията, и за моралните принципи на човѣкътъ. Бжлгарете не сж такива. Бжлгаринътъ добива корѣмъ само въ такавъ случай, когато си добие парички, когато захванатъ да му са кланятъ сжсѣдите и когато престанатъ да го биятъ по пѣтите. Нашиятъ бжлгаринъ калугеринъ, който са е боялъ като отъ чумата да каже, че е родомъ бжлгаринъ изъ Дряново, е живѣлъ въ гореказанниятъ манастиръ подъ име архимандритъ Акакии и говорилъ е съ носътъ си, като и сичките други ортодоксални архипастири, ако и да не е можѣлъ да произнесе правил-

но буквата ѳ; хвалилъ е своята «патрида» Еллада, която му е била позната до толкова, до колкото на хаджи Калча Сандичевите острове; наричалъ е бѫлгарете «хондрокефали,» сѫрбете «ксилонинаки,» руссите «склави,» ромѫнете «мамалигаре» и пр., и увѣрилъ е своите ближни, че сичките племена и народи сѫ сѫздадени отъ провиденнето да робуватъ, защото ни единъ отъ тѣхъ нѣма такива велики прадѣди, какавъто е билъ Тезей, Агамемномъ, киръ Калистратъ, и пр. Освѣнъ сичките тие велики достоинства, които въ оние времена сѫ са изисквале отъ сѣки образованъ човѣкъ, нашъ отецъ Акакии е обичалъ парите до най-послѣдниятъ калугерски градусъ, ако и да не е билъ въ сѫстоянне да си даде смѣтка, защо и за какво му сѫ тие пари. За да удѫржи драгоцѣнниятъ металъ въ своите рѫце, тоя достоенъ за уважение архипастиръ измишлялъ различни изрѣчения, употрѣблялъ сѣкакви срѣдства и не срамувалъ са отъ нищо и отъ никого. Така напримѣръ, ако грѫцките патриоти му искале помощь за вѫзобновлението на храмътъ св. Синая, то агиосъ Акакиосъ имъ говорилъ, въ черковните канони не дозволяватъ на калугерете да жертвоватъ, защото имането имъ принадлѣжи на манастирътъ, въ който живѣятъ; ако му искале помощь за нѣкоя школа, то мѫдриятъ старецъ говорилъ, че ако просвѣщението и да е полезно за народите, но новото учение развалля свѣтътъ, слѣдователно православната черкова не смѣе да подпомага моралниятъ развратъ; ако братията го молиле да даде нѣкоя пара за «благосѫстоянието» на иконата «пресвѫнта майка,» за вѫзобновлението на храмътъ и за реперацията на келиите, то той говорилъ, че манастирътъ принадлѣжи не на Букурещъ, а на вселенската черкова, слѣдователно той не смѣе да похарчи нито прибиена пара безъ дозволѣнието на цариградскиятъ патриархъ, комуто «сега-за-сега трѣбатъ пари;»

най-послѣ, ако нѣкой неговъ роднина го молилъ да му купи волъ или да му заплати данокътъ, то свѣтиятъ човѣкъ му отговарялъ, че калугерете нѣматъ ни родъ, ни роднини и че божиятъ сребренникъ не трѣба да се дава въ рѫцете на многогрѣшното човѣчество. Но при сичките тие богоприятни мѫдрости отецъ Акакии понѣкогашъ ставалъ и човѣкъ. Дяволските сатани, които никога не оставятъ и най-праведните старци безъ различни съблазнения, го накарвале доволно чѣсто да обѫрща гѫрбътъ си камъ небето и да плува изъ мѫтните волни на грѣшниятъ свѣтъ. Въ младостьта си той заключилъ таенъ съюзъ съ една кокона, която му родила нѣколко дѣца; на триесетъ и петъ години той захваналъ да промѣнува своите «сластотерпници» систематически; когато му чукнала четиресетата колѣда, той захваналъ да обикаля женските манастире и да исповѣда калугерките безъ никакво парично вѫзнаграждение: на четиресетъ и петъ години той земалъ подъ своето покровителство двѣ доволно хубавички момченца, които желалъ да посвѣти въ духовни рицаре; на петдесетъ години той се пристрастилъ камъ своите котки, които хранилъ само съ бубреци и съ лой; а на петдесетъ и петъ години той почувствувалъ такава душевна пустота, каквато обикновенно чувствува сѣки старъ цѣломѫдренникъ, който нѣма кого да покровителствова, кого да съди, кого да наставлява и кого да наказва. Въ това време въ неговиятъ манастиръ билъ доведенъ Стоянчо, за когото азъ ви говорихъ вече.

— Ако да би дошѣлъ нѣкой отъ вашите синове преди двайсетъ и петъ годинъ при мене, то до сега би станалъ голѣмъ човѣкъ, говорилъ отецъ Акакии на брата си и глѣдалъ на унукътъ си съ такива очи, съ каквито обикновенно глѣдатъ старите калугере на своите котураци. . . — Добре че си го довѣлъ. При мене той

ще да стане човѣкъ. Идете въ келията на дяконътъ и починете си. Жално ми е, че не знаете гръцки, а азъ съмъ заборавилъ българските. Ти, Стоене, трѣба да са учишъ гръцки. Азъ ща да кажа на дяконътъ да ти купи филада.

Такава е била първата срѣща, съ която билъ посрѣщнатъ нашиятъ бъдящи патриотинъ. . . Слѣдъ една недѣля старецътъ са върналъ въ Дряново безъ своиятъ унукъ, безъ да са отбие въ Червена-вода. На душата му било тѣшко. . . «Боже мой, защо ти съ биле тие калугере? си мислилъ той. — Когато единъ човѣкъ не обича отъ сърце баща си, майка си, роднините си, сестрите си и унуките си, той нѣма да обича и тебе. Ако калугерете и да говоратъ, че живѣятъ повече за душите си, то азъ мога да имъ кажа, че сичкото това е лъжа, защото чистата и праведната душа не може да достигне до бога изъ такива дебѣли корми. Тие мислатъ само за себѣ си и за дебѣлината си. Когато му казахъ да ми даде нѣкоя пара, за да не вида нужда на стари години, той ми са сопна така, чегато съмъ влѣзалъ въ келията му да крада. Ако щешъ, дай, ако не щешъ, не давай! . . До сега азъ съмъ са хранилъ не съ милостиня, а съ кръвавъ потъ на лицето, и благодара бога за неговите милости. Братъ! Ако тоя мой братъ да не би билъ калугеринъ, то би ма посрѣщналъ съ любовь и съ почитание, нахранилъ би ма и напоилъ би ма добре, прегърналъ би ма и стисналъ би ма на сърцето си. . . Подъ една черга сме спале цѣли деветъ години. А какъ ма посрѣщна той? Прати ма да обѣдвамъ съ слугите си, да спа безъ завивка и да разсказвамъ своите патими на дяконете му! . . Двѣ думи ми не проговори като на братъ! Не знае нито български! Азъ му разсказвамъ за неговите роднини, а той ми отговаря «аша,» «кало,» «бунъ-бунъ.» Да ти са не видатъ и

ашите, и самарете, и каловете, и буните! Не сѫмъ азъ дошѣлъ при тебе да са подигравашъ съ старостьта ми. А защо азъ оставихъ при него Стоянча? Ахъ, главо, главо! Остарѣла си, побѣлѣла си, а умъ още не си могла да си набѣрешъ! Сиротото момченце! Нѣма да види добро. . . Ще ма кѫлне дорде е живо. . . Не послашахъ ги. . .»

Но да оставиме старецътъ да си размишлява и да видиме какавъ е билъ животътъ на Стоянча и какъ е той преминалъ своите млади години въ манастирските стѣни. Щомъ това младо и здраво момченце влѣзло въ божията обитель, то му ушиле джубе и подрясникъ, купиле му калугерска камилавка и гѫрцка филада и дале го въ рѫцете на единъ старъ хиотски грѫкъ на воспитание. Пѫрвите думи, които Стоянчо чулъ отъ своиятъ учитель, биле такива, че сѣки честитъ човѣкъ е дѫлженъ да изговаря добре *делтите* и *титите* и че на разумните хора са запрѣщава да говоратъ бѫлгарски и ромѫнски. Стоянчо стоялъ, мигалъ, мѫлчалъ и не разбиралъ нищо, но неговиятъ преосвѣщенни дѣдо му заповѣдалъ да слуша учительтъ си и да му не противорѣчи. . . До колко сѫ биле благодѣтелни за Стоянча сѫвѣтите на хиотскиятъ грѫкъ са види изъ това, че слѣдъ седемъ години послѣ встѫплението му въ манастиръть, той заборавилъ своиятъ майчинъ язикъ, научилъ са да фелти, да изговаря титите и да ненавижда сѣко едно нѣщо, което не било гръцко. Но азъ заборавихъ да ви кажа, че когато стариятъ хиотинъ попиталъ Стоянча, какъ му е името и когато чулъ, че това име е Стоянчо, то намѫрщилъ вѣждите си, свилъ устните си и рѣкалъ му: «Отъ сега нататакъ ти ще да са наричашъ Ставри, а когато та покалугеримe, то ще да та нарѣчеме Вартоломей.» Така са е случило. Но азъ ща да пропусна нѣколко годинъ изъ животътъ на нашиятъ херой, за-

щото не намирамъ въ тѣхъ такива черти, които би могле да са нарѣкатъ хероически, ща да ви кажа само, че на нашъ Ставри било строго запрѣтено да говори бѫлгарски, да са сѫбира съ бѫлгаре и да води дружба съ ромѫнските «царане.» — «Ние трѣба да изучваме ромѫнскиятъ язикъ по тая сѫща причина, по която говѣдарете изучватъ езикътъ на своите волове и по която овчерете изучватъ нравите и обичаите на кйосемете. Тука е важенъ вече не езикътъ, а вѫлната, която ни даватъ словесните стада,» говорилъ хиотскиятъ гръкъ и старалъ са съ сичките си сили да убѣди своиятъ ученикъ, че би била голѣма глупость, ако да би оставиле кравете не издоени, овцете не острижени, воловете безъ яремъ, биволете безъ юларе и конете безъ самаре.

Но Стоянчо или Ставраки (отъ сега нататакъ ние ще да го наричаме Ставраки, защото и сами живѣеме въ Ромѫния) расалъ, училъ са прилѣжно, усвоявалъ сичко, старалъ са да угоди на дѣда си, изучилъ псалтекията, привикналъ да пѣе въ храмътъ съ носътъ си, успѣлъ да сѫбере малко количество сребарни и златни монети «чрезъ богъ да прости» и чрезъ други нѣкои случаи, добилъ своя отдѣлна келия, захваналъ да излазя вечеръ предъ вратникътъ на манастиратъ и да глѣда на проходящите кокони, успѣлъ да са залюби два пѫти, научилъ очите си да не сѣдатъ мирни въ черковата, и други такива. Но най-голѣмото удоволствие на бѫдящиятъ патриотинъ било да сѣди на камакътъ при сѣверниятъ ѫгалъ на манастиратъ, дѣто улицата била сѣкога кална, и да гълта пищѣлете на оние крачка, които биле убити въ тѫнки чорапе и въ гиздави калеврички. Тая свои тайна Ставраки не откривалъ никому, освѣнъ на едно младо дяконче изъ митрополията, което така сѫщо имало слабость да ходи само по оние улици, изъ които кококите биле принудени отъ обстоя-

телствата да си повдигатъ роклите до колѣнете. Разбира са, че това занятие е било сѫвсѣмъ невинно, но женскиятъ свѣтъ е пѫленъ съ различни каприциі, слѣдователно нашите херои нѣколко пѫти испитвале такива приключения, каквито не испитвалъ ни знамѣнитиятъ испански рицарь Донъ-Кишотъ. Веднашъ една кокона повдигнала роклата си до оние прилѣсти, които сѣкога накарватъ даже и най-прекаленните херои да са зачерватъ; други пѫть една цѣломѫдренна нимфа земала конска сарма и ударила бѫдѫщиятъ патриотинъ по устата; трети пѫтъ една хрисима госпожа изсмѫркала носътъ си и залѣпила сичкото негово произвѣдение на черковнослужителната брадица, която захванала вече да пикае и приличала на четка, съ която вапцватъ стаите. Между душевните качества и наклонности на нашиятъ херой, които са появиле на сѫрцето му въ най-нѣжниятъ вѫзрасть, са отличале най-много двѣ. Пѫрво, той обичалъ да си купува картини, които обикновенно са продаватъ изъ Букурещъ отъ евреите и които биватъ разновидни, т. е. у едни биватъ сѫблазнителни гѫрдите, у други голите рѫце, у трети краката, у четвѫрти главите, а у пети положението. . . Ставри купувалъ само оние, които имале високи голи гѫрди и алени устни, но дѫржалъ ги въ сандѫкътъ си и ползувалъ са отъ тѣхъ само въ времето на «павечерката.» Второ, той ималъ особенна страсть да сѣди въ келията на дѣда си, когато послѣдниятъ отивалъ нейде, да глѣда изъ прозорецътъ камъ прозорците на единъ болѣринъ, да вѫздиша, да си щипе брадлето и да си клати главата. Но единъ день послѣднйото обстоятелство оставило въ душата му такова послѣдствие, което било много по-силно даже и отъ онова впечатление, което му направило слѣдъ време неговото рѫкоположение въ епископе. Една кочерь, когато дѣдо Акакии отишѣлъ на вечеря у единъ болѣринъ, на-

шиятъ херой, по своето обикновение, влѣзалъ въ стаята му, исправилъ са до прозорецътъ, въздъхналъ преди време и поглѣдалъ камъ улицата. . . О, боже, дай сила на очите ни да видатъ баремъ половината! . . Божествената нимфа, за която Ставри въздишалъ по седемъ пъти презъ другите дни, а въ недѣля по дванайсетъ, стояла. . . Чѣкайте, чѣкайте, не стояла, а облачала си чиста риза. . . Изведнашъ презъ умътъ на нашиятъ херой прецинкала нашата прародителница Ева, която доволно чѣсто са изображава въ черковите въ такавъ видъ, въ какавъто съвременните жени са срамуватъ да са покажатъ даже и предъ мъжете си. Когато Ставри видѣлъ това чудно явление, което не съ виждале даже и оние хора, които са занимаватъ специално съ животописъ или съ нощни похождения, то първата негова обязанность била да изгаси свѣщьта, втората да отвори прозорецътъ, третята да отвори очите си, четвъртата да раззине устата си, а петята да хване гърдите си. Какво е происходило послѣ сичкото това, азъ не зная, зная само туй, че когато дѣдо Акакия са върналъ отъ вечерята на болѣринътъ и когато заварилъ въ своята келия унукътъ си, то билъ дванайсетъ часътъ по-европейски, слѣдователно въ продължението на петичасовото разстояние на Ставревите гърди успѣле вече да истекатъ около двѣ литри лиги. Послѣ тая вечерь Ставри станалъ до толкова благоразуменъ, щото пожѣлалъ да привѣде сичките свои теории на практика, защото и самъ вече забѣлѣжилъ, че по лицето му захващатъ да са появяватъ пришчици, че сините месѣчини подъ очиге му ставатъ се по-голѣми и по-голѣми и че въ главата му съ са събрале вече голѣмо число брѫмбалчета, които му не даватъ да заспи по цѣла нощь. Но както сичките други двоеноги животни, така и нашъ Ставри, са умирилъ твърде бързо, защото ималъ вече доволно слу-

чаи да испита и лошавите страни на прекрасното. Не преминалъ нито единъ месѣцъ, а той ималъ вече понятие, че платоническата любовь бива и по-евтина, и по-безопасна, и по-здрава, и по-щастлива. Пѫрвиятъ случай го цакарвалъ да са увѣри, че по-голѣмата часть отъ божиите сѫздания продаватъ своите прилѣсти не за черни очи, а за жѫлти жѫлтици или баремъ за руски рубли; вторія случай му открилъ, че мѫжете на нѣкои черноки хубавици иматъ здрави дланове и силни колѣне; третиятъ случай му не открилъ нищо, защото благоразумието му помогнало да отстѫпи отъ бойното поле; четвѫртиятъ го опозналъ съ докторете и съ тѣхните рецепти; петиятъ му далъ да разбере, че е тѣшко и непрактично да живѣе човѣкъ така, щото други да му плаща разноските; а шестиятъ случай го увѣрилъ окончателно, че доволно чѣсто са измѣняватъ даже и оние гиздосани, които са хранатъ само изъ нашите кесии. Послѣ сичките тие митарства пашиятъ херой напусналъ своите любовни похождения, заинтересиралъ са съ сѫществованието на двѣ прецѫвтѣле вече праведници и захваналлъ да си сѫбира, като сѣки бѫлгаринъ, парици, безъ които, по неговите думи, и богу не си драгъ. Едната отъ гореказанните двѣ праведници, които нѣкога си водила за носътъ даже и офицерите и която одрала цѣли три мѫжа, са пристрастила до толкова камъ своя-тъ млади почитатель, щото, когато са рѣшила да остави тоя грѣшенъ свѣтъ, му оставила петь хилѣди жѫлтици, безъ да знаятъ нейните синове, дѫщери и унуци. Другата праведница, която нѣмала нищо друго, освѣнъ завѣнало и сбѫрчкано бѣло тѣло, била една отъ оние жени, които, по неизвѣстни причини, иматъ влияние на множество важни личности. Тя му предала своето тѣло на подѫржание, дала му своята протекция и накарала го да стѫпи на онзи пиедесталъ, камъ когото са стрѣ-

матъ множество смѫртни. Отецъ Акакии, който обичалъ да има познанство съ голѣмите хора, съ славните жени и съ православните личности, билъ помоленъ единъ день отъ кокона Катинка да помисли за бѫдѫщето на своиятъ унукъ и да му очисти пѫть камъ нѣкоя по висока дѫлжность.

— Азъ би желалъ да зная, попиталъ старецътъ, какво да права съ него? Послѣ мене той ще да остане игуменъ въ моиятъ манастиръ.

— Ти трѣба да го пострижешъ колкото са може по-скоро за еромонахъ и да го испроводишъ въ Цариградъ да види свѣтъ и да са поучи около владиците, казала старата дипломатка.

— Бистъ по сему, отговорилъ отецъ Акакии и работата била свѫршена.

Слѣдъ двѣ недѣли преподобниятъ старецъ далъ на унукътъ си петстотинъ маджарки, казалъ му да са приготви за пѫть и заповѣдалъ му да иде у кокона Катинка и да цѣлуне рѫката ѝ, защото неговото пѫтуване е рѣшено по нейното ходатайство. Вартоломей са поклонилъ на дѣда си и отишѣлъ да испѫлни волята му. Прощаванието му съ кокона Катинка било и смѣшно, и жалостно, и комично, и трагично, и отчасти гнусновичко. Когато старото гюбре са распалило непослѣденъ пѫть, то неговите облобизания биле до толкова силни, яростни и хероически, щото лицето на отца еромонаха било на лигавено отъ челото до кочанътъ на брадата съ три вида микстури.

— Гледай да станешъ човѣкъ, говорила кокона Катинка и хѫлцала отъ плачъ. — Даде ли ти дѣдо Акакии пари? Колко ти даде?

— Даде ми двѣсте жѫлтици, отговорилъ Вартоломей.

— Малко ти е далъ, казала страстната любовница и изъ очите ѝ покапале нови сѫлзи. — Цариградъ не е Букурещъ. . . Тамъ трѣбатъ пари. . . Когато азъ живѣехъ на Фенеръ съ своиятъ втори мѫжъ, дѣто той и умрѣ, то ние исхарчвахме по триста жѫлтици на месѣцътъ. На̀ земи тая кесийка. . . Двѣсте жѫлтици сѫ въ нея. Ти знаешъ и самъ, че азъ нѣмамъ пари. Назаемъ ги земахъ. Нека ги плати синъ ми или зетъ ми. Азъ дадохъ дѫщеря си на бѫлгаринъ само за това, за да плаща борчовете ми. Който желае да влѣзе между хора, той трѣба да раствори кесията си. . . Ела да та цѣлуна още веднашъ, защото ще да дойде дѫщеря ми да та види и да са прости. . . Помни моите сѫвѣти. Когато идешъ въ Цариградъ, то трѣба да кажешъ на свѣщенниятъ клиръ, че си са родилъ въ Ромѫния, че баща ти е изъ Кефалония, майка ти изъ Калиполия, а дѣдо ти изъ Еллада, че сѣки еллининъ трѣба да обича отечеството си и да му помага и че елиннете сѫ дѫлжни да вѫрнатъ своето могѫщество надъ Ромѫния, което имъ е отнѣмено така несправедливо. На варварете не трѣба да са дава власть въ рѫцете.

Слѣдъ два деня послѣ тоя разговоръ нашиятъ херой тръгналъ за Цариградъ, явилъ са предъ могѫщественните очи на вселенскиятъ патриархъ, подалъ му нѣколко писма отъ различни фанариотски князове и архиереи, между които цѣли двѣ биле отъ кокона Катинка, — едното до синодътъ, а другото лично до патриархътъ, — поклонилъ му са и облобизалъ рѫцете му и краката му, изброилъ му петстотинъ жѫлтици и отишѣлъ да чѣка сѫществието на св. Духъ въ кѫщата на една вдовица при Патрикъ-капѫсѫ. Но не преминалъ нито единъ месѣцъ, а отецъ Вартоломея стоялъ изново предъ патриархътъ съ наведена глава и очѣкналъ неговите приказания.

— Желаешъ ли да са вѫрнешъ назадъ или имашъ намѣрение да поживѣешъ още нѣкоя недѣля въ градътъ ни? попиталъ патриархътъ.

— Оставете ма да поживѣя между вазе още единъ месѣцъ и да изуча отъ вашите епископи черковниятъ рѣдъ, казалъ отецъ Вартоломей.

— Азъ би та оставилъ, но времето е скѫпо, казалъ патриархътъ. — Великата черкова губи се повече и повече. Намъ трѣбатъ народолюбиви помощници. Преди петнасетъ годинъ намъ запретиха да испроваждаме въ Влашко и въ Молдова епископи, а сега искатъ да ни отнѣматъ и послѣднята власть! . . . Трѣба да са работи. Единъ мой таенъ човѣкъ ми пише, че власите, копто са подбуждатъ отъ Россия, искатъ да затворатъ гръцките школи и да отворатъ свои. Знай, че ако са случи това старашно зло, то ние ще да изгубиме онова, за което сме работкле нѣколко стотини години и за което сме исхарчиле толкова милиона жълтици. Вѫрни са въ Букурещъ и заловете са колкото са може по-скоро за работа. Трѣба да ковеме желѣзото, дорде е топло. Обѣщавашъ ли са да посвѣтишъ сичкиятъ си животъ на отечеството си и на великата черкова?

— Обѣщавамъ са, казалъ отецъ Вартоломей и повдигналъ ржката си нагоре.

— Хайде иди и приготви са за пѫть. . . Не жалѣйте нито пари, нито трудъ, нито енергия. Азъ ви дозволявамъ да изхарчите половината отъ манастирските доходи за тая свѣщенна цѣль или за нашата майка православна черкова и за нашето отечество Еллада. Католиците говоратъ, че цѣлта освѣщава срѣдствата, които са употрѣбляватъ за доброто на черковата. Това е така. Подкупувайте, тровете, убивайте, подмамяйте, лѫжете, съ една дума, правете сичко, ако мислите да направите добро дѣло. . . Дойди довечера да ти дамъ писмата.

Нашиятъ херой са простилъ съ своите нови приятели и приятелки, заклѣлъ са предъ главата на черковата да бѫде «голѣмъ патриотинъ,» получиль нѣколко писма и тръгналъ на пѫть.

III.

Пѫрвите христови апостоли сѫ оставяле своите бащи и майки и нарамяле сѫ тѣшкиятъ кръстъ не за своето лично обогащение и не за своиятъ спокоенъ животъ, а за щастието на човѣчеството, за изцѣлението на болните умове, за унищожението на грубите суевѣрия и за спасението на човѣческата нравственность отъ митарите и фарисеите, отъ жреците и Иродите и отъ сичките духовни угнѣтатели, които сѫ накарвале глупавото човѣчество да блѣе слѣдъ тѣхъ и да нѣма нищо *свое*. Но времената са измѣниле твърде скоро. Христовото учение, което пѫрвоначално намѣрило искренни, честни и самопожертвователни личности, малко по-малко захванало да отстѫпя предъ всемогѫщиятъ човѣчески егоизмъ; народите, които се още оставале въ своето пѫрвоначално грубо положение, т. е. които биле оставени и въ времето на християнството безъ никакво развитие, захванале да са покланятъ на нови идоле; а духовенството, което намѣрило за по-полезно да употрѣби новото учение за своите лични удобства, малко-по-малко развило своята егоистическа власть до оние размѣри, до каквито не е достигналъ ни единъ отъ езическите жреци и царйове. И наистина, намираме ли ние каквото и да е различие между Ирода и Филипа II., между Нерона и Гилдебранда, между патриарха Прокопия и Лоила? Когато си помисли човѣкъ, какви жертви сѫ принесле предъ христовиятъ олтаръ католическите инквизиции,

Вартоломейските свадби и фанариотските интриги, то трѣба да са съгласи съ мене, че божественното учение на Исуса Христа е било пожертвовано на най-калниятъ духовенъ развратъ и на най-безчовѣчните страсти още въ старите времена. Ако разгърнеме историята и да прочетеме нейните страници, то ще да видиме, че ни една секта, ни единъ тиранинъ, ни една каста не е употрѣбляла такива варварски и безчовѣчни срѣдства противъ нещастното човѣчество, каквито е употрѣбляло духовенството да одържи своята власть. Ромънскиятъ народъ е билъ единъ отъ оние нещастни народи, които съ биле принудени да испитатъ сичката тяжесть на духовното робство. Въ Ромъния това робство не е имало никакви граници. Имането на народътъ, честьта му, дѣцата му и сичко друго, щото е скъпо за човѣкътъ, е принадлѣжало на развратните пастире, които съ имале пълна власть да тиранатъ тѣлата и да развращаватъ душите. Съ една дума, ние имаме пълно право да кажеме, че Ромъния е приличала на мазно мъртво тѣло, надъ което съ са трупале различни плотоядни животни отъ сичките страни на православниятъ свѣтъ. Разбира са, че гръцките гарване съ оставяле на другите гостѣне само оние части отъ богатото тѣло, които съ артисвале послѣ тѣхниятъ роскошенъ обѣдъ. Тие останки съ принадлѣжѣле на българете, които съ жертвовале народностьта си и името си да угодатъ на своите господаре и да са възползуватъ отъ тѣхната трапеза. Но отецъ Вартоломей не е билъ отъ оние хора, които са задоволяватъ съ малко или които са насищатъ съ огризени кости. Неговата честолюбива душа желала да добие сичко, или нищо. Когато са върналъ изъ Цариградъ, то първата негова обязанность била да събере повече злато и сребро, безъ които, по неговите собственни думи, и богу не си драгъ. Срѣдствата, които са употрѣбляле за до-

биванието на тие два метала, биле различни, но азъ свободно мога да ги раздѣла на честни и безчестни. Подъ име честни срѣдства азъ подразумѣвамъ даже и оная духовна тѫрговия, която са нарича черковенъ доходъ, ако нейниятъ характеръ и да не отговаря на горнѣото название. Освѣнъ черковните и манастирските доходи, отъ които отецъ Вартоломей добивалъ една доволно голѣма часть, тоя достоенъ за уважение архипастиръ правилъ и частна тѫрговия, т. е. ставалъ ортакъ съ различни тѫрговци, давалъ на заемъ пари съ еврейски проценти и пр. Между безчестните срѣдства пѫрвото мѣсто, безъ никакво сѫмнѣние, принадлѣжало на старите кокони, отъ които отецъ Вартоломей са ползувалъ и морално и материялно. Извѣстно е вече, че старите жени иматъ голѣма наклонность камъ калугерете, както и старите мѫже обичатъ да са вовиратъ между калугерките. Причината е ясна. Сѣки отъ насъ знае, че когато човѣкъ са пресити отъ окружающето насъ еднообразие, то неговата душа захваща да желае нѣщо извѫнрѣдно, нѣщо необикновенно и нѣщо разнообразно. Младите калугере и младите калугерки, които още не сѫ успѣле да добиятъ чинове и да сѫбератъ пари, знаятъ сичкото това и ползуватъ са отъ обстоятелствата. Така напримѣръ, тие са предаватъ въ рѫцете на старците и на бабичките, ползуватъ са отъ кесиите имъ, молатъ са за душите имъ и наслаждаватъ са отъ дебѣлините имъ. Отецъ Вартоломей, който билъ единъ отъ най-здравомислящите калугере, употрѣбилъ и послѣдните си сили да увеличи своите доходи, които слѣдъ време му дале вѫзможность да стане единъ отъ най-пѫрвите хора.

Единъ день между отца Вартоломея и отца Аверкия, който така сѫщо билъ благоразуменъ човѣкъ, произлѣзалъ слѣдующиятъ разговоръ.

— Азъ мисла, говорилъ отецъ Аверкия, че е вре-

ме да обърнеме вече и ние своите вѣтрила камъ оная страна, камъ която вѣе вѣтарътъ. Ти и самъ видишъ, че фанариотете падатъ сѣ повече и повече и че всемогѫщиятъ престолъ на вселенскиятъ патриархъ е захваналъ да са люлѣе отъ натискътъ на народите. . . Азъ та сѫвѣтовамъ да са възползувашъ отъ обстоятелствата.

— А какво трѣба да правиме? попиталъ отецъ Вартоломей.

— Да станеме ромѫне, отговорилъ отецъ Аверкии рѣшително. — Каквото праватъ сичките хора, това трѣба да правиме и ние. Не видишъ ли какво праватъ даже и най-яростните елинни. Оние хора, които до завчера са кълнѣха да бѫдатъ вѣрни синове на своето отечество Елада и да му посвѣтатъ и послѣднята си капка кръвь, днесь сѫ захванале да са хвалатъ съ своето ромѫнско происхождение, да одобряватъ дѣйствията на князь Куза, да даватъ спасителни сѫвѣти на Братияна и да поддържатъ отъ сичкото си сърце народната партия. . . Азъ ги не обвинявамъ. Разумниятъ човѣкъ трѣба да живѣе сѫобразно съ врѣмето и съ обстоятелствата. Азъ обвинявамъ само оние хора, които ставатъ просѣци и мѫченици за нѣкакви си идеи, за нѣкакви си народности и за нѣкакви си отечества. За какво ми сѫ твоите народности, когато нѣмашъ какво да ѣдешъ? Ние трѣба да станеме ромѫне, когато сичката влашка и молдовска земя желае да са нарича Ромѫния и ромѫне.

— Но ние са заклѣхме предъ патриархътъ да служиме на великата черкова и да бѫдеме вѣрни синове на великата идея, казалъ отецъ Вартоломей.

— А ако сме са клѣле, то какво? Ние сме са клѣле и предъ бога да бѫдеме честни послѣдователи на неговото учение и да пасеме стадото му безъ задни мисли, а испълняваме ли своите обязанности? Днесъ, мой брате, хората глѣдатъ на тие нѣща сѫвсѣмъ друго-яче. Глѣдай

да бѫде добре тебе, а за другите са не грижи. Който е уменъ, нему не трѣбатъ учители и сѫвѣтници, а който е глупавъ, нему не може да помогне ни самъ господъ богъ. Ако са не вѫсползуваме отъ народната глупость ти и азъ, то ще да са вѫсползува други, трети, четвѫрти. . . Свѣтътъ е направенъ криво още отъ пѫрвиятъ день. Ако имашъ, ако си силенъ, ако владѣешъ, ако си уменъ и хитаръ, то сичко пада предъ тебе и испѫлнява желанието ти; а ако нѣмашъ твѫрда воля, ако нѣмашъ пари и умение да ги добиешъ, то ти си нула, ти си прахъ, ти си нищо. Азъ познавамъ множество патриоти и множество гениялни глави, които ходатъ гладни; познавамъ и такива, които са гоятъ отъ кръвьта на тие патриоти и които ги употрѣбляватъ за своите лични интереси. Умѣй да спечѣлишъ много имане, безъ да поврѣдишъ на честьта си, т. е. безъ да откриешъ предъ стадото своите слабости, и бѫди увѣренъ че сичко ще да бѫде твое. Парата е всесилна. Ако сѫ ма заклѣле за сто жѫлтици, то хилядото сѫ въ сѫстояние да свалатъ отъ вратътъ ми и послѣднйото прегрѣшение и да ма очистатъ като отроче не само предъ стадото, което обича да глѣда на сѣко нѣщо съ чудно око, но и предъ оногова, комуто сѫмъ са заклѣлъ да слугувамъ. Помни думите ми. За мене е по-добре да бѫда господаринъ, нежели робъ. Така ли е? Знай и това, че ние никакъ не губиме предъ народътъ, ако му кажеме, че отъ сега нататакъ ще да служиме нему, а не на неговите досегашни господаре.

— И така, ти ма сѫвѣтувашъ да стана ромѫнинъ и да обяви на ромѫнскиятъ народъ, че грѫците сѫ го глобиле и че азъ сѫмъ дошѣлъ да го избава отъ тѣхните насилия. Така ли е? попиталъ отецъ Вартоломей.

— Така е, отговорилъ отецъ Аверкии и на уст-

ните му са появила фанариотска усмивка. — Отъ сега нататакъ ние ще да бѫдеме ромѫнски патриоти.

— Тѣшко и горко на онзи народъ, който довѣрява сѫдбата си на такива дйонмета, каквито сме ние съ тебе, казалъ отецъ Вартоломей и изкикотилъ са. — Азъ сѫмъ родомъ бѫлгаринъ; огрѫчихъ са на време за своите лични интереси; а сега ща да са оромѫнча за любовьта на онова властолюбие, което е свойственно на сѣко разумно сѫщество. Нека бѫде така. Отъ сега нататакъ азъ ща да посвѣта сичкото си тѣло и душа на ромѫнскиятъ народъ не за ползата на великата черкова, а за своиятъ личенъ интересъ. Твоята мисалъ е генилна... Но ще ли ромѫнскиятъ народъ или днешните ромѫнски патриоти да повѣрватъ на нашата искренность, когато ние сме биле до вчера явни противници на тѣхните желания?

— А разбирашъ ли ти що е народъ? попиталъ отецъ Аверкии.

— Народите сѫ стада, които вѫрватъ слѣдъ своите пастири безъ цѣль и безъ сѫзнание, но и у тѣхъ доволно чѣсто са появлява сила и енергия, които разрушаватъ сичко, щото и да имъ са попадне на срѣща, отговорилъ отецъ Вартоломей. — Азъ са боя отъ тая груба сила... Азъ мисла, че ако да не би била тая сила, то честностьта и човѣколюбието би изгубиле окончателно своиятъ кредитъ. Единъ старъ калугеринъ, моиятъ учитель, говорѣше, че народите приличатъ на котки: ако ги гладишъ отъ главата камъ краката, то тие са радватъ, разнѣжватъ са и глѣдатъ ти въ очите, а ако ги гладишъ отъ опашката камъ главата, то тие дращатъ, хапатъ и бѣгатъ отъ тебе.

— Азъ са не сѫглашавамъ съ твоиятъ учитель, отговорилъ отецъ Аверкии. — По моето мнѣние кротки и миролюбиви срѣдства трѣба да употрѣбляватъ само

онзи, който е безоруженъ, т. е. който нѣма въ рѫцете си сила и срѣдства да са бори съ грубата сила. . . . Ако силниятъ човѣкъ да би захваналъ да глади сичките котки отъ главата камъ краката, то тие непремѣнно би му отгризле ушите. Ако ни е дадена власть, то ние сме дѫлжни да я употрѣбиме съ сичката нейна сила и значение. Азъ ти говора сичкото това за туй, защото сѫмъ увѣренъ, че ти твѫрде скоро ще да бѫдешъ голѣмъ човѣкъ.

Думите на отца Аверкия са испѫлниле. Отецъ Вартоломей, който принадлѣжалъ въ числото на оние хора, които умѣятъ да са извиватъ като зѫмя, захваналъ да говори само ромѫнски и обявилъ въ всеуслишание, че баща му происхожда отъ Траяна и че неговите прародители сѫ носиле байракътъ на Михая Витяза, и найпослѣ вѫзстаналъ противъ грѫците, написалъ цѣла статия за несправедливостьта на тѣхните трѣбования и успѣлъ да добие множество поклонници. Тие нѣколко успѣха му дале още по-голѣма смѣлость, и той са рѣшилъ да работи по-енергически. Въ това време отецъ Акакии са приготовилъ да остави тоя свѣтъ и да са присели въ лоната на Авраама. Но тука сѫмъ дѫлженъ да ви ява и това, че отецъ Вартоломей, у когото сичките дѫски биле добре заковани, са намиралъ постоянно около дѣда си, угождалъ на неговите старешки каприци, испѫлнялъ сѣко негово желание, одобрялъ сѣка негова мисалъ и успѣлъ да го привѫрже за себѣ си до такава степень, щото добриятъ старецъ му оставилъ сичкото свое имане, което са сѫстояло отъ триесетъ хилѣди жѫлтици чисти пари. Предъ смѫртьта си дѣдо Акакии далъ па своиятъ унукъ такавъ човѣколюбивъ сѫвѣтъ. «Сине мой, азъ вида, че ти ще да станешъ човѣкъ! говорилъ той. — Азъ ти оставямъ голѣмо богатство . . . . Варди го и увеличавай го. Парата е сичко

на тоя свѣтъ. Тя дава на глупавпятъ умъ, на тѫпиятъ хитрость, на невѣжественниятъ умѣние, на безчестниятъ добро име, на лудиятъ добро положение, на развращенниятъ свѣтость и пр. Златото позлатява даже и най-рѫждивото желѣзо. Втората човѣческа добродѣтель е скритностьта. Умниятъ човѣкъ не трѣба да има нито искренни приятели, нито искренно любими приятелки. Кой знае какво може да са случи? Днесь ти е приятель, а утре ти става най-вѫрлиятъ неприятель. Покритото млѣко котките не лочатъ. Трѣба да знаешъ и това, че ако твоиятъ приятель е сиромахъ човѣкъ, то той ще да бѫде неприятель на кесията ти, а това не може да бѫде приятно на умниятъ човѣкъ, който познава значението на парите. Ти можешъ да водишъ приятелство само съ богатите хора, а особенно съ богатите старци и бабички, защото отъ тѣхъ произлазя добро и за тебе лично и за кесията ти. Не харчи на вѣтаръ. Ако видишъ, че нѣкое народно дѣло може да ти принесе хилядо жѫлтици, то можешъ да похарчишъ половината за народни цѣли. Но въ тие случаи са изисква голѣма осторожность. По напредъ получи самъ, а послѣ употрѣби опредѣленната сумма, за да добиешъ по-послѣ двойно и тройно. Днешните времена сѫ тѣшки. Който желае да бѫде човѣкъ и да проживѣе на тоя свѣтъ щастливо, той трѣба да избие изъ главата си сѣка една фантазия, която му не принася сѫществена полза. Човѣколюбивите идеи, които са проповѣдатъ днесь даже и отъ джелятете, не сѫ нищо друго, освѣнъ «стани бабо да сѣдна;» религията не е нищо друго, освѣнъ роскешенъ накитъ, който е потрѣбенъ за животътъ на нѣколко хилѣди хора; народностьта е или ефимерна мода, или дѣйствително срѣдство, което са употрѣблява за благоденствието на Петра и на Павла; най-послѣ, славолюбието, честолюбието, честностьта, твѫрдиятъ характеръ и постоянството

не сѫ нищо друго, освѣнъ праздни мечти, отъ които ни душата, ни тѣлото нѣматъ сѫществена полза. Умниятъ човѣкъ е дѫлженъ да живѣе сѫобразно съ времето и съ обстоятелствата. Ако имашъ полза отъ вѣрата, то стани религиозенъ човѣкъ; ако имашъ добри доходи отъ народностьта, то стани патриотинъ; а ако видишъ, че и едната и другата сѫ добри крави, то дой и двѣте. Количеството на млѣкото е важно, а не источникътъ, който ни дава това млѣко. Така правятъ сичките хора, така трѣба да правиме и ние. Я поглѣдай колко яростни патриоти сѫ са завзѣле въ послѣдните нѣколко години да воскрѫсатъ Ромѫния и да ѝ дадатъ предъ свѣтътъ друго значение. А отъ дѣ сѫ родомъ тие патриоти? Искренни ли сѫ тие патриоти? Какви причини сѫ накарале тие патриоти да защищаватъ ромѫнската народность и да презиратъ своите грѫцки, бѫлгарски и арменски майки? — Частниятъ интересъ. Азъ не вѣрвамъ, че послѣ днешните реформи на ромѫнскиятъ народъ ще да бѫде по-легко. До днесь сѫ го доили манастирете и фанариотете, а отъ днесь ще да го доятъ патриотете и евреите. А защо ние да бѫдеме исключение? Ако фанариотете сѫ са рѣшиле да са преобразатъ на ромѫнски патриоти, то намъ е много полесно да испѫлниме тѣхната нова программа.»

Ето какви сѫ биле умните и разумните сѫвѣти на отца Акакия, които слѣдъ време принесле на неговиятъ унукъ громадна полза. Когато отецъ Акакии са поминалъ и когато паричките му преминале въ рѫцете на неговиятъ наслѣдникъ- то въ Ромѫния произлѣзла особенна борба противъ фанариотете и противъ цариградскиятъ патриархъ. Нѣколко честни патриоти, между които и наистина са намирале множество дйонмета, пожелале да изхвѫрлатъ изъ школите грѫцкиятъ языкъ и да отнѣматъ манистирското имане. Отецъ Вартоломей билъ е·

динъ отъ най-яростните помощници на тие патриоти, и въ доволно кѫсо време успѣлъ да добие име, високо положение и множество поклонници. Неговото благоразумие било безгранично. Когато ромѫнските патриоти извикале изъ сичкото си гѫрло, че свободата е найскѫпа за човѣкътъ, че законите трѣба дб бѫдатъ либерални, че властьта на князовете трѣба да бѫде ограничена и че Ромѫния трѣба да подражава буквално на западните дѫржави, то отецъ Вартоломей одобрялъ тѣхните принципи, защищалъ тѣхнитѣ убѣждения, борилъ са за тѣхното осѫществление и стоялъ като каменна стѣна между вишегласието; но щомъ препирните промѣнили своиятъ характеръ, т. е. щомъ захванале да са сѫвѣтоватъ за удовлетворението на самиятъ народъ и за раздѣлението на болѣрското и на манастирското имане, то умниятъ човѣкъ заборавилъ окончателно сичките прогресивни реформи и човѣколюбиви теории и рѣшилъ са да защищава своите богати приятели, отъ които са надѣялъ слѣдъ време да добие сѫществена полза. Новите му убѣждения, които никакъ не отговаряле на неговите по напредни демократически принципи, биле посрѣщнати отъ искренните патриоти съ нѣкое негодование, но отецъ Вартоломей билъ майсторъ въ своиятъ ишликъ и успѣлъ да докаже на своите противници, че постепенните преобразования биватъ и по сигурни, и по-дѫлготрайни.

— Нашата демократическа партия е дѫлжна да дѣйствува осторожно и да не раздражава болѣрете, които още могатъ да ни бѫдатъ опасни, говорилъ той. — На народътъ ние не можеме да са облѣгнеме, защото у него още не са е развило онова самосѫзнание, което са изисква отъ единъ народъ, комуто са дава самоуправление. Най-напредъ ние трѣба да са погрижиме за народните школи или за народното развитие, а послѣ вече,

когато усилиме своите срѣдства, да обявиме война на силните и на високорожденните. Пипайте полегка, ако желаете да добиеме добаръ успѣхъ.

На болѣрете отецъ Вартоломей говорилъ така: «Вие трѣба да са дѫржите и да не отстѫпяте. Ако дадеме власть на народътъ и ако раздѣлиме манастирското и болѣрското имане между селѣнете, то революцията е готова. Умните хора сѫ дѫлжни да предупрѣждаватъ нещастията. Демократизмътъ е добаръ само за болѣрете и за чиновниците, а не и за царвулановците, които не знаятъ нито що смѫрди, нито що мерише. Ако дадете на селѣнете толкова земя, колкото имъ е нужна, то тие ще да станатъ лениви и Ромѫния ще да достигне до просѣшка торба. Освѣнъ това, болѣрете иматъ голѣми пространства земя, която ще да остане сѫвсѣмъ необработена. Не, ако послушате демократите, то ще да погубите и себѣ си, и земята ни. Не хвѫргайте бисеръ си предъ свинете. Ако дадете на селѣнинътъ свобода, то ще да направите отъ него не честенъ работникъ, а бѣсна свиня. Селѣнинътъ бива щастливъ и полезенъ само тогава, когато е простъ и необразованъ. Народните школи сѫ опасни не само за назе, но и за самите селѣне, защото слѣдъ школата вѫрви равенството, слѣдъ равенството — републиката, а слѣдъ републиката — безначалието. Даже и самъ Христосъ богъ говори, че слугите трѣба да са покоряватъ на своите господаре и да непѫлняватъ волята имъ.»

Разсѫжденията на отца Вартоломея биле до толкова логически, щото удовлетвориле и двѣте партии.

IV.

Но времето вѫрвѣло, годините са тѫркаляле, хората старѣле, младежите вѫрвѣле напредъ, щастието па-

дало и стояло, сѫдбата на народите са прозивала и отецъ Вартоломей успѣлъ да удовлетвори своето самолюбие и да са обогати до неимовѣрни размѣри. Неговата слава са распространила не само по Ромѫния, но и по Османската империя. Сѣки говорилъ, че тоя достоенъ за уважение човѣкъ е добаръ патриотинъ, разумна глава, честно сѫрце, богатъ човѣкъ и достойна за уважение личность. Но хитростьта, която била усѫвѫршенствувана въ отца Вартоломея, плувала като дѫрвено масло надъ сичките други негови достойнства. Ако цариградскиятъ патриархъ и да виждалъ съ очите си, че отецъ Вартоломей вѫзстава яростно противъ грѫцкото влияние въ Ромѫния, но сѐ още билъ увѣренъ, че сичкото това става нарочно и че неговиятъ любимецъ е вѣренъ на своите пѫрви начала. А и могло ли е да бѫде другояче, когато самите увѣрения на отца Вартоломия сѫ свидѣтелствовале за положението на работите. Веднашъ патриархътъ му написалъ писмо, въ което го обвинялъ за неговата извѫнрѣдна преданность на Ромѫния и на нейните патриоти, но получилъ такавъ отговоръ. «Азъ зная твѫрде добре, писалъ отецъ Вартоломей, че вие сте си сѫставиле за мене не твѫрде похвално мнѣние. Вие още ма не познавате както трѣба. . . . По-добре е да си извада очите и да си отрѣжа ушите, нежели да измѣна убѣжденията си и да заборава своето отечество Еллада. Но обстоятелствата, обстоятелствата! Не видите ли вие какавъ Содомъ ври около назе? Бѫдете малко по хладнокрѫвни и претѫрпѣте за време постигнавшите великата черкова нещастия. Времето твѫрде скоро ще да засвидѣтелствува, че вѣрниятъ синъ не може да са изгуби и въ най-голѣмиятъ хаосъ. Бѫдете благодарни, че именно азъ, а не други, играя такива голѣми роли въ това критическо време.»

Когато патриархътъ поискалъ отъ отца Вартоло-

мея малко парици, то получилъ слѣдующиятъ отговоръ. «Не вие трѣба да искате отъ мене, а азъ отъ вазе, писалъ той. — Вие твърде добре знаете, че азъ съмъ длженъ да подкупувамъ, да награждавамъ и да харча и дѣто трѣба и дѣто не трѣба, защото само отъ голѣмите жертви зависи щастието на великата черкова.» Патриархътъ са успскопълъ.

Но човѣколюбието, народолюбието и родолюбието на отца Вартоломея достигало и до по-голѣми размѣри. Веднашъ предъ неговиятъ конакъ, който билъ пълненъ съ слуги и съ слугини, стоѣле единъ полустаръ българинъ селѣнинъ съ своята полустара жена и единъ младъ човѣкъ съ своята млада невѣста. Лицата на сичките тие човѣкоподобни същества биле мурги и попукани отъ вѣтровете и отъ полското слънце, очите имъ глѣдале тъпо, безмисленно и полуотчаянно, дрѣхите имъ биле покъсани и физиономиите имъ съмнливи. Изъ сичко са видило, че тие съ пропътували много дни и че още не съ могле да си починатъ. Това подтвърждале даже и торбичките имъ, които биле вече съвсѣмъ праздни.

— Кого търсите? ги питалъ единъ отъ слугите на отца Вартоломея и глѣдалъ на тѣхъ съ дълбоко презрѣние.

— Ние не знаеме влашки, отговориле селѣнете.

— А кой дяволъ ви носи по Влашко, когато не знаете влашки? попиталъ слугата.

— Ние не знаеме влашки, повториле селѣнете.

— Кажете ми кого търсите и какво искате? попиталъ слугата български.

— А-а-а, та ти си билъ християнинъ! казалъ старецътъ весело. — Тукашните не знаятъ нашиятъ християнски язикъ. Да та поживи господъ, че ни разбра и че та разбираме! Ние сме дошле да видиме нашиятъ роднина, който живѣе въ тие конаци. Азъ му съмъ уйка.

— А кой е тоя вашъ роднина? попиталъ слугата. — Да не самъ азъ?

— Не си ти, отговорилъ селѣнинътъ и поглѣдалъ на слугата зачудено, чегато той му говорилъ необикновенни нѣща. — Азъ искамъ да вида нашъ Стоянча, който са нарича сега Вартоломей.

— Ти си полудѣлъ, мой старче! казалъ слугата и поискалъ да са вѫрне назадъ и да остави селѣнете подъ откритото небе безъ хлѣбъ, безъ покривка и безъ пребиена пара въ кесията.

— Смили са брате! казалъ старецътъ и хваналъ слугата за крайятъ на дрѣхата. — И ние сме родени отъ майка и отъ баща. Не оставяй ни да пренущуваме на улицата. . . Три дни не сме спале и два дни не сме ѣле. Иди и кажи на Вартоломея, че е дошѣлъ уйка му и че иска да го види. Премина цѣла недѣля, а ние сѐ още не можеме да го видиме. Нà му дай баремъ тàя книга.

Слугата, койтоималъ още колко-годе сѫрце, са обѫрналъ камъ старецътъ, земалъ писмото, казалъ му да дойде слѣдъ два деня, влѣзалъ вѫтре и затворилъ вратата. Въ писмото, което тутакси било дадено отъ слугата на отца Вартоломея, са говорило слѣдующето: «Мили мой сине и преподобни отче! Помнишъ ли когато та доведе дѣдо у назе и когато ние го молихме да та не води въ Влашко, а да та остави при мене? Ти не помнишъ! Ако да би помнилъ нашите радости, когато та посрѣшнахме, и нашите сѫлзи, когато та испратихме, то не би ни оставялъ да чѣкаме предъ вратата ти цѣла недѣля и да спиме край градътъ гладни и жѣдни. Смили са за назе. Ние не искаме нищо друго, само да та видиме здравъ и живъ. Нана ти не ще вече да чѣка и иска да са вѫрне назадъ и да проси изъ пѫтьтъ милостиня, а азъ ѝ казвамъ да почѣка още

нѣкой день, защото ми гори сѫрцето да та вида. Довѣлъ сѫмъ съ себѣ си и Иванча. Помнишъ ли го ти? Когато дойдохте съ дѣда у назъ, той бѣше още малко хлапаче. Пѫрванчо, когото ти учеше какъ да прави капане и да хваща врабчетата, умрѣ отъ сипаницата. Марийка си сгоди тая година момче. Помнишъ ли баремъ нея? Тогава ти казваше, че не щешъ да станешъ калугеринъ. . . . «По-добре е да стана просѣкъ и да си свира съ гуслите,» казваше ти. Азъ помна сичко. Кажи на твоите сеймене да ни пуснатъ да та видиме.

Твой уйка *Недѣлко.*»

Какво впечатление е произвѣло това писмо на отца Вартоломея, азъ не зная, зная само това, че слѣдъ два деня, когато добродушните селѣне дошле още веднашъ да испитатъ своето щастие на познатите вече врата, то сѫщиятъ слуга ги завелъ въ готварницата, далъ имъ да са наедатъ, подалъ имъ десеть провалени цванчета и обявилъ имъ, че отецъ Вартоломей е болѣнъ и че не принимава никого. Недѣлко станалъ, земалъ парите и приготовилъ са да остави и конакътъ на своиятъ племянникъ и Букурещь; но неговата жена, която била малко по-самолюбива отъ мѫжътъ си, намислила да направи слѣдующето. Преди да са случи описанното произшествие, тя са извѣстила отъ една бѫлгарка, съ която са срѣшнала случайно, че отецъ Вартоломей ще да служи литургия въ една отъ най-пѫрвите черкови на градътъ. Щомъ са отвориле черковните врата, тя била вече тамъ съ мѫжътъ си и съ дѣцата си. Дошѣлъ отецъ Вартоломей, облѣкалъ са и захваналъ службата. Черковното великолѣпие било ослѣпително, но нашите селѣне не глѣдале на нищо, освѣнъ на онзи предмѣтъ, който занималъ сичките тѣхни мисли. Недѣлко и Недѣлковица

глѣдале на отца Вартоломея съ нѣкакво си полусжаление, полуогорчение и полуненависть, а младите мѫжъ и жена биле пълни съ вѫзторгъ и съ нѣкаква си гордость.

— Сичко е добро, сичко е за чудене, сичко е златно и сребарно, мислилъ Недѣлко и вѫздишалъ отъ се сѫрце. — Ако да не би била неговата гордость, то азъ би го нарѣкалъ ангелъ, И хубавецъ е, и гиздавъ е, и високъ е. . .

— Не ми трѣбатъ твоите десетъ цванчета, мислила Недѣлковица. — Азъ не сѫмъ просѣкиня. Отъ чуждите хора ща да попроса, а отъ тебе не ща. Занеси ги въ гробътъ си. Когато единъ човѣкъ нѣма сѫрце, то неговата молитва и богу не трѣба. Той мисли, че ние сме дошле при него да искаме пари! Не трѣбатъ ни твоите пари. Да сѫ живи дѣцата ми и мѫжътъ ми. Който знае и който може да работи, той не проси милостиня. Ние имахме пари за пѫть, но изхарчихме ги въ тие петь недѣли. . . Петъ недѣли ставатъ отъ когато сме тръгнале изъ Червена вода. . . А въ Букурещъ не може да проживѣе човѣкъ съ двайсетъ пари. Четири гърла ѣдатъ и пиятъ. Ние продадохме единъ волъ и четири свине за тебе, а ти ни подавашъ милостиня! Десетъ цванцика! Боже до какво сме доживѣле! Земи назадъ своите пари и дай ги на други просѣци. Ако да би знаѣле, че ще да доживѣеме до твоята милостиня, то би продале и кѫщата си.

— Презъ животътъ си азъ още не сѫмъ виждалъ такова чудо, мислилъ Иванъ. — Я глѣдай колко злато е натрупалъ на плѣщите си! Азъ мисла, че и богъ са не облача въ такива скѫпи дрѣхи, когато сѣди въ райятъ съ своите праведници. . . Защо не станахъ и азъ калугеринъ? Но нашите калугере не приличатъ на влашките. Нашите калугери сѫ сиромаси. Но защо да бѫда

калугеринъ, когато калугерете нѣматъ ни сѫрце, ни милость? Не ща да бѫда калугеринъ. Калугерете нѣматъ такива хубави, гиздави и здрави женици, каквато имамъ азъ. Послѣ тие размишления Иванъ поглѣдалъ на своята гиздава женица и изъ очите му потекле едри сѫлзи.

— Той прилича на мой Иванъ, мислила младата женица. — И очите имъ, и носовете имъ, и челата имъ, и устата имъ, и косите имъ сѫ еднакви. Но Иванъ е добаръ човѣкъ. Когато Иванъ ма поглѣдне, то на сѫрцето ми става весело и легко, а тоя. . . Мене е страхъ отъ неговите очи. Я поглѣдай го какъ глѣда. И бегликчиете не глѣдатъ така сѫрдито. Чегато го боли корѣмътъ. Боже мой, защо ли са сѫрди! Моли са богу и сѫрди са! Сичките наши селѣне сѫ по-добри отъ него. И Петаръ Колйовъ, който е сѫрдитъ човѣкъ, не глѣда така сѫрдито. А мама и тато го обичатъ като очите си и искатъ да го видатъ! Вардете са да ви не ухапе.

Ето какво впечатление е произвѣлъ отецъ Вартоломей на своите роднини, които сѫ дошле пѣши отъ далечните крайове да го видатъ и да му са порадватъ! Но литургията са свѫршила и отецъ Вартоломей сѫблѣкалъ своите скѫпоцѣнни одѣжди, земалъ своята патерица и приготовилъ са да излѣзе изъ черковата. Въ това време Недѣлковица са приближила до него, подала му десетъте цванцика и проговорила: «Земи своите пари и дай ги на просѣците да помѣнатъ майка ти и баща ти.» Послѣ това добрите селѣне излѣзле изъ черковата, оставиле Букурещъ и упѫтиле са камъ Гюргево. Нѣкои приятели на отца Вартоломея желаятъ да ни увѣратъ, че той е билъ излѫганъ отъ слугите си и че не е знаялъ, кой го тѫрси и кой иска да го види. Разсказватъ още, че той заповѣдалъ на слугите си да намѣратъ неговите роднини и да ги довѣдатъ при него, но Недѣлко

и Недѣлковица отговориле съ сѫлзи на очите, че имъ е тѣшко да са срѣшнатъ още веднашъ съ него.

Преминале още нѣколко години. Единъ день въ Букурещъ дошле изъ Бѫлгария една жена, три момиченца и едно момченце и пожелале да видатъ отца Вартоломея. Тие биле посрѣшнати отъ сѫщиятъ слуга, който посрѣшналъ нѣкога си и Недѣлка.

— Азъ сѫмъ сестра на Вартоломея, а тие сѫ мои дѣца, говорила жената и плакала.

— Дойдете утре, отговорилъ слугата и поглѣдалъ умилно на момиченцата, които и наистина биле за глѣдане, а особенно тѣхните черни и голѣми очи и тѣхните дѫлги и дебѣли коси. — Днеска има госте. Утре рано, около осемъ часътъ, той ще да бѫде самъ. Азъ ща да му кажа, че сте дошле. Не грижете са.

Жената са поклонила и тръгнала съ своите дѣца, но скоро са вѫрнала назадъ и обявила на слугата, че нѣма пари и че не знае дѣ да са дѣне.

— Азъ сѫмъ вдовица и нѣмахъ отъ дѣ да зема, казала тя. — Петь дѣца сѫмъ отглѣдала. Кажи ми, дѣ ща да ида и дѣ ща да чѣкамъ? Ти ма не питашъ, имамъ ли пари да си купа хлѣбъ!

— Слугата помислилъ малко, поглѣдалъ още веднашъ на хубавите момиченца и казалъ имъ да вѫрватъ слѣдъ него. Той ги завѣлъ въ готварницата на господаринътъ си, казалъ на готвачете да имъ дадатъ да поѣдатъ и оставилъ ги. Слѣдъ три деня отецъ Вартоломей са умилостивилъ и заповѣдалъ на слугите си да повикатъ селѣнете, които, по неговите думи, той не познава.

— Азъ нѣмамъ никакви сестри, казалъ той на слугата си и почервенѣлъ, като ракъ.

Срѣщата на братътъ съ сестра си била така сѫщо вѫзмутителна. Когато селачѣнката излѣзла предъ свои-

ятъ благороденъ братъ заедно съ дѣцата си и когато поискала да са хвѫрли на шеята му и да го стисне на гѫрдите си, то отецъ Вартоломей я запрѣлъ и обявилъ ѝ, че калугерете нѣматъ ни рода, ни роднина и че тѣхната душа е посвѣщенна само на бога. Тие нѣколко думи накарале простата жена да отрие сѫлзите си, да смири ентузиазмътъ си и да наведе главата си. Какво е происходило послѣ това, азъ не зная, зная само това, че слѣдъ една година братолюбивата жена умрѣла въ Букурещъ и че нейните дѫщери дѫлго време живѣле отъ своите красоти, които тие продавале сѣкому.

Ето какъ е живѣлъ нашиятъ извѫнрѣденъ патриотинъ, комуто човѣчеството одавна вече би трѣбало да вѫзвдигне безсмѫртенъ памѣтникъ.

ПРОГРЕСИСТЪ.

I.

Въ голѣмото и достохвалното градинарско село Лѣсковецъ са случило необикновенно сѫбитие. Единъ день въ това село са появилъ нѣкакавъ си калугеринъ, сѫбралъ по-главните селѣне и наговорилъ имъ такива приятни и разумни нѣща, щото по-умните и по разбранните градинаре, които са скитале доволно чѣсто по свѣтътъ и които виждале множество добри и полезни работи, извикале едногласно, че неговите сѫвети ще да бѫдатъ испѫлнени колкото са може по-скоро. Калугеринътъ между друго имъ говорилъ така: «Учението е второ божество. Ако богъ ни е далъ умъ и разумъ, то ние трѣба да ги развиеме и да достигнеме до по-добаръ животъ. Въ днешните времена неучениятъ човѣкъ не може вече да живѣе. . . Но вие ще да ми кажете, че на градинарете не трѣба никакво учение, защото «лозето не ще молитва, ами иска мотика.» Не е то така. Ако ващите градинаре да би знаяле да четатъ и да пишатъ, то градините имъ би давале повече зеленчукъ, а кесийките имъ би биле малко по-тѣжички. Нашата глупава пословица, която казва, че само на поповете е потрѣбно учение, е чиста лѫжа. Въ книгите са говори не само за божественните работи, но и за добрите мотики. Ако вие да би знаѣле да четете, то би узнале, че другите

народи работатъ по-малко отъ васъ, а пекарватъ повече, защото тѣхните плугове, тѣхните мотики, тѣхните кола и др. т. не приличатъ на нашите. Освѣнъ това, ако вие да би знаѣле да пишете, то не би охале така чѣсто: «ахъ, да го земе дяволътъ! Колко ли пари дадохъ на Мита! Не мога вече да помна, — остарѣхъ.» Трѣба да знаете и това, че книгите ни учатъ какъ да торимe земята, какъ да поливаме и кога да поливаме растенията, въ коя земя можеме да продадеме свопятъ лукъ и своите гулии и дѣ са намира тая земя. Умните хора говоратъ, че ученията човѣкъ има четири очи. Това е така. Но вие ще да ми кажете, че нашите учени, копто сте виждале до сега по градовете, сѫ изгубиле и послѣднйото си око, че тие приличатъ на луди или на шемедни и че са срамуватъ да говоратъ съ бащите си и съ майките си. «Да му опустѣе и учението и главата, казвате вие. — Ако да би билъ ученъ човѣкъ, то не би са подкривялъ на простите хора. Ако учението учи хората да презиратъ родителите си и да имъ са присмиватъ, то ние ще да прживѣеме и безъ него, както сѫ прживѣле и прадѣдите ни. Въ старо време ние нѣмахме нито учители, нито попове, нито учени хора, но почитахме старците, слушахме родителите си и живѣехме «като господъ далъ.» Ако си ученъ човѣкъ, то трѣба да ма научишъ да бѫда по-добаръ отъ простите хора, а не да ми разваляшъ сѫрцето.» Сичкото това е така, но азъ сѫмъ дѫлженъ да ви кажа, че у насъ нѣма още учени хора. Днешните наши учители приличатъ на яненските докторе, копто са расхождатъ изъ Бѫлгария не да лѣкуватъ болните, а да моратъ здравите. Истинно ученията човѣкъ бива простъ, човѣколюбивъ, родолюбивъ, милостивъ, добаръ и честенъ, защото истинното учение учи свопятъ послѣдователь да раздѣли своето знание и съ най-послѣдните простаци.»

Тие умни и разумни сѫвѣти накарале лѣсковчене да са поразмислатъ и да рѣшатъ едно полезно дѣло.

— А какво трѣба да правиме? попитале най-послѣ тие калугеринъгъ. — Ние искаме да са учиме и да имаме добри учители.

— Изберете едного отъ най-прилѣжните и отъ най-способните ученици изъ вашето селско училище и испроводете го въ нѣкой европейски градъ да са учи, казалъ калугеринътъ. — Когато тоя ученикъ свѫрши науките си и когато добие добри познания, той ще да са вѫрне въ селото ви и вие ще да имате способенъ и полезенъ учитель.

— А много ли трѣба да му са дава презъ годината за разноски и колко години трѣба да го учиме? попитале селѣнете.

— За четири години по три хилѣди гроша на годината.

— Много пари! казале селѣнете и почесале вратовете си. — Не може ли са съ двѣ хилѣди гроша? Парите сега за сега сѫ скѫпички. Нѣма отъ дѣ да ги земеме. . . Нашето село е сиромашко. И даноците още не сме заплатиле.

— Ако са надѣяте да намѣрите двѣ хилѣди гроша, то ще да намѣрите и третята хиляда, казалъ калугеринътъ. — Азъ ща да дамъ отъ себѣ си двѣсте гроша.

— И азъ ща да дамъ двѣсте, казалъ ддинъ отъ поповете, който мислилъ да представи за кандидатъ синътъ си.

— Азъ ща да дамъ петстотинъ, казалъ единъ отъ градинарете, който нѣмалъ никакви егоистически цѣли.

Съ една дума, работата сѣ свѫршила благополучно, пари биле сѫбрани и лѣсковчене захванале да тѫрсатъ способенъ и прилѣженъ щастливецъ. Разбира са, че и

тие изборе, както и сѣки други изборе подъ ясното небе, не сѫ могле да са свършатъ безъ неудоволствие, безъ явна вражда и безъ нѣкои лошави послѣдствия. Попътъ, който ималъ намѣрение да спечѣли и отъ своето родолюбие, са отказалъ да брои обѣщанната сумма; но селѣнете, които почти сѣкога биватъ по-честни отъ поповете, дале вече дума, която трѣбало да удържатъ, слѣдователно тие свършиле захванатото дѣло и безъ христовите апостоли. Биле избрани три каидидата, между които са хвърлило жребие. Това жребие са паднало на Иванча Чучулигата, който билъ синъ на сиромаси родители и който са отличалъ отъ другите младежи съ нѣкои разумни кочешки свойства. Така напримѣръ, Иванъ билъ низкопоклоненъ предъ старците и предъ богатите. хрисимъ предъ жените и предъ бабичките и безсловесенъ предъ поповете и епитропете; а сичките тие качества са турятъ на първого мѣсто почти по сичка България, безъ да са глѣда на оние причини, които създаватъ тие велики човѣчески преимущества. И така, единственнията недостатокъ на тоя бъдещи български просвѣтитель са заключалъ въ това, че неговата низкопоклонность, неговата хрисимость и неговата услужливость са продължала само до оная минута, дорде той намиралъ полза между своите човѣколюбиви благодѣтели. Слѣдъ време, когато ногтете на мъдрото момченце израсле вече, то единъ лѣсковченинъ казалъ за него така: «Това момче прилича на котка, която са увива около тебе само въ такавъ случай, ако имашъ въ ржцете си мазно парченце, а щомъ го изѣде, то глѣда да та удраще.» Но както и да е, а слѣдъ нѣколко деня послѣ избиранието, Иванъ Чучулигата отишѣлъ въ Бѣлградъ да постжпи въ едно отъ тамошните учебни завѣдения, защото, по думите на градинарете, въ тоя градъ са живѣе по-евтино и по-лесно.

II.

Способностите и дарованията на Ивана биле не гѫрде похвални, но на тоя свѣтъ доволно чѣсто са появяватъ такива обстоятелства, които даватъ на сѣко едно дѣло противоположенъ характеръ. Щомъ Иванъ Чучулигата пристигналъ въ Бѣлградъ, то са явилъ предъ своите бѫдѫщи професоре и обявилъ имъ, че е дошѣлъ въ Сѫрбия не да изцѣди сичката есенция на тѣхните мѫдрости, а да са приготови надвѣ-натри за учитель на сѫвѫршенно слѣпиятъ още бѫлгарски народъ. — «Намъ (на бѫлгарете) не трѣбатъ нито философии, нито дѫлбоки учения, говорилъ той. — Азъ ща да бѫда учитель на едно пѫрвоначално училище. Научета ма само онова, щото ще да ми бѫде полезно.» Професорете, които биле добри хора, приняле желанията на Чучулигата буквално и старале са да му дадатъ само повѫрхностно образование, защото намирале доводите му за исключително логически. . . . Но времето вѫрвѣло, лѣсковчене харчиле своите грошовци съ сѫлзи на очите, Иванъ лизалъ саханете на своите професоре и кланялъ са на силните; а учението вѫрвѣло по своиятъ пѫть и четирите години са свършиле. Иванъ пожелалъ да добие атестатъ. Единъ отъ по-умните и отъ по-справедливите професоре, който познавалъ твѫрде добре количеството на онова знание, което са тѫркаляло изъ главата на бѫдѫщиятъ бѫлгарски учитель, посѫвѣтовалъ своите другаре да дадатъ «бугарину» полуатестатъ, т. е. да му дадатъ само такова свидѣтелство, въ което би са говорило, че той е достоенъ за учитель въ пѫрвоначалните училища и че е издѫржалъ екзаменъ само изъ нѣкои по-потрѣбни предмѣти; но Иванъ не принадлѣжалъ въ числото на онне хора, които си простиратъ краката споредъ чергата, и обявилъ на своите патроне, че ако

лѣсковчене разглѣдатъ неговиятъ непжленъ атестатъ, то ще да накаратъ баща му да заплати разноските за учението му, а нему ще да покажатъ пжтьтъ. За да увѣри професорете си до колко сж справедливи неговите думи, Иванъ плакалъ, скубалъ косата си, изявилъ желание да са не вжрща никога въ Лѣсковецъ и молилъ са така, щото професорете са рѣшиле най-послѣ да удовлѣтворатъ желанието му, ако мнозина отъ тѣхъ и да успѣле вече да са убѣдатъ, че тѣхниятъ ученикъ не заслужва никакво снисхождение. Щомъ Иванъ получилъ желаемиятъ атестатъ, то тутакси написалъ до лѣсковската община такова умилително писмо, което и до днесь още са варди въ училищниятъ архивъ. «Вие знате, писалъ той, че бѣлградското училище и сжрбските професоре не сж още достигнале до онова сжвжршенство, което са изисква отъ една висша школа или отъ едни представители на науката. Испроваждамъ ви копие отъ онова свидѣтелство, което ми е дадено изъ висшата школа и въ което са говори, че сжмъ свжршилъ науките си съ прилѣжание и съ добри успѣхи; но азъ искамъ да ви кажа, защото сжмъ честенъ човѣкъ, че още не сжмъ узрѣлъ за учитель и че трѣба да са поуча още една година въ нѣкой европейски градъ, като напримѣръ въ Виена. Разноските въ тоя градъ не сж твжрде голѣми. Единъ мой приятель, който живѣе въ Виена, говори, че ми стигатъ шесть хилѣди гроша. Ако желаете да имате добаръ учитель и да ви захвалятъ хората, то трѣба да ми помогнете да свжрша науките си, защото бѣлградската школа е нищо предъ виенската. Сжрбете ни ненавиждатъ и не дозволяватъ ни да слушаме сичките науки, които са четатъ въ училищата имъ. Азъ бѣхъ пжрвиятъ ученикъ въ училището, а тие ми дадоха третїото мѣсто! Азъ трѣба да ида въ Виена и да имъ докажа, че нѣмците умѣятъ по-добре да оцѣнатъ способните хора.»

Това писмо произвѣло свосто дѣйствие. Лѣсковските градинаре, които са ходиле по свѣтътъ и които сѫ добиле вече извѣстна пропорция самосѫзнание, биле принудени да удовлетворатъ своето самолюбие и разрѣшиле на Чучулигата да иде въ Виена и да продължи учението си. Какво е правилъ Чучулигата въ тоя ученъ градъ, азъ не зная, знам само това, че нѣкои си чехи го научиле да носи очила, висока капела и французско брадле, да държи главата си високо, да говори съ носътъ си, да гони жените и да заприлича на голѣмъ човѣкъ. Разбира са, че за подобенъ животъ са изискватъ и голѣми срѣдства, но Чучулигата са научилъ да ги намира доволно скоро, защото и въ Виена има глупави хора, човѣколюбиви сърца и стари бабички, които желаятъ да подмладатъ кръвьта си. Преминале цѣли двѣ години. Единъ день Иванъ получилъ отъ лѣсковската община доволно строго писмо, което го накарало да са замисли и да отговори на своите благодѣтели слѣдующето: «Азъ не желая да бѫда ничий робъ. Ако сте ма училе, то сте харчиле не свои, а общински и черковни пари. Азъ сѫмъ са училъ не да ми заповѣдатъ, а да заповѣдамъ. Никога нѣма да са вѫрна въ Лѣсковецъ. Ученият човѣкъ не може да живѣе между диви свинаре. . . Търсете си другъ учитель. Още веднашъ ми не пишете, защото ща да вѫрна писмото ви назадъ непрочетено. Не накарвайте ма да бѫда неблагодаренъ и да ви изпсувамъ въ вѣстниците. Ако бѫлгарете да би умѣле да цѣнатъ своите учени, то не би биле такива кукумявки. А кой ви е далъ власть да ми заповѣдате и да ма корите? Знаете ли вие, че въ нѣмско би ви обѣсиле на пѫрвото дѫрво за вашето писмо? Я глѣдай ги ти! Азъ сѫмъ гноилъ толкова години грѫдите си само за това, за да ми заповѣдатъ глупави патки! Прощавайте за сѣкога.» Това писмо произвѣло въ цѣлъ

Лѣсковецъ голѣмо негодование: едни проклинале ученитѣ и давале имъ различни прѣкоре; други псували родителитѣ и родниниѣ на неблагодарниятъ храненикъ; а трети обявиле рѣшително, че отъ сега нататакъ нещатъ вече да учатъ нито синовете си. — «Азъ одавна вече знаѣхъ, говорилъ единъ, че ученитѣ хора сѫ развалени и неблагодарни, но отецъ Германъ искаше да ма увѣри, че и мѣжду тѣхъ има добри хора. «Пратете го да са учи въ Европа,» казваше той. Ето ти и Европа!» — «Нашите старци казватъ да тѫрсишъ човѣкъ отъ сой и куче отъ копаня, говорилъ попътъ. — Азъ ви казвахъ тогава да изберете мой Стоянча, а вие ма не послушахте.» — «А азъ ви казвахъ да не слушате калугеринътъ и да си глѣдате работата, говорилъ трети. — Отъ когато хората сѫ захванале да са учатъ, то и хлѣбътъ стана по-скѫпъ, и парите са довѫршиха. Учението нѣма да ни доведе до добро. Азъ ща да направа отъ моите синове градинаре, а на градинарете не трѣба никакво учение.»

III.

Когато г. Иванъ са въоружилъ отъ главата до краката съ необходимото знание, то захваналъ да тѫрси такова поле, на което би можѣлъ да посѣе сичките свои дѫлбоки съображения или да огрѣе на бѫлгарскиятъ хоризонтъ въ сичкото свое величие. Ромѫния и ромѫнските бѫлгаре, които тѫрпатъ между себѣ си даже и такива учени, каквито сѫ напримѣръ браилските философе и редакторе, мамиле лѣсковскиятъ философинъ до толкова апетитно, чегато тѣхното кѫрмило са е раздавало даже и на най-безполезните добичета. «Въ слѣпото царство, който има едно око, той царувл,» помислилъ Иванъ и

упѫтилъ са кѫмъ Букурещъ. Нашите букурешки бѫлгаре, които, като сѣки недѫлбокомислящи хора, обичатъ да цѣнатъ хората по вѫнкашностьта имъ, посрѣщнале новиятъ ученъ мѫжъ съ отворени обятия, чудиле са на очилата му, гѫлтале неговите високи фрази (които, да кажеме право, сѫвсѣмъ не разбирале) безъ никакавъ катѫкъ, вѫсхищале са съ неговите познания и разгалиле го до такава степень, щото той въ доволно кратко време ималъ нещастие да са увѣри, че сичкиятъ свѣтъ е положително нищо, а неговата личность е всесилно и самодѫржавно нѣщо. Славата на тоя знамѣнитъ философинъ достигнала въ доволно кратко време до своята найвисока звѣзда. Отъ сѣки градъ го приглашале за учитель; сѣки го принималъ въ кѫщата си; сѣки му давалъ пари на заемъ; сѣки му са усмихвалъ и стискалъ рѫката му; най-послѣ, сѣки желалъ да бѫде неговъ приятель. Истина е, че още въ онова време сѫ са появяляле и такива бѫлгарски скептици, които сѫ са старале да свалатъ очилата и високата капела на новиятъ ученъ мѫжъ, да поглѣдатъ въ главата му и въ сѫрцето му и да са увѣратъ фактически въ неговите дарования, но вишегласието ги накарало да мѫлчатъ, да чоплатъ носовете си и да бѫлватъ гущере. — «Ние мислиме, че тоя човѣкъ не е ни риба, ни мѣсо,» говорила опозициита. — «Вамъ са сѐ тѫй чини,» отговаряло вишегласието. — «Но доволно чѣсто той говори страшни глупости,» говорила опозицията. — «Вашите прости глави не сѫ въ сѫстояние да разбератъ великото и прекрасното,» отговаряло вишегласието. Опозицията била принудена да замѫлчи и Иванъ огрѣялъ отъ востокъ до западъ. Но защо азъ ви разсказвамъ сичките тие подробности, когато великите подвиги на тоя човѣкъ ни тласкатъ да пропуснеме нѣколко години и да разглѣдаме

колкото са може по-скоро психологическата страна на вопросътъ?

Нашите букурешки бѫлгаре, на които са поискало да оживѣятъ и да са похвалатъ презъ сѫотечественицитѣ си съ своето сѫществование, намислили да издаватъ въ Ромѫния политически вѣстникъ и захванале да тѫрсатъ редакторъ. Най-напредъ тие избрале за «писатель» такавъ единъ човѣкъ, който билъ честенъ и уменъ, но не способенъ да интригува, а политическите вѣстници иматъ успѣхъ само тогава, когато редакторете имъ умѣятъ да лѫжатъ и да са вѫртатъ съ идеите си като препеляшки. Била ли е задоволна бѫлгарската публика въ Ромѫния отъ направлението на гореказанниятъ вѣстникъ и отъ способностите на неговиятъ пѫрви редакторъ, азъ не зная, зная само това, че нашъ Иванъ, който еималъ обичай да са вовира въ сѣка богата кухня и да са кланя на най-дебѣлите готваче, успѣлъ доволно бѫрзо да тури кракъ на своиятъ приятель и да му отнѣме хлѣбътъ. Пѫрвоначално той повѣлъ своите дѣла до толкова хитро и до толкова необикновенно лакейски, щото успѣлъ да зачуди даже и своите противници, които ако и да виждале въ сѣки единъ рѣдъ на неговиятъ вѣстникъ фалшиви ноти, но никакъ не могле да са не почудатъ на неговото умѣние да покрива своето нищожество съ такива грѫмогласни изражения и съ всевѫзможни мерудии! Така напримѣръ, той говорилъ онова, щото мислиле неговите патрони; писалъ онова, щото са аресвало на неговите благодѣтели; най-послѣ, умѣлъ да са изражава така, щото сичките бѫлгарски дипломате биле готови да обезпечатъ животътъ му. . . . Но тука са случило едно доволно важно произшествие. Сѣки отъ васъ знае, че бѫлгаринътъ е пестеливъ човѣкъ, т. е. че не обича да харчи на вѣтарътъ и че иска да знае, дѣ са дѣва неговата парица, която е той

придобилъ съ тѣжакъ трудъ и съ голѣми усилия. Той сѣкога е готовъ да жертвова, но ако види, че неговите пожертвования са злоупотрѣбяватъ, то бѣгайте отъ предъ очите му. Така са случило и съ Ивана. Когато основателите на вѣстникътъ видѣле, че Иванъ има аристократическо гѫрло, че кассата на редакцията са злоупотрѣблява немилостиво и че букурешките роскошества сѫ изобилни, то намислиле да нарѣдатъ работите си така, щото да са знае кой пие и кой плаща. Разбира са, че това рѣшение не е могло да са хареса на Ивана, който е ималъ нещастие да мисли, че тѫрговците печѣлатъ своите пари само за това, за да ги ѣдатъ така нарѣченните «рѫководители на народътъ;» а учените сѫ назначени отъ провидѣнието за това, за да ѣдатъ въ найдобрите и въ най-скѫпите луканти, да са расхождатъ по петъ часа на деньтъ по улиците, да гонатъ жените, да спатъ по тринайсетъ часа презъ нощьта, да правятъ отъ брадите си всевѫзможни карикатури и да презиратъ своите благодѣтели. Сичкото това накарало Ивана да обяви себѣ си за независимъ, т. е. да усвои вѣстникътъ или чуждата собственность, да измѣни програмата му, да иска покровителство отъ противниците на бившите негови патрони и да обяви на послѣдните отчаянно-жестока война.

— Вие ѣдете чуждите пари, вие лѫжете бѫлгарскиятъ народъ, вие глобите сиромасите, вие сте луди и глупави, вие сте . . ., писалъ той съ твѫрдо убѣждение, че между ромѫнските бѫлгаре ще да са намѣратъ такива личности, които ще да му дадатъ награда за неговите обличения. Но . . . човѣческите сѫрца сѫ направени на такива колѣлета, на каквито нѣкога си е била направена и фурната на Насрадинъ-ходжа. Оние хора, които до скоро сѫвѣтовале Ивана да остави своите благодѣтели и да стане самостоятеленъ човѣкъ, му са смѣяле

въ очите и говориле му, че когато едно куче варди двѣ капии, то умира отъ гладъ; а оние негови приятели, които имале различни комерчески причини да ненавиждатъ бившите владѣтели на вѣстникътъ, казале единъ день г-ну Ивану, че финансиялните имъ срѣдства, по причина на неговите стари патрони, са намиратъ въ плачевно положение, слѣдователно отъ тѣхната страна той може да очѣква само голо съчувствие. Но Иванъ не унивалъ. Той написалъ нѣколко писма до различни бѫлгарски патриоте и до нѣколко съмнителни съ своята честность личности да му дойдатъ на помощь, въ противенъ случай, по неговото мнѣние, не само бѫлгарщината въ Ромѫния, но и самиятъ бѫлгарски народъ непремѣнно трѣба да пропаднатъ. Тие писма подѣйствовале отчасти и Иванъ получилъ двѣсте австрийски жѫлтици триста лири и множество обѣщания. Но, както ви казахъ по-горе, Иванъ обичалъ да живѣе така, както вѫобще живѣятъ ингелизските лордове, слѣдователно парата са истрѣбляла отъ него така също, както говѣждата болѣсть истрѣблява говѣдата. Щомъ тоя знамѣнитъ човѣкъ видѣлъ въ рѫцете си нѣколко стотини жѫлтици, то нанялъ богата квартира, купилъ фортепияно и богата мобелъ, главилъ три служителя и намислилъ да са ожени.

IV.

Въ Ромѫния живѣятъ множество бѫлгаре и нѣколко бѫлгарки, които, да кажеме право, криятъ своето происхождение и напинатъ са изъ сичките си жили да докажатъ на простиятъ и на добродушниятъ ромѫнски народъ, че тие несъмнѣнно происхождатъ отъ племето на Катона и че дѣдовете имъ съ носиле байракътъ на Траяна. Какви съ навѣрно оние причини, които съ на-

карале тие патриоти да лжжатъ себѣ си и ближните си, които сж имъ дале гостепріемство, азъ не зная, зная само това, че нашъ Иванъ са постаралъ да намѣри едного отъ тие бжлгаре и да открие въ кжщата му чисто бжлгарско сждание, което, като на бжлгарски патріотинъ и вѣстникаринъ, са рѣшило да са признае, че е родомъ бжлгарка, че говори бжлгарски, че обича бжлгарете и че е готова да послужи на бжлгарскиятъ народъ. Иванъ който въ това време са наричалъ предводитель на бжлгарщината и който сѣ още са надѣялъ да намѣри поклонници, захваналъ да са топи; а ромжнската бжлгарка-родолюбка, която одавна вече успѣла да са увѣри, че офицерете тжрсатъ нѣщо по сжществено, са замислила и поглѣдала сама въ себѣ си доста внимателно. Тя тжрсила, ровила въ сичките тайници на своето сжщество, но на сѣкаде намирала пустота, отворени врата, праздни стаи и неопредѣленни фигури; тя преровила цѣлъ Букурещъ, сичките свои познайници и сичките свои пріятели, но била пріпудена да са вжрне, като нещастенъ ловджія, дома си съ праздна торба; най-послѣ, тя разглѣдала сжрцето си и увѣрила са, че дѣйствителностьта нѣма никакво сходство съ поезията и съ позлатените мечти, и на челото ѝ са появилъ едаръ потъ. «Моите мечти трѣба да са разбиятъ, животътъ ми трѣба да са измѣни и дѣйствителностьта трѣба да са разглѣда съ трѣзво око,» помислила тя и рѣшила са да са хвжрли въ обятията на пжрвиятъ човѣкъ, който и да би ѝ са попадналъ насрѣща, ако на сжрцето ѝ и да било тѣшко и горчиво. Сѣки отъ насъ знае, че когато животътъ са измѣнява, то ние преставляваме себѣ си твжрде нещастни, ако въ нашето прошедше нѣмаме кого и що да спомѣнеме съ усмивка или съ сжлзи на очите. Но тя трѣбало да са рѣши, защото Иванъ ималъ богати надѣжди. При пжрвото появление на Ивана въ

кѫщата имъ, умната дѣвица, която испекла сичките женски занаяте още въ женската школа на Мадамъ Трутуру са увѣрила, че той лесно може да бѫде нейнъ и постарала са да са вѫсползува отъ обстоятелствата, дорде желѣзото било още топло. Отъ учителките въ гореказанната школа тя са научила да изговаря нѣколко нѣжни и приятни фрази и да ги изняся предъ сѣко приятно общество и предъ сѣко лице, на което искала да заслужи вниманието; отъ сѫщите учителки са научила да кокетничи, да са облача сладострастно, да повдига очите си и да спуща устните си значително и своевременно и да показва краченцата си, като повдига, нечаянно, дрѣхата си; а противъ подобни сѫблазнения не е можѣлъ да устои не само нашъ Иванъ, но и сичките наши благоразумни тѫрговци, които сѫ са рѣшиле да останатъ презъ сичкиятъ си животъ дѣвственници и да спасатъ капиталете си отъ букурешките моди. Но както и да е, а на опитната вече дѣчица са показало, че господъ ѝ са усмихва и че той одобрява нейната рѣшимость, и тя са хванала за тая рѣшимость съ такава жѣдность, съ каквато нещастниятъ, който не е ѣлъ въ продѫлжението на цѣла недѣля, са хваща и за найкоравото парче хлѣбъ. Мислите на Ивана имале сѫвсѣмъ другъ характеръ. Той билъ убѣжденъ, че неговиятъ тронъ стои твѫрде високо, че неговата звѣзда никога нѣма да зайде, че неговата сѫдбина е милостива и глупава баба и че неговите умственни способности сѣкога ще да намѣратъ поклонници, слѣдователно, по неговото мнѣние, неговата женидба ще да ощастливи едно женско сѫщество, на което той става отчасти жертва, като сѣки великодушенъ херой.

Но както и да е, а споразумѣнието станало, свадбата са свѫршила и младите сѫпруги захванале да са наслаждаватъ отъ своята младость. Азъ казвамъ отъ

своята младость, защото скоро послѣ свадбата за младите сѫщества са захванале различни бѣдствия, ситни и едри захванале са различни злоключения. Пѫрвото нещастие, което постигнало Ивана, са заключало въ това, че бѫлгарската публика познала неговите душевни качества, неговите не твѫрде честни дѣйствия въ нѣкои и други финанциялни операции, и неговата пустота въ литературно и дипломатическо-философско отношение. Второто нещастие било не до толкова важно, но то положило тѣжакъ печатъ на сичкиятъ Ивановъ животъ и разбило сичките негови иллюзии. Скоро послѣ свадбата, когато Иванъ бплъ вече нарѣченъ мѫжъ на такава жена, която била по-умна и по-хитра отъ него и която тутакси захванала да открива слабостите на мѫжътъ си и да му дава горчиви сѫвѣти, той — безъ да може ясно даже и да си сѫобрази, какъ са е случило съ него сичкото това, — почувствувалъ себѣ си не на своето мѣсто, чегато е извѫршилъ нѣкое престѫпление, като напримѣръ убийство. Той ималъ здравъ разумъ баремъ да разбере, че ако неговата сѫпруга да би имала малко по-хубавичко лице или баремъ крѣхка младость и ако нейниятъ почтенни родитель да би ималъ нѣколко оки злато, то не би са случило нищо особенно, ако Иванъ да би билъ предводптель даже и на нѣмскиятъ народъ, а сичкото това паднало като тѣжакъ камакъ на сѫрцето му.

— Ако баща ми преди три години да би намѣрилъ хилядо жѫлтици, то азъ одавна вече би била жена на Петраки Калдѫряно и живѣла би щастливо, казала Елена (така е името на нашата хероиня) и вѫздихнала отъ сичкото си сѫрце. — Петраки е и хубавецъ, и уменъ, и богатъ.

— Богатъ е, а не е пожелалъ да та земе безъ хилядо жѫлтици! проговорилъ Иванъ съ явно негодование.

— Днесь ни единъ честитъ човѣкъ са не жени безъ зестра, казала Елена. — Женските потрѣбности въ Букурещъ сѫ голѣми. . . . Ни една жена не желае да зависа исключително отъ мѫжътъ си. Ако нѣма пари, то е по-добре да стана слугиня. Бѫди увѣренъ, че ако азъ да би имала пари, то ти никога не би билъ мой мѫжъ.

Послѣдните Еленини думи, които биле изказани съ явна скѫрбь, уболе Ивановото честолюбие до най-голѣмите негови дѫлбочини и накарале го да почервенѣе до ушите; но подобни хора, какавътъ билъ Иванъ, са излѣчаватъ доволно скоро, защото между тѣхните нравственни сили и крѫвьта имъ нѣма нищо общо.

— Тя ма е земала само за това, защото не е имала кого да земе, помислилъ Иванъ и на сѫрцето му произлѣзло нѣщо особенно. — Народните хора не трѣба да са женатъ. . . А защо сѫмъ са оженилъ азъ? Тая женидба ще да убие моята велика кариера. . . Но работата е вече свѫршена. Сега за мене не остава нищо друго, освѣнъ да са покора на горчивата дѣйствителность.

Подъ влиянието на това чувство, като са старалъ да са покаже за своето самоволно и неопоправимо прегрѣшение и като желалъ да добие домашенъ миръ и благополучие, за каквато цѣна и да би било, Иванъ са преобразилъ на обрѫчъ предъ своята жена, станалъ нейнъ безотговоренъ и безусловенъ робъ и покорнѣйши, ако и не на ромѫнски манеръ драсированъ, слуга; а въ награда за сичкото това, Елена захванала да го дави съ най-дѫлбокото и съ най-откровенното сѫжаление, което, разбира са, доволно скоро накарало Ивана да са сѫзнае, че той е безполезно и бездарно сѫщество, което, като сѣки паразитъ, не може да живѣе самостоятелно. Но окончателното Иваново унижение произлѣзло именно въ

онова време, когато неговата сладчайша сѫпруга са увѣрила съ очите си, че така нарѣченията бѫлгарски предводитель е падналъ предъ общественното бѫлгарско мнѣние до оная безднна пропасть, изъ която не е възможно никакво възкресение.

— Ако ти да би билъ честенъ, умень и способенъ човѣкъ, то не би доживѣлъ до подобно поражение, говорила Елена.

За да оправдае себѣ си баремъ колко-годе и да не допусти работата до открита ненависть въ чуждата кѫща, Иванъ употрѣбилъ сичките си сили да очерни предъ своята сѫпруга бѫлгарските свѣтини, бѫлгарскиятъ народъ и бѫлгарските пѫрвенци, които преди нѣколко месѣца защищалъ съ такава енергия и предъ които кадилъ баснословно количество лѫстивъ темянъ.

— Ти не познавашъ още нашите бѫлгарски патриоти и нашиятъ бѫлгарски народъ, говорилъ той. — Бѫлгарете нѣматъ нито честность, нито самолюбие, нито самоуважение, нито твѫрда воля, нито здравъ разумъ, нито сѫрце и душа. Мога ли азъ, кажи ми ти, да очѣквамъ отъ подобенъ народъ любовь и почитание, когато той не обича още ни самъ себѣ си? Мога ли азъ да го накарамъ да напусти своите варварски обичаи, когато той са хвали съ тѣхъ и уважава ги като свѣтиня? Най-послѣ, мога ли азъ да измѣна неговите понятия за различни предмѣти, когато главата му е набиена съ слама? Ако Христосъ не е можѣлъ да живѣе между евреите, то и азъ не мога да заслужа уважението на бѫлгарете. Сичките вилики хора сѫ страдале... Насъ оцѣняватъ само тогава, когато умреме.

— И ти се още считашъ себѣ си за великъ човѣкъ! казала Елена.

— Между бѫлгарскиятъ народъ азъ трѣба да сѫмъ великъ, отговорилъ Иванъ съ твѫрдо убѣждение, че Е-

лена нѣма възможность да поглѣда дълбоко въ душата му.

— Я избий ти изъ главата си сичките непотрѣбни фантазии и да помислиме за нашето съществование, защото баща ми не може вече да ни храни, казала Елена. — Стига вече. Цѣла година сѣдиме на вратътъ му! Остави ти своите българе и да видиме отъ камъ коя страна са отварятъ влашките врата. Не можешъ ли баремъ да бѫдешъ адвокатинъ у мировиятъ съдия? Ако са рѣшавашъ да направишъ тоя подвигъ, то азъ ща да намѣра случай да та воведа между хора, които ще да ни бѫдатъ полезни. Рѣшавай са. Отъ сега нататакъ азъ ща да бѫда мѫжъ, а ти жена. Слушашъ ли? Ако искашъ да бѫдешъ човѣкъ и да ма не накарвашъ да та напусна, то трѣба да испълнишъ слѣдующите нѣща: 1) съ никого отъ сега нататакъ да не говоришъ български, даже и съ оние хора, които би ти направиле извънрѣдно добро; 2) да измѣнишъ името си, — отъ Иванъ Чучулигата да са преобразишъ на Ионъ Чучулигяно; 3) да са не занимавашъ вече съ никакви български работи; 4) да не принимавашъ въ къщата ми ни единъ българинъ, даже и майка си и баща си. Съгласенъ ли си?

— Съгласенъ съмъ, отговорилъ Ионъ Чучулигяно.

V.

Предъ една букурешка бакалница стоѣле двѣ стари жени и едно момченце, което държало едната жена за ръкавътъ. Времето било студено и мокро; надъ Букурещъ са носила гъста мъгла; слънцето, което тоя день не показало своето лице, захванало да захожда.

— Измръзнале ли сте? попитала едната жена и

поглѣдала на дѣтенцето съ любовь и съ сѫжаление. — Ако сте измѫрзнале, то хайдете да идеме вѫтре да са погрѣете и да ви дамъ да поѣдете нѣщо, — що богъ далъ.

— Не сѫмъ гладна, отговорила другата жена. — Измѫрзнала сѫмъ само. Цѣлъ день сѫмъ стояла предъ вратата му! Не поиска нито да ма види, — не излѣзе... Излѣзе само снаха ми, исхока ни, хвѫрли ни единъ цванецъ и каза ни да идеме отъ дѣто сме дошле. «Иванъ нѣма ни майка, ни брате, казва. — Азъ сѫмъ му и майка, и баща, и жена, и сичко.» Заплакахъ и помолихъ я да ма пусне баремъ да го вида. «Въ моята кѫща, казва, не влазятъ царвулановци, защото одровете ни сѫ измити съ керемиди. Идете си съ богомъ.» — «Иванчо, Иванчо, изрѣвахъ азъ, за това ли сѫмъ та глѣдала, повивала, люляла и отхранила? Цѣли нощи не сѫмъ спала отъ твоите плачове. . - . Когато бѣше малакъ, ти бѣше слабо, рѣвливо и болно дѣтенце. Много мѫки сѫмъ притѫрпѣла, дорде да та отглѣдамъ. А сега жената ти ма гони и не пуща ма да престѫпа презъ прагътъ ви!» Щомъ изрѣкохъ тие думи, то Иванчо отвори прозорецътъ, поглѣда ма кръвнишки и рѣче ми: «А защо си дошла? Земи цванецътъ и вѫрви си.» — «Азъ чухъ, че си добре и доведохъ братчето ти да го настѫнишъ нейде,» казахъ азъ. — «Азъ нѣмамъ ни брате, ни сестри,» каза той и затвори прозорецътъ. Горчиво ми стана. . - . Азъ заплакахъ още по-силно и захванахъ да го кѫлна, — не можахъ да са удѫржа, — да ма прости господъ. «Да бѫдешъ проклѣтъ и ти и твоиятъ корѣнъ, извикахъ азъ и стиснахъ дланавете си. Ако да би знаяла, че подаямъ зѫмя осойница, то би ти строшила главата. Да даде господъ да ви посрѣшнатъ и вашите дѣца така, както и вие сега посрѣщате мене.» Когато снаха ми чу моите клѣтви, то

са разсѫрди до толкова, щото азъ са уплашихъ и побѣгнахъ. «Идете поврага,» извика тя и хвѫрли метлата, която са намираше предъ вратата, да ма удари. «Да си проклѣта и ти,» казахъ азъ и излѣзохъ на улицата.

— Не плачи, не жали, говорила другата жена и клатила главата си. — Такавъ е днеска сичкиятъ свѣтъ. . . Азъ имамъ три ергенина, а ни единъ не ще да са залови за работа. . . Мѫча са и храна ги. Развалила са е влашката земя. Синътъ не почита мийка си, дѫщерята не ще да живѣе съ мѫжътъ си, жената не глѣда дѣцата си, мѫжътъ са расхожда по улиците съ любовницата си, бащата не ще да види дѣцата си, снахата изпѫжда свѣкѫрва си, зетътъ изѣжда зестрата на жената си и испроважда я при родителите ѝ, — сичко е тръгнало наопаки. . . Видишъ ли, ако френците живѣятъ тѫй, то и ние трѣба да станеме френци! Тѣшко ни на балгурътъ. . . Хайдете да идеме вѫтре и да ви дамъ да поѣдете малко.

— Не сѫмъ гладна, отговорила чедолюбивата майка и изъ очите ѝ потекле нови сѫлзи. — Озарна хапнахме малко хлѣбецъ. . .

— А азъ сѫмъ гладенъ, мамо! казало момченцето.

— Ако да не би било това дѣте, то азъ би са нахранила и на сухъ камакъ, казала майката.

— Дай го на нѣкой занаятъ, проговорила човѣколюбивата жена. — Азъ ща да помола единъ мой позайникъ да го зема въ кѫрчмата си. Момченцето е вече на годинки. . . То ще може да шѣта.

— Боже мой, какво ща да права? Отглѣдахъ дѣца и мислѣхъ да поживѣя на стари години, а тие ма оставятъ да хода по чуждите капии и да проса милостиня! Сама ща да умра, като кукувица, и не ще има кой да захлупи очите ми! Нека имъ дава господъ здраве и животъ и нека имъ помогне да отглѣдатъ и

сами такива синове, каквито е отглѣдала майка имъ. Хайде води ни вѫтре и дай ми малко водица. . . Устата ми сѫ пресѫхнале. . . Лошаво е въ Влашко, лошаво е! Да ти кажа право, азъ са боя да остава това дѣте въ тая земя. . . И то ще да са развали.

— А ти го завѣди съ себѣ си въ Лѣсковецъ.

— Ще да ми са смѣятъ хората. . . Азъ имъ казахъ, че Иванчо ми е писалъ да го заведа при него и да го дадеме на учение. Боже мой, защо сѫмъ ги лѫгала? И пари нѣмамъ да го вѫрна назадъ. Нека посѣди въ Влашко. . .

ОБЯСНЕНИЕ.

Единъ мой приятель ми доказваше единъ день, че ние, бѫлгарете, сме добри християне, защото мислиме повече за ближните си, нежели за своята собственна черга, която одавна вече са е покѫсала и която е пѫлна съ бѫлхи. Това непатриотическо убѣждение ма накара да излѣза изъ себѣ си, да наговора на моиятъ приятель цѣлъ шиникъ грубости и да му докажа като два и два четири, че негова милость не чете ни цариградските вѣстници, нито издадените отъ г-на Данова рѫководства, нито стихотворенията въ в. «День.» «Бѫлгарете не сѫ добри християне, извикахъ азъ и долнята ми устна затрѣпера отъ ядъ. — Добрите християне са стараятъ понапредъ да попощатъ чуждите черги, а послѣ вече са завзѣматъ да плачатъ на своите гробища. . . Бѫлгарете не сѫ такива. Тие достойни за уважение хорица мислатъ, сѫнуватъ и грижатъ са само за своите лични удоволствия, които са наричатъ у насъ «животецъ,» а ако понѣкогашъ плачатъ по чуждите гробища, то плачатъ именно за това, защото мѫртвците иматъ дѣца и унуки, които могатъ да имъ бѫдатъ подойници. Ето каква е работата. . . . Ехъ, бѫлгаринътъ знае на какво стѫпя и що му е потрѣбно! Искашъ ли доказателства? Ако искащъ, то трѣба да знаешъ, че ако въ Влашката земя да не би сѫществовале патета и мисирчета, то и

орлите не би са сѫбирале да плачатъ надъ чуждите гробища. Тая логика, както ми са чини, е твѫрде понятна. Ето ти главната причина, която накарва нашите банкире и базиргяне, нашите учени и просвѣтителе, нашите патриоти и дипломати да оставятъ жените си и дѣцата си, да презиратъ името си и народностьта си и да са отказватъ отъ майките си и отъ бащите си. Едно време мой дѣдо, който бѣше чистъ и неопороченъ бѫлгаринъ, говорѣше, че учението е празна работа, защото чорбата му не стая отъ него по-гѫста; че отечеството му не трѣба, защото неговите покойни родители не сѫ му оставили триста крави и хилядо овце; че родолюбие и чедолюбие му не трѣбатъ, защото неговите дѣца му не даватъ заработенното отъ тѣхниятъ трудъ сребро и злато за вино и за ракия; най-послѣ, че народность му не трѣба, защото гръцките живѣятъ по-добре и работатъ по-малко отъ бѫлгарете. «Дойде гръцкиятъ калугеринъ на дворътъ ти, говорѣше той, пробѫбре ти съ носътъ си нѣколко «кирие-елейсона,» поглади брадичката си и земе ти паричките; дойде Янаки въ кѫщата ти, похване та за ржката, даде ти нѣколко капки локмаруху, земе ти паричките и облизва ти са; дойде агиосъ Никифорисъ въ селото ти, расперчи хатътъ си, извика «хей християнларъ,» земе ти паричките и присмива са на главата ти. Гръците сѫ умни хора. Тие са не учатъ нито физики, нито граматици, а пиятъ сурови ейца и оправятъ гласовете си. Молитвите сѫ такава скѫпоцѣнна стока, която са купува безъ пари, а продава са за чисто злато. Поучете са отъ гръците какъ да живѣете.» — Дѣдо имаше пълно право. Неговите сѫвѣти са уважаватъ отъ сичките наши граждане. Вѫобразете си, че единъ гладенъ орелъ лѣти надъ нѣкоя мѫрша и че има намѣрение да кацне на нея и да са наѣде до уригане; вѫобразете си, че тая мѫрша е

мазна, отгоена и хранителна; най-послѣ, вѫобразете си, че гладниятъ орелъ не намира никакви конкуренти, освѣнъ нѣколко дѫлгоклюни гарване и освѣнъ нищожно количество щѫркокраки гарги, и че сѫдбата му обѣщава извѫнрѣдно щастие. Разбира са, че ако нашиятъ орелъ да не би оставилъ своите планини и своите орлета и да тѫрси мазни мѫрши изъ слѣпите царства, то би билъ принуденъ да ѣде зайчета, лалугере и полски мишки, които, както е извѣстно, са хващатъ не твѫрде лесно и които удовлетворяватъ крѫвожѣдниятъ стомахъ не твѫрде изобилно. Така сѫщо, ако нашиятъ бѫлгаринъ да би останалъ въ своята бащина кѫща и да живѣе честно или, както казватъ бабичките, «като господъ далъ,» то би трѣбало да работи, трѣбало би да храни жена, трѣбало би да отглѣда дѣца, трѣбало да глѣда майка и баща, трѣбало би да даде премѣна на сестри и на дѫщери, и много друго, а сичките тие домашни обязанности сѫ и тѣшки и неблагодарни работи. Мѫршата, — ако тя доволно чѣсто и да бива вонѣща и неприятна на вкусъ, — е по-сладка именно затова, защото за нея «не е прѣла ни баба, ни прабаба,» защото тя не изисква ни печене, ни варене, ни дѫвкане и защото принадлѣжи сѣкому безъ различие. Земете за примѣръ нашиятъ казанлѫшки херой, за когото ви разсказвахъ вече въ пѫрвата картина, отворете главата му и разглѣдайте нравственната страна на воденицата му. Турете очилата си и глѣдайте. Ако Николчо да би останалъ въ Казанлѫкъ, то би трѣбало да храии жена, да отглѣда дѣца и да живѣе честно и почтенно, защото, въ противенъ случай, корѣмътъ му, дѣцата му, жената му и общественното мнѣние би го накарале да са откаже отъ множество мечешки наклонности и отъ нѣкои и други тѣлесни и душевни наслаждения. Въ Влашко не е така. Въ Гюргево, напримѣръ, сѫществуватъ множество ци-

ганки, унгоройки, нѣмцойки, еврейки и ромѫнки, които не изискватъ отъ своиятъ почитатель нищо друго, освѣнъ черни мустаки, дебѣли кѫлки, огненни очи и ягки гѫрди. Послѣднйото достоинство са изисква отъ сѣки единъ разуменъ херой именно за това, защото патриархътъ на семейното огнище е дѫлженъ да дѫржи сичко въ рѣдовность и защото женските страсти сѫ разнообразни. Така напримѣръ, ако бѫде пияна жената, то нейниятъ повѣлитель е дѫлженъ да изцѣди изъ утробата ѝ сичките утровителни частици на спиртътъ и съ двата юмрука; а ако е пиянъ мѫжътъ, то неговата всемилостива, цѣломѫдренна и благочестива стопанка трѣба да удря така, щото костите му да останатъ цѣли и за другиятъ день. Достовѣрно е вече извѣстно, че Николчо и неговата циганка, — която той непремѣнно желае да нарѣче законна сѫпруга, ако неговата законна работница и да копае чуждите гюлови градини да прехрани дѣцата си, — повтарятъ гореказанните екзекуции по триесетъ и единъ пѫтъ презъ месѣцътъ, ако ролите имъ и да са мѣняватъ по нѣколко пѫти на деньтъ. — Причините, които сѫ накарале отца Вартоломея да са откаже отъ своите родители и роднини, безъ никакво сѫмнение, сѫ имале такива свойства, които са появлятъ у човѣчеството само въ оние случаи, когато на единъ рѣдовенъ гения са поиска да са отличи нѣкакъ си, да поживѣе малко по-добре и да остави славно име. Тие сѫщи причини накараха преди нѣколко години императора Максимилияна да пѣе на мексиканското купище и да са грижи за прогресивното благосѫстояние на оние хора, които никога не сѫ завиждале ни на едно отъ европейските благосѫстояния; тие сѫщи причини накарваха преди нѣколко години множество Христови апостоли да принуждаватъ грѣшното човѣчество да спаси душата си почти насила или да хвѫргатъ бисеръ си предъ оние животни, които

едвамъ бѣха въ сѫстояние да намѣратъ хлѣбъ за своята прехрана; най-послѣ, тие сѫщи причини накарватъ и до тая минута множество патриоте да оплакватъ сѫдбата на простите смѫртни, да проливатъ сѫлзи по чуждите помѣне и да четатъ псалтиръ даже и за оние православни християне, които никога не имъ са давале право да бѫдатъ епитропе надъ дѣцата имъ и надъ имането имъ. Ако отецъ Вартоломей да би останалъ въ Бѫлгария, ако да би са оженилъ на време, ако да би надобивалъ дѣца и ако да би искарвалъ хлѣбътъ си съ честенъ трудъ и съ човѣчески усилия, то множество вдовици би останале не оплодотворени, множество черни коси и вити вѣжди би побѣлѣле въ уединение и множество прости работници би работиле за своята собственна гуша. А знаете ли, че ако у работникътъ са появи изобилие, то неговото щастие и въ такавъ случай не може да бѫде подпѫлно, защото човѣческите потрѣбности сѫ голѣми, а ако нѣколко хилѣди селѣне дадатъ на едно лице по една часть отъ своето изобилие, то това лице може да испѫлни по-голѣмата часть отъ своите удоволствия? Кажете ни, какво зло намирате въ това естественно явление? Ние глѣдаме на много нѣща не съ такива очи, съ каквито би трѣбало да глѣдаме, именно за това, защото не сѣка година бива плодородна. И така, сичкото зло са заключава не въ самото зло, а въ плодородието. Моралистите не напразно ни разсказватъ, че «и въ лошавото по нѣкой пѫтъ са заключава добро.» Ние имъ вѣрваме. Колкото за послѣдниятъ нашъ херой, който играе най-важната рола въ третята картина, азъ не зная ни какво да ви разсказвамъ, защото кукувицата е на сѣкаде кукувица и защото трѫнката не е въ сѫстояние да роди грозде даже и въ обѣтованната земя. Азъ мисла, че ако природата да би имала положителни цѣли при устрой-

ството на човѣческата глава, то множество овце би трѣбало да ходатъ на два крака, множество синигере би трѣбало да превождатъ нѣмските поети (Шиллера,) множество пѫдпѫдѫци би трѣбало да станатъ сѫтрудници на нашите цариградски вѣстници (особенно на «День») множество крекетуши би трѣбало да пишатъ статии за просвѣщението на комарете, множество паѣци би трѣбало да станатъ адвокате на гѫсениците, множество цанцугере би трѣбало да са овладичатъ, множество дипломати би трѣбало да са опопатъ, множество попове би трѣбало да чешатъ вѫлна, множество перачки би трѣбало да станатъ писатели, множество учители би трѣбало да пасатъ гѫските, множество поети би трѣбало да тѫрсатъ буламачътъ и т. н. Но азъ са задардорихъ! Нека ви бѫде извѣстно, че подобна премѣжда ще да премине презъ главата на сичките наши писатели, които са не ржководатъ по филологическите правила на Д-ра Богорова, по логическите принципи на Др-а Берона, по естетическите сѫображения на Др-а Войникова и по изящните лекции на Др-а Оджакова. «Краткостьта е главното достойнство на единъ писатель.» говоратъ гореказанните наши учени, ако въ тѣхните списания тая краткость и да са довожда до послѣдйото митарство на блаженна Теодора, т. е. ако тѣхните разсѫждения и да са спрепинатъ на сѣка крачка именно за това, защото въ тѣхъ са намиратъ цѣлъ лексиконъ думи и цѣла риторика съ високи фрази, а мѫршави мисли и истѫркано сѫдѫржание.»

Който е ималъ щастие да види Ромѫния и да са расходи по нейните голѣми градове, той трѣба да знае, че природните красоти на тая земя иматъ голѣмо сходство съ нашите, съ бѫлгарските, слѣдователно азъ не желая да ви описвамъ нито росата и пилците, нито воздухътъ и меризмите, нито измаилската каль, нито га-

лацската воня, нито гюргевската слѣпота, нито александрийскиятъ патриотизмъ, нито болградските примаре, нито турно магорелскиятъ посадникъ, нито крайовското постоянство, нито плоешкото нищо, нито букурешките чорбаджие. Сичките тие нѣща вие можете да намѣрите не само въ босоноги Русчукъ и въ Боядисани Пловдивъ, а и въ кривокраки Сопотъ, въ мечочоли Калоферъ, въ израилствующи Свищовъ, въ «високо-нравственнѣйше» Тѫрново и между премѫдрите коритаре въ Габрово. Съ една дума, азъ желая да ви разскажа или да ви опиша само оние ромѫнски природни и неприродни преимущества, които сѫ свойственни само на тая земя и които могатъ да привѣдатъ сѣка млада душа въ поетически вѫсторгъ. Небето било ясно, дѫждове не валѣле цѣли двѣ недѣли, слѫнцето пекло, Измаилъ са старалъ да изсѫхне, букурешките аристократки и чистоплотните бербере поливале прашните улици съ кисело зеле и съ сапунена вода, голѣми пропорции аммиакъ са повдигале отъ сѣка една страна, бакалете изливале солената вода изъ каците на вовонѣлата са лакерда предъ самата полиция, полицейските бради и мустаки мирисале и мѫлчале, кучетата чистиле улиците съ езикътъ си, адвокатете вѫрвѣле камъ трибуналътъ, котките носиле по таванете развалени скумрии. . . «Но за какво ни ти расказвашъ сичкото това, когато ние можеме да идеме на Галлата и да са насладиме отъ тие прилѣсти съ своята собствена персона? ще да извикате вие, — Ако си са рѣшилъ да говоришъ за преимуществата на Букурещъ предъ нашите градове, то говори ясно и не заплитай са като пѣтелъ въ кѫлчища.» Слушайте. Въ Ромѫния са случиле три велики сѫбития. Сѣки отъ васъ знае, че великите дѣла (разбира са, че човѣческите) са посрѣщатъ отъ простите смѫртни съ ентузиязмъ и съ грѫмогласни похвали, безъ да са глѣда защо именно тие дѣла сѫ

велики, дѣйствително ли сѫ велики, за кого сѫ велики, кой ги е нарѣкалъ велики и за дѫлго ли време ще да останатъ велики. Човѣкътъ е направенъ така, щото нему е необходимо разнообразие, слѣдователно той доволно чѣсто дава велико значиние и на най-малките работи, защото тие работи го извождатъ изъ неговата колиба на чистъ воздухъ и накарватъ го да заборави и разглаголствуванията на баща си, и неудоволствията на майка си, и пехлеванлѫкътъ на жената си, и неблагонадѣжностьта на дѣцата си. Тая е оная велика причина, която е сѫздала стотини праздници и която накарва човѣчеството да тѫрси утѣшение въ червеното вино между своите приятели и познайници. Доказано е вече, че колкото повече сѫ позабѫркани и по-неестественни отношенията на мѫжътъ камъ жената, толкова повече са празднуватъ и праздници. Но азъ са задѫрдорихъ изново. Въ Ромѫния са случиле три велики сѫбития, които трѣба да сѫ забѣлѣжени вече не само въ аналите на г-на Хаждѫу, но и въ бѫлгарската история на г-на Крѫстовича, която непремѣнно трѣба да са свѫрши съ бѫлгарокинезскиятъ периодъ. Гореказанните три сѫбития накарале ромѫнете да сѫздадатъ още единъ праздникъ. Още отъ утренята на новиятъ праздникъ звѫнците на тристатѣхъ букурешки черкови принудиле чувствителните хора да са откажатъ отъ своето утрѣшно спокойствие; многочисленно количество жени, дѣца и бабички припкале по градските улици и радвале са; слѫнцето, което доволно чѣсто принимава участие въ човѣческите веселия, блѣстѣло съ сичката своя сила; бузаджиете, шекерджиете, халваджиете и вѫобще сичките любимци на дѣцата си приготовляле да спечѣлатъ нѣкоя парица: съ една дума, сичко са приготовляло да са повесели или да поживѣе малко по-безгрижно. Азъ ща да опиша тие три сѫбития на кратко, защото есенцпите са даватъ да-

же и отъ Д-ра Богорова не въ твърде голѣмо количество и защото истинната поезия бива немногосложна. Първото събитие, което е сазрѣло въ Гюргево, са е свършило съ свадба; второто събитие, което е ожалостило цѣлъ Букурещъ и сичките благородни и благочестиви сърца, са е свършило съ смърть и съ духовно завѣщание; а третйото събитие, което са е извършило пакъ въ столичниятъ градъ и което е повдигнало букурешкиятъ патриотизмъ на нѣколко градуса, са е свършило съ официално кръщение въ ромънската камера. Изъ тие нѣколко рѣда вие са усѣщате вече, че въ първьото събитие главната рола е игралъ нашиятъ казанлъшки херой г. Николчо, на когото животописанието азъ са постарахъ вече да ви опиша до колкото бѣше възможно въ първата картина. Това е така. Когато Николчо са преселилъ въ Гюргево и когато почувствовалъ около себѣ си небрано лозе, то пустилъ въ ходъ и послѣдниятъ си грошъ, защото въ много градове подъ ясното небе даже и чистата женска любовь са продава на кантаръ. Първоначално той търсилъ работа, мислилъ за жената си и за дѣцата си, надѣялъ са слѣдъ време да имъ бѫде полезенъ — или да ги доведе въ Ромънния, или да спечѣли нѣкоя и друга пара и да са върне назадъ, — кроилъ планове за воспитанието на рожбата си и доволно чѣсто обвинялъ своиятъ характеръ; но слѣдъ нѣкой месѣцъ, малко-по-малко, безъ да са сѣти и той самъ какъ са е случило сичкото това, Казанлъкъ захваналъ да му са представлява въ нѣкакавъ си неопредѣленъ видъ, лицата на дѣцата му са изгубиле въ нѣкаква си мъгла, а фигурата на жената му захванала да принимава друга форма, другъ видъ и друго положение. И така, малко-по-малко, когато преминале вече цѣли двѣ години, Николчо изгубилъ и послѣднята капка отъ своя поезия, защото нѣкои отъ гюргевските кому-

нистки му са показале по-апетитни отъ неговата работница и защото червеното вино имало такива чудотворни свойства, които изглаждатъ изъ човѣческиятъ мозакъ сѣко едно въспоминание. Въ пѫрвото време Николчо работилъ, харчилъ съ своите многочисленни жени и сѐ още мислилъ да бѫде човѣкъ, но времето и обстоятелствата доволно чѣсто преобѫрщатъ наопаки и самата природа. И така, виното, развратниятъ животъ и разваленното общество доволно скоро произвѣле своето разрушително влияние и Николчо захваналъ да са скита изъ кѫрчма въ кѫрчма, да спи подъ откритото небе и да мисли само за излѣчението на своята болна глава съ сѫщиятъ клинъ. Работа никой вече му не давалъ, защото пиянството произвожда слабость, а слабостьта — отвращение камъ сѣка една работа. Когато единъ милостивъ човѣкъ са сѫжалилъ надъ бѣдственното сѫстояние на нашиятъ херой и когато го земалъ въ кѫщата си за работникъ, то го пратилъ въ зимникътъ да наточи малко вино и да извади малко кисело зеле. Николчо, на когото корѣмътъ въ това време хваналъ вече трагия, налѣлъ нѣколко паници съ вино и испилъ ги на гладно сѫрце. Чѣка господаринътъ му десетъ минути, чѣка други десетъ минути, а Николча сѐ нѣма и нѣма. «Тоя харсѫзинъ е заспалъ въ зимникътъ,» казалъ милостивиятъ човѣкъ и отишѣлъ да го тѫрси. Но когато той прескокналъ презъ прагътъ на зимникътъ, то предъ очите му са представила такава живописна картина, каквато не би могле да срѣщнете нито у Хохарта. Бѫчвата, която брала сто ведра вино, истекла до капка и Николчо плувалъ по-червеното море като венецианска гондола. Послѣ това произшествие, което, съ помощьта на цѣломѫдренните гюргевски жени, станало извѣстно въ доволно кратко време почти по цѣлиятъ градъ, Николча постигнала твѫрде трагическа сѫдба. Благоразум-

ните хора, които купуватъ виното си за чисти пари, са боѣле не само да му дадатъ работа, но и да го пуснатъ въ кѫщите си. Но господъ Богъ не заборавя ни най-послѣдните свои сѫздания. Една отъ неговите любовници, която принадлѣжала на циганското племе и която глѣдала на пиянството като на достойнство, са рѣшила да земе чорбаджийскиятъ синъ подъ своето покровителство и да го храни съ своиятъ трудъ. Тая човѣколюбива женица прала чуждите дрѣхи, купувала на любовникътъ си вино и ракия и наслаждавала са отъ неговите прелести. Разбира са, че и нѣжното сѫрце на нашиятъ херой не е могло да не поблагодари своята благодѣтелка. Не преминала нито една година, а Николчо ѝ предложилъ вече своята дѣсница и пожелалъ да я нарѣче законна сѫпруга. Това произшествие е важно въ двѣ отношения: пѫрво, изъ него ние можеме да заключиме, че човѣкътъ доволно чѣсто са преобразява на безполезенъ предмѣтъ, който намира сѫчувствие само у оние паднали и нищожни, сѫздания, какавъто е и той самъ; второ, че кривото дѫрво не може да исправи ни самата природа, ако моралистите и да ни разсказватъ, че нейните закони сѫ чудотворни. А какво прави Николица? Какъ живѣе тая сирота жена, която е била обязана отъ нравственните принципи на казанлѫшката патриархалность да бѫде послушна на родителите си, да избере за свой сѫжитель синътъ на градскиятъ пѫрвенецъ и да му наражда дѣца? Какви мѫки и какви неволи е дѫлжна да тѫрпи тая добра и честна майка, която е дѫлжна да отглѣда своите дѣца безъ ничия помощь? Тя работи, копае, не доспива си, не доѣда си... Кой е кривъ? Отеческата воля трѣба да са уважава безъ никакви противорѣчия!

Въ тая сѫща минута, въ която казанлѫшкиятъ чорбаджийски синъ стѫпилъ съ своята циганка въ бо-

жнятъ олтаръ да тури на главата си вториятъ браченъ вѣнецъ, въ Букурещъ произлѣзло второто сѫбите, което има сѫвсѣмъ другъ характеръ. Отецъ Вартоломей, който успѣлъ вече да награди земята съ достаточно количество аммиакъ, са рѣшилъ най-послѣ да ѝ предаде и своето мазно тѣло, което било закопано съ голѣмо тѫржество. Най-главната побудителна причина, която накарала букурешките граждане да произвѣдатъ такова увеселително тѫржество, сѫ биле, безъ никакво сѫмнение, паричките на блаженнпятъ човѣкъ, защото златото и среброто сѫ такива благородни метали, които даватъ даже и на мѫртвите лѣшове нѣкакво си благоухание. Намъ е извѣстно вече, че богатството е такава чудна сила, която накарва даже и най-страшните цинници да са кланятъ предъ нейните обладатели, и ни на единъ честенъ човѣкъ са не иска да знае, отъ дѣ е добиено това богатство, съ какви срѣдства е то добиено и какъ е добиено. Но и можеме ли ние да бѫдеме строги предъ обладателите на всесилните богатства, когато даже и кесиите, въ които нѣкога си са е намирало злато, сѫ до толкова мили предъ очите на човѣчеството? И наистина, защо ми е твоята честность, когато сичките честности подъ ясното небе сѫ дѫлжни да ходатъ съ мотиката на рамо и да пѫшкатъ подъ тѣшкиятъ яремъ на златниятъ «тѣлецъ?» Пари ни дайте, пари, — честностьта не може нито да са облѣче, нито да са изѣде, нито да са испие. . . А какво правятъ родителите и роднините на отца Вартоломея? — Майка му. . . Да не е раждала дѣца! Азъ и до днесь още не мога да са убѣда, че и Адамъ е билъ до толкова виновенъ, до колкото Ева. Сѣки вече знае, че зѫмята е сѫблазнила жената, а не мѫжътъ.

Но да оставиме мѫртвецътъ и неговите богатства, които сѫ биле преполовени отъ благодарното човѣчество

тутакси послѣ послѣдниятъ му часъ, и да видиме какви подвиги е правилъ Ионъ Чучулигяно презъ тоя исторически день и какви сѫ биле послѣдствията отъ неговите подвиги. Азъ ви казахъ вече, че милата сѫжителница на г-на Иона е употрѣбляла сичките си сили да тури юздата на своиятъ сѫпругъ, а тоя сѫпругъ не е ималъ нито воля, нито морална сила, нито особенно желание да хапе или да рита. И така, малко по-малко Ионъ са укротилъ до такава степень, щото не само заповѣдите, но и сичките помишления на кокона Елена са испѫлняле буквално. Единъ день кокона Елена обявила на своиятъ волйоиспѫлнитель, че ако той да би билъ припознатъ официално за наслѣдникъ на старовременните даки, то щастието ѝ би било подпѫлно. Това невинно желание накарало Иона да са замисли, а послѣ да са рѣши да извѫрши трѣтйото велико сѫбитие. Той написалъ дѫлга и краснорѣчива, — подъ влиянието или подъ диктовката на едного отъ букурешките адвокати и подъ надзирателството на своята сѫпруга, — прошение, занесалъ го въ камерата и помолилъ депутатите да обѫрнатъ на него особенно внимание, защото по неговите думи, въ това прошение са излагатъ такива мисли, които непремѣнно ще да спасатъ ромѫнската националность отъ славянските посѣгателства. Това прошение, въ което между друго са говорило така, било прочетено тѫржествено. «Азъ Ионъ Чучулигяно, — извикалъ секретаринътъ на камерата, който билъ сбязанъ да чете сичко, — който принадлѣжи на ромѫнското племе, ако и да сѫмъ са родилъ въ варварскиятъ градецъ Лѣсковецъ желая да са вѫрна въ лоната на моето старо отечество, което моиятъ баща по различни причини, е билъ принуденъ да остави. Ако азъ днесь и да са наричамъ «сѫрбъ,» но въ гѫрдите ми тупка ромѫнско сѫрце, което е готово почти сѣка минуга да пожертвова

себѣ си за благосѫстоянието на онзи народъ, чиято кръвь тече и въ моите жили. Едно време, когато въ Ромѫния сѫ владѣле татарете, една часть отъ ромѫнскиятъ народъ побѣгнала презъ Дунавътъ, скрила са въ непроходимите гори на Бѫлгария и населила нѣколко села и градове, между които е и моятъ градецъ Лѣсковецъ. И така, сичките градинаре, които днесь ходатъ но свѣтътъ да садатъ лукъ, просвѣщение, праса, пулитика, чушки и други зеленчуци, не сѫ нищо друго, освѣнъ законорожденни дѣца на Траяна и на Бояна велики. *(Общо одобрение)*. Когато Маноилъ майсторъ е градилъ манастиръть Нямцулуй, то мой дѣдо е носилъ камане, а баба ми е гасила варъ. Освѣнъ това, моите дѣди и прадѣди сѫ биле благородни хора, т. е. принадлѣжале сѫ на болѣрското сѫсловие, защото корѣнъть ни происхожда право отъ Ромула, който нѣкога си е билъ испроводенъ отъ даките да основе Римъ и да насели по Италия ромѫнски колонии. Ако ми не вѣрвате, то можете да попитате г-на Хажджу или г-на Кара-Георгия (адресата му е въ бѫлгарското кавене, Strada Gabroveni), които ще да ви докажатъ като два и два четири, че ако даките происхождатъ отъ Адама, то азъ происхождамъ право отъ бога. Това ви доказва и моиятъ прѣкоръ Чучулигяно. Сѣки отъ почтенните депутати, които сѫ са сѫбрале днесь въ тоя салонъ да рѣшатъ сѫдбата на ромѫнскиятъ народъ, — не исключаватъ са изъ това число и болградските депутате, — трѣба да знае, че *чучулигата* (тая дума е санскритска) е била сѫздадена преди Адама, слѣдователно азъ имамъ право не само на ромѫнско гражданство, но и на болѣрство съ сичките негови привилегии. *(Болградскиятъ депутатинъ мѫлчи)*. И наистина, ако нѣкои си грѫци и ромѫне, на които родословието са захваща отъ византийската империя или отъ пелазгите, иматъ право да носатъ болѣрски качули

то г. Хаждж̀у, г. Цезаръ Болякъ, г. Кара-Георги и азъ трѣба да туриме на главите си лаврови вѣнци. И така, благоволете, почтенни депутати, да приѣмете прошението ми и да испж̀лните моето искренно желание, ако желаете добро на народътъ си. Азъ ви казвамъ «ако желаете добро на народътъ си» само за това, защото въ моята глава са намиратъ многочисленни проекти, които, съ момощьта на моята кокона, рано или кж̀сно ще да сж̀зрѣятъ, и азъ ща бѫда въ сж̀стояние да издавамъ педагогически вѣстникъ, който ще да отвори очите не само на малолѣтните дѣца, но и на болградските просвѣтители «отъ малія до великая.» *(Ржкоплѣскание)*!

РѢШЕНИЯТА НА КАМЕРАТА.

Рѣшение пж̀рво. Понеже нашиятъ нови гюргевски гражданинъ Никола Казанлж̀чано унищожава голѣмо количество спиртуозни питиета, то честниятъ акцизъ са обязва да го погребе на правителственна смѣтка. (Погрѣбалното угощение ще бѫде поднесено отъ камерата).

Рѣшение второ. Понеже нашиятъ велики патриотинъ отецъ Вартоломей е оставилъ голѣми сумми за народното добро и за богоугодните завѣдения, то честната полиция са обязва да предприеме рѣшителни мѣри противъ гореказанните цифри, щото отъ тѣхъ да са не чуе «ни трага, ни гласа; а когато бѫде извж̀ршено това човѣколюбиво дѣло, то да са напечататъ два водевила и една комедия за новиятъ циркъ.

Рѣшение трето. § 1. Понеже великиятъ паслѣдникъ на нашите велики прадѣди Ионъ Чучулигяно са рѣшава да просвѣти ромунскиятъ народъ «волею и

неволею,» то ромжнската академия са задължава да го посвѣти въ рицари на остроумието и да го приеме въ числото на своите педагоди, § 2. Но ако почтенни г. Кара-Георги докаже фактически изъ санскритската филология и ако г. Хаждѫ прочете надписътъ на онзи камакъ, който е намѣренъ въ Олтеница, то академията са обязва да припознае генеологията на чучулигите и да даде на тѣхниятъ праунукъ титла civis fomanus.

НЕНО. *)

I.

— Хайде да купа още мами и Пѣнки по нѣщо, пробѫбралъ тихо Нено и упѫтилъ са по калните пловдивски улици камъ малкиятъ безистенъ.

Било още доволно рано; слѫнцето едвамъ захванало да позлатява високите мѣста, бачковските планини и вѫрховете на джамиите и дѫрветата; сичкото небе зазвучало съ пѣсни; вѣтарътъ носилъ от-камъ полето при-

*) Настоящите три разказа: **Нено, Що е грѣхъ** и **Ще ли имъ са вѫрне?** сѫ печатани, а може би и написани въ Велико Тѫрново презъ 1879 г. На пѫрвиятъ листъ носятъ тие тѣжката дѣсница на русската окупация и на нейните сѣверни постановления въ слѣдующата забѣлѣжка: „Къ печатанію разрѣшается. Терново, 10-го Августа 1878 г. Н. С. Щербинский," т. е. тогавашниятъ генералъ Губернаторъ на старата бѫлгарска столица. Издателътъ имъ е Георги К. Момчевъ. Книгата съ цѣна 5 гроша е предназначена да са продава за въ полза на черковата „св. Четиресеть" въ Тѫрново. Тая жертва отъ страна на покойниятъ, който за винаги, както и презъ 1879 г., не бѣше въ сѫстояние да подарива другиму, защото и самъ нѣмаше, ние обясняваме само съ това, че той е билъ твѫрде силно трогнатъ отъ сѫбитията на освобождението отъ тѫржественото откриване на черковата „св. Четиресеть" мѫченици. Това откриване на свещениятъ и историческиятъ храмъ на който 500 години е викалъ ходжа и са е земало аптезъ са извѫрши най-тѫржественно въ присѫтствието на сички военни и граждански русски власти, както и на грамадна публика. Л. Каравеловъ, който отъ дѣтинство е ратувалъ противъ побѣденятъ вече врагъ и който е билъ свидѣтель на тѫржеството, отъ гола душа е отдѣлилъ и пожертвувалъ настоящиятъ си трудъ.

З. С.

ятна меризма, и на Неновата душа станало нѣкакъ си весело, сладко приятно, пѣсенно, никога още отъ него неиспитвано. Не тѫга, не печаль, не мисли, не вѫсторгъ, не радость, не счастие, — а сичкото това сѫбрано заедно, — усмивка и радостни сѫлзи. А и могло ли е да бѫде дряго-яче? Той е работилъ три години, цѣли три години, по чуждите крайща, въ Цариградъ и въ Измиръ, шилъ е потуре и аби на азиятските хамалє и терлици на юскюдарските слугини-арапки; само Богу и на неговите угодници е било извѣстно, какви душевни мѫки е тѫрпѣлъ байо ви Нено презъ безсѫнните дѫлги зимни нощи, като размишлялъ за жената си, за дѣцата си и за родителите си, които е той оставилъ за добиването на насѫщнията имъ хлѣбъ; но той е спѣчелилъ вече цѣли петь хилѣди грошовци и отива да зарадва домашните си. . .

— Мами да купа кѫрпица, а Пѣнки сукно, зелено сукно, за контохче. продѫлжалъ той да мисли и предъ очите му израсле тихъ и ясенъ слѫнчененъ день, зелени ливади, жѫлти нивя. . . Нему са мѣрнала предъ очите гиздава, чиста и здрава жена, която сѣди подъ вѫрбите и шие нѣщо си. Тя е облѣчена въ шаеченъ сукманъ, въ червено контохче, а главата ù е забрадена съ жѫлта кѫрпа, която покрива кѫдра главица. Тя така сѫщо глѣда камъ небето, така сѫщо трѣпти съ клѣпките отъ слѫнцето, а нему въ онова време било сладко да сѣди близо до нея, да работи, да мечтае и умилно да чѣка нейниятъ поглѣдъ. . .

«Какво прави сега тя, моята мила женица!» казалъ Нено съ гласъ и дѫлбоко воздѫхналъ.

Въ малкиятъ безистенъ, по думите на пловдивските кокони, са намира и отъ пиле млѣко, което мѫжете имъ наричатъ дяволска извара. Нено влѣзалъ въ тоя женски храмъ, купилъ двѣ кѫрпи, една червена, а

друга черна, купилъ три лакате зелено сукно и двайсетъ лакате читъ, и распасалъ поѣсътъ си да извади изъ кемерътъ пари и да плати на тѫрговецътъ. Разбира са, че въ неговиятъ кемеръ, въ който са намирале различни пари, бешлици и ирмиличета, диреклие и цванчета, рубли и франгове, билъ доволно тѣжакъ. Не извѣстно по каква причина, а Нено извадилъ единственната австрийска жѫлтица, която са намирала у него, и подалъ я на тѫрговецътъ.

— Тоя бѫлгаринъ си има парички, помислилъ тѫрговецътъ, който ималъ обичай да нарича селѣнете бѫлгаре, а себѣ си елленинъ, ако и да билъ роденъ въ Стрѣлча.

— Мехмеде, хайде да ощипеме още една кокошка, казалъ единъ отъ пловдивските заптие на свойятъ другаринъ, който купувалъ конци въ сѫсѣднятъ дюкянъ, и посочилъ съ пѫрстъ камъ Нена или камъ неговиятъ кемеръ.

— Добро би било, отговорилъ Мехмедъ и затворилъ лѣвото око. — Парите на Стойча захванаха да са свѫршватъ. . . Той не е тукашенъ. . . Трѣба да видиме дѣ ще да иде.

Тоя разговоръ билъ твѫрде неприятенъ за Нена, но неговото сѫрце въ тие минути било способно да приѣма само добри впечатления, и нищо повече. Биватъ години, въ които човѣкъ не живѣе нито една минута човѣчески животъ, и биватъ минути въ които той проживѣва цѣла вѣчность или въ които неговото сѫрце осѣща само добрата страна на животътъ. . . Нено излѣзалъ изъ безистенътъ, купилъ една кутийка халва, купилъ двѣ кофарчета и отишѣлъ да зяпа изъ градътъ; а въ главата му са вовирале, като пчелите въ кошерътъ, различни мисли и воспоминания, които окончателно отстраниле неприятниятъ разговоръ на заптиете. . . Нему захванало да са вѫрти изъ главата неговото ху-

баво родно село, неговата кѫщица, неговата стара майчица, неговата женица и неговите дрѣбни дѣчица. . . . Гѫсти китки отъ бѣли и бѣло-червени цвѣтове висатъ на прасквите, на черешите, на вишните, на сливите, на ябалките и на смилките; славѣй пѣе подъ прозорците въ градината на неговата кѫщица; баща му копае въ градината и пресажда отъ едно мѣсто на друго божодѫрвце, здравчецъ, садефъ и матечинка; майка му плѣте чорапъ и разговаря са съ кокошките, съ мисиръ̀тъ и съ рунтавото куче, на което той самъ едно време далъ име Мурджо; жената му лѣпи стаята и кѫлне мухите и паеците; дѣцата му играятъ по дворъ̀тъ, чуруликатъ като пиленца, подскачатъ и хвѫргатъ единъ на други пѣсакъ; старата котка, на която едната страна още презъ зимата е пожѫлтѣла отъ огнището, са примѫква камъ сливата, а на сливата, на сухиятъ клонъ, сѫ кацнале множество врабчета и цвѫрчатъ безжалостно. . . Послѣ това неговиятъ умъ отишѣлъ още по-далече. Той си припомнилъ различни видове кокошки, които нѣкога си крѣкале по бащиниятъ му дворъ: булести, опашати, гащати, гуджи и есени пиленца; а между тѣхъ са разхожда дѫлгоопашатиятъ и червениятъ азиятецъ, сѫрдитиятъ пѣтелъ Гуджо, съ алениятъ гребенъ, намѣтнатъ на кавга, съ червените страни и съ султанскиятъ вѫрвѣжъ, който повдига шумотевица сѣки пѫтъ, когато на сѫсѣдниятъ дворъ са заслушва нѣжното кудкудякание на нѣкоя плодовита кокошка или гласъ̀тъ на неговиятъ неприятель, съ когото той еималъ до сега множество сражения, и настѫпателни и отбранителни; слѣдъ пѣтелъ̀тъ въ счастливата Ненова глава са появиле различни патки, гѫски, измирски кокошки, кози, овце, биволици, ждребета и мургата крава Нишка, която той обичалъ повече отъ очите си и която хранилъ сѣка вѣчерь съ солени трици или съ рѫжени мамуле; около вратникъ̀тъ

стои тѣхната, повече дрѣмлива, нежели зла, кучка Куйка, на която опашката е отсѣчена неизвѣстно кога, неизвѣстно отъ кого и неизвѣстно защо; въ бостанътъ, посрѣди когото стѫрчатъ двѣ плашила, едното облѣчено съ кожухъ, а другото съ различни дрипеле, расте грахъ, фасулъ, бобъ, патлиджене, чушки и много друго. . . . . Иди и не радвай са!

— Да купа още нѣколко сапунчета, отъ шарените, и да дамъ на поповете по едно. . . Какво още мислѣхъ да купа? — А, а, трѣба да купа още нѣколко лимона, казалъ Нено и упѫтилъ са камъ еврейската чершия.

Отъ еврейската чершия надоле камъ Марица са простира и шарѣнѣе, разбира са че съ начистота, съ каль и съ чурупки отъ изѣдени ейца, еврейската улица, която почти сѣкога са намира въ движение отъ сновавщите назадъ и напредъ евреи, отъ тѣхните родители, на които главите трѣператъ отъ старость и скѫперничество, и отъ тѣхните безчисленни дѣца, които показватъ езикътъ си на сѣки пѫтникъ, който нѣма счастие да бѫде евреинъ. . . Нено трѫгналъ съ едри крачки изъ тая улица съ твѫрдо намѣрение да сѣдне тутакси на свойятъ конь и да продѫлжи пѫтуването си.

— Ако трѫгна слѣдъ единъ часъ, то утре-вечерь ща бѫда дома си, помислилъ той и подскокналъ отъ радость.

— Пашата иде, пашата иде, са зачуле изведнашъ нѣколко гласове, и множество любопитни са запрѣле на улицата, а по-голѣмата часть отъ евреите, освѣнъ тѣхните разгѫрдени, блѣдни и главати жени, са скриле по гнѣздата си и, като са боѣле да дѫхнатъ, съ едното око, тамъ нейдѣ си изъ нѣкоя дупка, глѣдале съ страхъ на всемогѫщиятъ повѣлитель.

Пашата ѣздилъ бѣлъ арабски хатъ, който билъ покритъ съ злато и съ коприна, а слѣдъ него вѫрвѣ-

ле цѣло стадо заптие, олане, чубукчие, сеизе и други такива. Нено видѣлъ слѣдъ пашата сѫщите заптие, които преди малко време срѣщналъ въ безистенътъ. . .

II.

Когато излѣзалъ изъ градътъ и когато са намиралъ вече недалече отъ третйото село, дѣто мислилъ да пренущува и да си почине, Нено забѣлѣжилъ, че двѣ нѣкакви си темни сѣнки вѫрватъ слѣдъ него на своите бѫрзи коне и мѫчатъ са да го стигнатъ. Пѫтьтъ билъ каленъ, кривъ, безлюденъ и гористъ. . .

Мѫркнало и показала са месѣчина. . . Нено явно вече виждалъ, че двата пѫтника сѫ сѫщите заптие, които той видѣлъ въ безистенътъ, че тие сѫ тръгнале на пѫть за неговата кесия и че неговата глава ще да си испати. . .

Трѣба да са скрия нѣкакъ си, помислилъ той и обѫрналъ свойятъ конь камъ най-гѫстиятъ шумакъ, слѣзалъ отъ него и скрилъ са между зелените храстеци. Заптиете преминале по край него и тупурдията отъ копитата на конете имъ са изгубила въ гората. Нено сѣдналъ изново на коньтъ си и скоро билъ вече въ селото, дѣто останалъ да прѣнущува у единъ свой старъ познайникъ. Той му разсказалъ сичко, щото са случило съ него по пѫтьтъ.

— Утре азъ нѣма да та пусна да тръгнешъ самъ. Ти трѣба да останешъ у мене до тогава, дорде нѣкой изъ вашето село не премине отъ тука. Панагюрците, които отидоха преди три дена въ Пазарджикъ да купуватъ аби, ще да пристигнатъ утрѣ послѣ пладне, казалъ Неновиятъ познайиикъ.

— Не мога, трѣба да бѫрзамъ. . . . Три години не сѫмъ билъ дома, казалъ Нено и воздѫхналъ.

— Три години! . . . А какъ си можалъ да тѫрпишъ и да не видишъ дѣцата си цѣли три години?

— Какъ сѫмъ можалъ, да тѫрпя? самъ съ своята тѫнка игла, азъ трѣба да храна осемъ гѫрла: баща, майка, жена и петь дѣца едно отъ друго по-малки; трѣба да ги обуя и облѣка, да ги стопла и прѣхрана, и още да плата даноците съ харачете и беледиетата. Да ти кажа право, само на царството презъ годината по триста грошовци, ако не повече, отъ моята кръвь са заплащатъ! Може ли, кажи ми ти, да не бѫрза човѣкъ и да не мисли? . . Земята въ нашето село е каменита, пѣсаклива, студена и сиромашка; ти орешъ-орешъ, сѣешъ-сѣешъ, сѣка педя съ потъ обливашъ, а поглѣдашъ, — нищо са не родило, по нѣкогашъ и семето не можешъ да извадишъ... Какво да прави човѣкъ?... Трѣба ли да мисли той за прехраната си? а?.. Азъ не мога да зема торбата и, заедно съ жената си и дѣцата си, да ходa изъ село въ село и да проса за богъ да прости, защото не сѫмъ нито куцъ, нито слѣпъ. Нашата мера е добра за овце и за говѣда, а може ли човѣкъ да завѫди стадо отъ беглици и отъ золумкярлѫци! . . Тато имаше повече отъ шестотинъ овце. . . . А дѣ сѫ тие сега? Изѣдоха ги ту бегликчие, ту сеймене, ту хайдуци, ту чорбаджие. . . И ето научи ма нуждата да шия терлици, аби и панталоне на низамете! Цѣли три години проживѣешъ тамъ въ Цариградъ, работишъ по щеснайсѣтъ часа на деньтъ, спечѣлишъ двѣ-три хилѣди гроша, и съ сѫрце пълно отъ радость бѫрзашъ да са вѫрнешъ дома си, да прегѫрнешъ жената си и да цѣлунешъ дѣцата си. . . Дойдешъ си дома, двѣ-три недѣли проживешъ, даноците заплатишъ, на дѣчицата си са ненарадвашъ, жената си не успѣешъ да поцѣлувашъ, а нуждата та гони вече вънъ изъ кѫщата ти, сълзите

си отриешъ съ ржкавътъ, и хайде пакъ по чуждите земи на работа.

— А ти одавна ли ходишъ по Цариградъ? попиталъ стопанинътъ.

— Сега са вържщамъ трети пжть, — деветъ години живѣя между чуждите хора.

— На сжрцето ти сега трѣба да е много весело?

— Какъ да ми не е весело, — дѣчицата си ща да вида да имъ са порадвамъ. . . Ако да не би била сиромашията, то и за хилядо лири не би оставилъ жената си и дѣцата си. Тѣшко, а нѣма какво да са направи! Моето момченце, Христо, има вече, като броимъ отъ лѣтни св. Никола, десеть годинки, — да чете знае, весело дѣтенце, умно и разумно, нека ми е живо! . . . . Когато преди три години, презъ пролѣтьта азъ тржгнахъ на пжть, той ма прегжрна съ маничките си ржчици, цѣлуна ма три пжти и каза ми: «прощавай, казва, тато, дойди си по-скоро, — зимаска азъ ща бжда вече голѣмъ, ща захвана да шия, да ти помагамъ, въ Цариградъ ща ида, а ти съ мама, съ дѣда и съ баба останете дома, — тие безъ тебе се плачатъ и плачатъ». . . Една педя дѣте, а и то мисли, какъ да ми помогне, за родителите си болѣе! . . Не можахъ да са удржа — заплакахъ тогава. . . Ето видишъ, мога ли азъ да не болѣя за своята кржвь! . . Ако биималъ баремъ десетина хиляди гроша, то би захваналъ да храна свине и работата би ми тржгнала малко по-добре, а то, знаешъ, бодешъ-бодешъ съ проклѣтата игла, пѣстишъ-нѣстишъ — пакъ нищо, на-сила въ рай са не влазя. . . Най-напредъ мене бѣше тѣшко — мислѣхъ нѣма джлго да проживѣя, а сега обджргнахъ, сиромахътъ трѣба да живѣе и да работи, защото дѣцата му умирватъ отъ гладъ. Ехъ, да знаешъ колко пжти сжмъ излазялъ въ Цариградъ на морскиятъ брѣгъ да са удава и да не тжрпа вече. . . .

«Колкото и да живѣе човѣкъ, а сѐ трѣба да умре, да са изгуби отъ свѣтътъ и да са не мѫчи, си мислѣхъ. — Хайде да са бухна тамъ въ водата надоле съ главата, и край на сичко! По-лошаво отъ това, си мисла, не може и да бѫде. . . Ако хората и да казватъ че, Господъ ще да накаже самоубийците, а азъ никакъ не мога да повѣрвамъ, че адските мѫки сѫ по-голѣми отъ земните.» Мислихъ, мислихъ и тѣшко задрѣмахъ, а морето си играе и за нищо не мисли. Изведнашъ, такава мѫгла ми са мѣрна предъ очите, чегато сѫмъ вече въ гробѫтъ. «Е, сега нѣмамъ нито майка, нито баща, нито дѣчица, нито жена — нищо нѣмамъ, за никого ма не боли.» «Предъ очите ми темно, въ ушите ми звѫнти— тѣшко са умира, а нѣма за какво да са живѣе. . . . . Скокнахъ азъ и прострѣхъ вече рѫцете си. «Нека погине душата ми,» си помислихъ. . . Но щомъ поискахъ да скокна, нѣщо ма задѫржи. . . Тѫрнъ ли бѣше или челия, не зная. . . . Имало още да са живѣе и да са пати!

Скоро послѣ тоя разговоръ Нено повечерялъ що Богъ далъ послалъ своето козече и лѣгналъ да си почине. Дѫлго време той не можалъ да заспи — сѫрцето му тупкало необикновенно бѫрзо.

— Трѣба да заспа и да стана по-рано, казалъ Нено съ твѫрдо рѣшение да заспи и захлупилъ клѣпките си. Изведнашъ той почувствовалъ прохладно есенно утро; около него мукатъ цѣли стада крави и пасатъ пожѫлтѣлата отъ сланите трѣва; снѣгъ пада като ситно нарѣзани хартийки или като памукъ подъ лѫкътъ на халачътъ; черна мѫгла пада по полето и сичко покрива. . . Но ето тамъ далече са видатъ огнйове, видатъ са дѫлги кѫщи покрити съ керемиди — и кѫщите и огнйоветѣ лѣжатъ между гѫсти гори и между дѫлбоки долове. . . Изведнашъ сичко са промѣнило. Полето, на

която страна и да поглѣдалъ Нено, са бѣлѣе и чегато са вдига насамъ-нататакъ и губи са нейде си. На едно мѣсто младиятъ снѣгъ са чернѣе отъ множество врани и гарване. — Глѣдай колко врани са налѣтѣле! говори Нено съ сѫрдито лице и съ злоба на сѫрцето. — Азъ не обичамъ тие птици. И Нено земалъ из-подъ снѣгътъ голѣмъ камакъ и искусно го хвѫрлилъ въ срѣдата на черната бразда; враните са повдигале нагоре, полѣтѣле малко на страна и изново са спуснале на земята. — Я глѣдай какъ са надуватъ проклѣтите птици, като кокони! Страшни гадини! . .

Врата са отвориле, повѣялъ прохладенъ воздухъ и духналъ Нено въ лицето. Нено са сабудилъ, скокналъ на-краки и извикалъ: «кой е?» Нѣмало никого, стаята била празна, а вратата отворена.

— Кой дяволъ отвори вратата? казалъ Нено и лѣгналъ изново.

III.

Нощьта преминала. Щомъ захванало да са разсѫмва, Нено стѣгналъ вече коньтъ си и приготвилъ са да тръгне.

— Почѣкай, потърпи, Нено, нека баремъ сѫмне хубаво, говорилъ стопанинътъ и търкалъ съ длань сѫнливите си очи. — Азъ ти казвамъ да не тръгвашъ сами. . . Нашите мѣста сѫ пълни съ лошави хора. . . .

— До Коприщица не е вече далечь, казалъ Нено.

— И азъ зная, че не е далечь, но ти трѣба да преминешъ презъ най-лошавите мѣста, по край Стрѣлча и Османово, дѣто турците са хранатъ само съ нашата християнска кръвь. . . Ти и самъ знаешъ, че стрѣлешките и османовските турци живѣятъ много по-добре отъ

насъ и иматъ сичко въ кѫщите си, а мотиката не хващатъ въ рѫка.

И наистина, Стрѣлча и Османово сѫ доволно богати села, ако мѣстностьта, която тие занимаватъ и да е безплодна, дива и необработена. А отъ дѣ, трѣба да помисли човѣкъ, тие хора искарватъ своята прѣхрана? . . Но подобно неволно недоумѣние ти преминува презъ главата почти сѣкога, когато са случи да видишъ домашниятъ животъ на нѣкой турчинъ който нищо не работи, който има голѣмо семейство, двѣ или три жени, който живѣе като нѣкой паша, така щото и пашата той може да втѫкне въ поесътъ си. Вопросътъ за Стрѣлча и Османово са разрѣшава твѫрде лесно. Планинската, гористата и дивата мѣстность, съ своите непроходими пѫтйове, която е населена повече съ турци, бива гнѣздо на нечувани жестокости, разбойничества, обире и убийства. Природата до толкова искусно е направила тука тие гнѣзда, пещери и скалисти прегради за сѣко едно престѫпление, щото, ако Коприщенци, Панигюрци и други и да не дрѣматъ, обирете, убийствата и свирѣпствата почти никога са не прекращаватъ.

Нено сѣдналъ на коньтъ си, простилъ са съ стопанинътъ и тръгналъ камъ сѣверъ. Нему било драго да цоглѣда тие пустини гори и тие скалисти бѫрда и сипѣе, между които той оставилъ часть отъ себѣ си— вѫспоминания и мили хора. Гората захванала да става се по-гѫста и по-гѫста. Дѫбовете пласте сѫвсѣмъ затулиле слѫнцето. Копривена меризма са разнасяла по воздухъ ть. Било даже темно Но ето тамъ далече, високо-и-високо, презъ горската мѫгла, нѣщо захванало да блѣсти, засвѣтило са и най-послѣ станало сѫвсѣмъ свѣтло. . . . Тука била полянка. Нено дѫхналъ по-свободно и поглѣдалъ насамъ-нататакъ. . . Предъ него стоѣле оние

сѫщи турци, които той видѣлъ въ пловдивскиятъ безистенъ и които го гониле вечерьта.

— Хей, гяуръ, почѣкай и дай ни огѫнь да запалиме чибуците си, извикалъ единъ отъ тѣхъ.

— Азъ нѣмамъ огѫнь, отговорилъ Нено и пусналъ са да бѣга. Пѫтьтъ билъ кривъ и каменитъ: Неновиятъ конь са уморилъ, ако той и да го хранилъ досито; турците са приближале се повече и повече; до беклемето било далече. . . Нено видѣлъ, че работата му е спукана и намислилъ да употрѣби вчерашната хитрость, но билъ излѫганъ. . . . Пукнале двѣ пушки въ едно и сѫщо време, и той падналъ отъ коньтъ.

— Още една вдовица, . . извикалъ Нено и затворикъ очите си.

Въ това време троица османовчене, които отивале на ловъ, излѣзле изъ шумакътъ, поглѣдале на умрѣлиятъ вече гяуринъ и казале съ насмѣшка на лицето:

— На добро мѣсто сте го удариле.

— Пашата ни заржча да го хванеме живъ и да го доведеме въ касабата, но той са даврандиса и ние го убихме.

— А кой е той?

— Не видите ли, че е *комета*. . . Отъ московците носи писма до коприщенските гяуре, които преди два месѣца бѣха повдигнале глава.

— Пребройте парите му и половината дайте намъ, ако искате да мѫлчиме.

— Добре, добре, отговориле пашовите хора, — хайдете да са махнеме отъ тука, да ни не видатъ заптиете изъ беклемето.

ЩО Е ГРѢХЪ.

I.

Било есень и воздухътъ билъ мокаръ, студенъ и неприятенъ. Не напразно, умните хора наричатъ Ноември сѣка навѫсена физиономия и сѣки противенъ характеръ. Ни слѫнчице, ни зеленчица, ни птиценча, ни синйо небе нѣма вече. Надъ главата ти бѫрзо лѣтатъ мѫтни дѫждови облаци, предъ тѣхъ и слѣдъ тѣхъ пѫплатъ сиви парцале и бѣли пласте; нивята и ливадите са чернѣятъ и надъ тѣхъ са виятъ само свраки, врани, гарване и врабчета; рѣката тече лениво между черните брѣгове, които сѫ покрити съ вѫрби и лещаци; тамъ на другиятъ брѣгъ пасатъ цѣли стада посѫрнале крави, мѫхнати коне и рунести овце; по-нататакъ, на черната могила, са бѣлѣе селската черкова, около която са червенѣятъ керемидени покриве; още по-далече са види рѣдка дѫбова гора, която са чернѣе печално и недружелюбно, и неизвѣстно отъ дѣ, дебѣшката, изъ-подъ облаците, слѫнеченъ лучъ, като златна нивичка, пада на отдѣлно стоящиятъ, кѫдравъ още, но вече пожѫлтѣлъ, стари дѫбъ. И съ каква позлата гори той посрѣди помѫртвѣлата и потемнѣлата природа! Хубавъ билъ тоя дѫбъ, хубава била и Рада, която са вѫрщала отъ чучурътъ съ пѫлни мѣнци и минувала покрай Стойчови. Стойчо я чѣкалъ вече предъ вратникътъ.

— Защо ма глѣдашъ така тѫжно и горчиво, Стойчо? попитала Рада.

— Ехъ, Радо, Радо! прошѣпналъ Стойчо и воздѫхналъ, като циганско духало.

Намѣсто отговоръ Рада са засмѣяла отъ сичкото си сѫрце.

— За тебе е сичко добро и весело, Радо!

— А нема искашъ да плача. Трѣба да са смѣя, дорде ми са смѣе; за плачене още имамъ време; ща са наплача . . .

— Ехъ, Радо, Радо! Ако ти да би знаяла . . .

— Кажи ми какво е, ако искашъ да го зная.

— Какво да ти разсказвамъ! Ако ти да би имала душа и сѫрце, а то какво? . . .

Стойчо махналъ съ рѫката и захлупилъ клѣпките си.

— Както щешъ: искашъ — кажи, не искашъ — не казвай. Азъ трѣба да си вѫрва, — мама чѣка за вода, казала Рада полусѫрдито и тръгнала напредъ камъ кѫщата си.

— Слушай, Радо, почѣкай още мѫничко.

— Ехъ, Стойчо, не запирай ма, казала Рада и запрѣла са сама.

— Ехъ, Радо! . . .

— Ти, както са види, си полудѣлъ, Стойчо! умътъ си си изгубилъ! Постой, почѣкай; а защо? И самъ не знае!

— Зная, зная . . . Ехъ, Радо, ако ти да би знаяла . . .

— А какво да зная? Измислилъ едно — знаяла и знаяла.

— Твоето сѫрце е кораво, Радо! ти никого не жалѣшъ. Азъ одавна . . .

— Е, какво ти одавна?.. Казвай, азъ трѣба да си вѫрва.

— Че азъ... А ето що азъ, говорилъ Стойчо съ особенно вѫодушевление.—Когато та не вида, то сѐ мисла за тебе; а ако чуя твойятъ гласъ, то и ножъ да ми туришъ подъ гѫрлото, азъ пакъ ща да та поглѣдамъ. Азъ не приличамъ на тебе!

Рада почервенѣла, като бужуръ.

— Я чуй, Стойчо, какво ща да ти кажа, казала тя.—Напусто ма ти коришъ, че азъ нѣмамъ сѫрце. Не, ако ти искашъ да знаешъ сичката правда и истина, то азъ ща да ти кажа, че за никого нѣма да са задома, освѣнъ за тебе. Бога ми ти казвамъ! Испрати сватове.

— Охъ, Радо, азъ плача отъ радость.

— Глѣдай го сега какавъ е!... Само бабичките и гуреливите дѣца плачатъ. Помнишъ ли луди Пѣйко, който ходеше по свадбите да плаче? Никога да не си плакалъ предъ мене, — азъ не обичамъ плачливите... Плачливъ мѫжъ, мѫршаво мѣсо и петровско хѫрлаче...

— Азъ отъ радость плача.

— Мѫлчи, Стойчо, мѫлчи!.. Азъ обичамъ само юнаците, казала Рада твѫрдо и рѣшително, и трѫгнала камъ дома си.

II.

Въ Клисура живѣлъ Станко Пирпирията, който билъ здравъ, хубавъ, веселъ и гиздавъ момакъ, — за това го и наричале пирпирията. Той са оженилъ въ Пловдивъ и довѣлъ въ Клисура хубавичка, мургичка и миловидна женица, и отъ плодътъ на тие двѣ лица, селско и градско, са родила на свѣтътъ Рада, която била до толкова хубава, щото сѣки, който я виждалъ, ахалъ отъ сичкото си сѫрце. Нейната черна, като смола,

коса и нейните черни, като маслини очи, биле майчински, а бѣлотата и миловидността — бащински. Тя е имала още черни вѣжди, дѫлги и кѫдрави клѣпаче, дѫлги копринени коси и хубава шеица, на която било вѣзано червено герданче. Мнозина желале да бѫдатъ това герданче и да висатъ на тая шея. Добро, работно, пѫргаво, весело и приятно момиченце била тая Рада! Баща ѝ умрѣлъ още тогава, когато Ради са испѫлниле три години.

Въ Клисура дошѣлъ новъ ага, който обичалъ да са дружи съ бѫлгарете, да пие съ тѣхъ, да са весели и да накарва и сейменете, и селѣнете да са боратъ. Агата ималъ свой пехлеванинъ, когото обичалъ, и той трѣбало да надвие сѣкиму. Но Станко, който не обичалъ яко-яко да бѫде доленъ, тѫршналъ аговиятъ пехлеванинъ, и отишѣлъ да са поклони на агата, който го изглѣдалъ крѫвнишки. Слѣдъ три деня Станка намѣриле мѫртавъ предъ кѫщата му.

Рада живѣла съ майка си сама самиченичка, работила отъ зараньта до черна темнота и едвамъ не умирала отъ гладъ, ако и да работила още чужда работа, то есть копала въ бостанътъ на свойятъ чича, който билъ такавъ голѣмъ скѫперникъ, щото никога не ходилъ въ церкова, за да не даде двѣ пари на дискозете и да не запали свѣщь на Свѣти Никола.

Стойчо, който билъ така сѫщо работно и добро момче и който одавна вече си тѫрсилъ прилика, видѣлъ единъ день Рада на хорото и тутакси намислилъ да са запознае съ нея и да я иска. Той знаялъ, че Рада е сиромашко момиче, безъ баща, но сѫрцето не слуша умътъ, а родителите на Стойча, дѣдо Никола и баба Гана, биле добри хора и обичале синътъ си. Стойчо са срѣшналъ съ Рада, поразсказале си, и работа била свѫршена.

Слѣдъ десетина деня дѣдо Никола отишѣлъ въ кѫщата на покойни Станка, занесалъ пѫрстенъ и станалъ годѣжътъ, а слѣдъ двѣ недѣли — и свадбата.

III.

Въ чиста и изтрѣбена стаица гори голѣмъ огѫнь. На вѣригите висатъ двѣ мѣнченца, въ които са готви вечеря Около огѫньтъ сѣдатъ старецъ, бабичка, момиченце, невѣста и младъ човѣкъ; котката прѣде и глѣда умилно въ очите на бабичката; старецътъ пѫшка и разсказва нѣщо си на огѫньтъ, защото никой го не слуша; момиченцето и жената рѣжатъ лукъ и разговарятъ са за преминалиятъ праздникъ, за освѣщението на черковата отъ владиката, за бѫджщето хоро по снѣгътъ на Суровагодина и за много други работи; младиятъ човѣкъ слуша ту жената си, ту майка си, ту сестра си, и отговаря на сичките . . . Надъ коминътъ свири вѣтаръ; снѣгъ преминува презъ сѫдраната хартия на прозорѣцътъ и пада въ стаята; селските кучета лаятъ и едно отъ тѣхъ вие жалостно . . .

— Да си завиѣшъ за главата! казва бабичката.

— Хайде, булка, запалете пещьта и да влѣземе въ собата, казалъ старецътъ.—Нѣщо ми е студеничко... Азъ ви казахъ да залѣпите прозорѣцътъ, а вие си направихте оглухци!

— Котката го дере, отговорила младата жена.

— Мари, Мице, ушите ти отрѣзвамъ! казалъ старецътъ и погрозилъ съ пѫрсть на котката.—А заключихте ли вратникътъ? попиталъ той синътъ си.

Изведнашъ нѣкой потропалъ на вратникътъ и множество гласове са зачуле на улицата.

— Кой ще да бѫде въ такова време! проговориле сички съ единъ гласъ.

— Отворете! извикалъ уплашенъ гласъ откамъ улицата.

— Селскиятъ кехая вика, казалъ старецътъ.

Сички поблѣднѣле отъ страхъ.

— Трѣба пакъ да сѫ дошле или низаме, или друго нѣкое зло, продължалъ старецътъ. — Иди, Стойчо, и отвори.

Влѣзле петнайсетъ души низаме и тутакси заповѣдале на домашните да имъ сготватъ баници, кокошки, пилавъ и друго, и да имъ приготватъ постѣлки и завивки, въ топла стая. Слѣдъ два часа сичко било готово и низамете лѣгнале да спатъ. Не спалъ само тѣхниятъ началникъ, който въ продължението на сичката вечеря глѣдалъ на младата жена и не свалялъ отъ нея очите си.

— Ако останеме тука два-три деня, мислилъ той, то азъ ща да испълна волята си. — Хубава е, дяволъ да я земе!

IV.

Предъ селската кърчма стоѣле нѣколко души клисурци, между които са намирале единъ отъ селските свѣщенници и билюк-башиятъ, който у насъ обикновенно са нарича кѫръ-билюк-баши. Билюк-башиятъ, който дълго време проживѣлъ по тие мѣста, познавалъ сичките селѣне, съ които живѣлъ добре.

— Тука вчера са случи такова нещастие, което никога не е ставало, говорилъ свѣщенникътъ. — Ти, билюк-баши, знаешъ моята кръщеница Рада, която лѣтоска са задоми за Стойча?

— Зная, а що?

— Умира, ако още не е умрѣла, сиротинката!

Това извѣстие като гѫрмотевица ударило на билюк-башиятъ, който обичалъ не само Стойча, но и покойниятъ баща на Рада. — Ахъ, дяволъ да го земе! извикалъ той. — А какво ѝ са е случило?

— Вчера, казалъ жалостно свѣщенникътъ, зараньта, тя отишла на гюлътъ да работи, а вечерьта я намѣриха въ гората мѫртва. Единъ отъ низамете, който проживѣлъ у тѣхъ нѣколко месѣца, както са види, знаялъ, дѣ е отишла, обезчестилъ я насила, и за да скрие своето престѫпление, поискалъ да я задуши . . . Шеята ѝ е крѫвясала и гѫрлото ѝ е само рани; но нашите жени захванаха да я растриватъ, сиротинката, и тя са малко поокопити и захвана да пѫшка. . . . Когато Стойчо отишѣлъ да я тѫрси въ гюлътъ, то намѣрилъ кѫрпата ѝ и тутакси са усѣтилъ, че е лошава работата. . . . . Той са вѫрна назадъ и повдигна сичкото село. Сички отидохме да я тѫрсимъ. Ако да не би биле овчерете, то никога не би я намѣриле. Единъ овчеринъ ни каза така: «Пасѣхъ овцете си и свирѣхъ съ свирката си. . . Около мене тихо — нищо са не чуе, само славѣете и чурулигите пѣятъ. Изведнашъ, близо до мене, нѣмаше повече отъ сто разскрача, са повдигна страшенъ викъ, дѫлакъ-предѫлагъ, чегато изъ земята излазяше, сичката гора екна, сичко са уплаши, овцете ми са разбѣгаха. . . Азъ презъ свойятъ животъ никога не сѫмъ слушалъ такавъ страшенъ викъ, такавъ жалостенъ гласъ, дивъ гласъ, чегато не е човѣчески! Косата ми настрѫхна, и азъ най-напредъ побѣгнахъ, а послѣ, не зная какво ми са случи, са вѫрнахъ назадъ, чегато нѣщо си ма повлѣче да са вѫрна и да вида кой пѫшка така жалостно! Въ темнотата азъ разглѣдахъ само двѣ нѣща, които са мѣстѣха, и азъ видѣхъ, че тие сѫ живи: едното — черно, другото — бѣло; бѣлото лѣжѣше на земята, а черното го влечеше за краката. Повече азъ нищо не

видѣхъ, защото са уплашихъ и защото бѣше вече тъмно. Азъ мисла, че черното бѣше низаминъ. Близо до низаминатъ, на двайсетъ разкрача, стоѣха още два човѣка. . .»

— А не знаете ли дѣ отидоха тие низаме? попиталъ бюлюк-башиятъ и замислилъ са. — Да не сѫ нѣкои чапкѫне изъ вашите села?

— Не сѫ изъ нашите села, отговорилъ свѣщенникътъ. — Азъ зная, че нѣколко души низаме заедно съ единъ офицеринъ са вѫртѣха преди нѣколко деня изъ селото и днеска ги видѣле, че отиватъ камъ градътъ.

— Не казвайте сега-за-сега никому нищо, казалъ билюк-башиятъ и навѣлъ вѣждите си. — А сега хайдете да идеме у Стойчеви и да видиме не можеме ли да откриеме нѣщо повече.

V.

При главата на умирающата сѣдѣла жената на свѣшенникътъ, умна и добра бабичица, а срѣщо нея Колйовица, пѫрвата лѣкарка въ сичката околина. Рада лѣжала на гѫрбътъ си, блѣдна като мѫртвецъ; нейната отѣкла шея и отъ двѣте страни била покрита съ синйо-черни бѣлѣзи, дѫханието й са не забѣлѣжвало, и само едва-едва са слушало хѫркание въ гѫрлото ѝ.

Свѣкаръ̀тъ, свѣкървата и майката биле въ голѣмо отчаяние, — ехъ сички я обичале и галиле! Майката рѣве, свѣкаръ̀тъ вѫздиша, свѣкарвата плаче, а мѫжътъ, мѫжатъ сѫвсѣмъ са изгубилъ, чегато е надгробенъ камакъ, не чува, не мѫрда са, не плаче, дума не проговаря! Стойчо са облѣгналъ на стѣната, мѫлчалъ и глѣдалъ; рѫцете му биле сгѫрнати на кръстъ, поглѣдътъ му бплъ втураченъ въ земята; чинило са,

че той не види и не чуе, какво става около него. Страшно и тѣжко било да глѣда човѣкъ на това нѣмо отчаяние,, което постигнало сирамахъ Стойча! Свѣщенникътъ и билюк-башиятъ са приближиле до болната и заплакале и двамата, а Стойчо са не помѫрдалъ, и не поглѣдалъ на тѣхъ. А клѣтата ѝ майка? Расплѣтена, нерѣсана, рошава, съ издраскани рѫце, и кръваво лице, — не е лесно да са вовира човѣкъ изъ тѫрнете и да тѫрси чедото си, — съ скѫсани дрѣхи, блѣдна и полумѫртва! . .

— Азъ ща да ида чакъ при пашата и да му разскажа сичко щото става по тие мѣста. . . . Азъ ща да намѣра гнуснавите чапкѫне. Ако низамете, които сѫ дѫлжни, да бранатъ царството и сиромасите, правятъ такива гнусотии, то какво остава за другите! говорилъ билюкъ башиятъ.

— Оставете сичко на Бога, казалъ свѣщенникътъ. — Ако ние са оплачеме на пашата отъ царските хора, то пакъ намъ ще да бѫде по-лошаво. «Вие сте «комети» и бунтовници, ще да ни кажатъ и нищо нѣма да бѫде. Намъ отъ день на день става по-зле и по-зле! Низамете ще да дойдатъ въ селото ни пакъ и нашата кожа ще да си испати.

— Ако вие са не оплачете, то азъ ща да са оплача. . . Ще вида какви трици щатъ да ѣдатъ султанските хора! И азъ сѫмъ, мюсюлманинъ. . .

Свѣщенникътъ билъ правъ. Нищо не излѣзло отъ оплакването на билюкъ башиятъ. Пашата му рѣкалъ, че низамите сѫ постѫпале милостиво съ гяурете, които са бунтуватъ, защото не сѫ имъ отрѣзале главите, а само сѫ обезчестиле жените имъ. — «А азъ ти казвамъ, че хората си живѣятъ мирно и никакви бунтове не правятъ, казалъ билюк-башиятъ. — Бунтовници сѫ вашите стамболски чиновници» — «и офицере. Ти, както са

види, си са огнурилъ,» извикалъ пашата и изгонилъ вънъ добриятъ и справедливиятъ човѣкъ!

VI.

Старите хора говорятъ, че човѣкътъ и котката мъчно умиратъ. Това е така. Рада оздравѣла и малко-по-малко са оправила. А защо, за кое добро е тя оздравѣла? — Господъ я знае. . . . Оздравѣла е за нови сълзи, за нови мъки и за нови тъги. А какавъ е билъ послѣ това нейниятъ животъ? Какавъ е билъ! слушайте какавъ е билъ.

Ако Рада и да оздравѣла, но захванала да мършавѣе, да са топи, като великденска свѣщь; захванала да кашле и да хърка кръвь; подъ очиге ѝ станале зелени кръгове; кожата ѝ станала нѣкакъ си по-лъскава. Най-напредъ Стойчо, като видѣлъ, че жената му захваща да оздравя, малко подошѣлъ въ себѣ си, но послѣ изново падналъ въ отчаяние; той твърде добре виждалъ, че да върне прошедшето е вече невъзможно. Той намислилъ да удави своите грижи и неволи въ виното, но нему станало по-тѣшко; той поискалъ да са занимава съ най-тѣшките работи, но душевните волнения побѣдиле физическиятъ трудъ; най-послѣ, той отишѣлъ въ черковата да са моли, но и отъ тамъ са върналъ съ сълзи на очите. Нему са поискало да направи нѣкой безуменъ или голѣмъ подвигъ, но не намѣрилъ въ себѣ си ни воля, ни юначество. Лицето му горѣло, очите му постоянно биле раздразнени, гласътъ му билъ дивъ; той ходилъ изъ селото съ едри крачки, работата била напуєната, нищо го не занимало. По нѣкогашъ изъ устата му излазяле яростни и страшни думи или отчаяни проклятия. А кого е той проклиналъ?

— Ти, Стойчо, не приличашъ вече на себѣ си, му казалъ единъ день свѣщенникътъ. — Богъ ти повѫрна жената, но ти ще да я уморишъ изново! . . . Азъ вида какавъ е вашиятъ животъ. А въ какво е тя крива? Остави я, напусни я, изгони я, а не убивай я. . .

— Ти, дѣдо попе, не разбирашъ дѣ ма боли, казалъ Стойчо. — Азъ сега я обичамъ повече, отъ колкото сѫмъ я обичалъ, но на сѫрцето ми лѣжи люта змия, която ми не дава да заспа. Азъ трѣба да си отмѫста. . . Но кому да отмѫста? Дѣ е онзи злодѣецъ, който нарани сѫрцето ми и уби кѫщата ми?

— Ти, синко, не знаешъ какво говоришъ, казалъ свѣщенникътъ. — Моли са Богу, бѫди добаръ въ кѫщата си и сичко заборави. . . Не ти и не азъ сме родени да мѫстиме на силните и на зѫбатите. Ти мислишъ, че пашите, агите и градските чорбаджие не знаятъ какво са вѫрши по-селата? Ние ще да си отмѫстиме на злодѣйците само тогава, когато попѣе пѣтелътъ. . .

— И ти ма сѫвѣтовашъ да са покора и да си глѣдамъ работата? попиталъ Стойчо.

— Сѫвѣтовамъ та, отговорилъ свѣщенникътъ.

— Но Рада говори, че само съ крѫвь ще да са излѣчи нейната рана.

— Рада е болна и не знае какво говори, казалъ свѣщенникътъ.

Тоя разговоръ утѣшилъ малко Стойча и той са вѫрналъ дома си по-веселъ, отъ колкото други пѫтъ. Рада стояла въ градината и плѣвила лукътъ. Когато Стойчо влѣзалъ въ градината, то тя подхвѫрлила своята черна роскошна коса на гѫрбътъ си, подпрѣла съ дланъ лицето си и поглѣдала на мѫжътъ си. Нейното блѣдно, сухичко, но приятно и миловидно лице, алените ѝ страни, черните ѝ огненни очи, които са вдѫхновяле съ мисалъ и съ замисленъ подвигъ, високите ѝ гѫрди,

които трѣперале отъ най-малкото волнение; а при сичкото това черна коса, алени устни и черни вѣжди правиле отъ Рада такавъ образъ, такава силна хубость, щото Стойчо заборавилъ на една минута сичкиятъ свѣтъ.

— Ти ма не обичашъ вече, Радо? казалъ Стойчо и поглѣдалъ на нея съ стиснато сѫрце. — Азъ вида, че ти са гнусишъ отъ мене.

— Не, Стойчо азъ та обичамъ, обичамъ та, както и напредъ!

— Напредъ! не говори ми, не спомѣнувай ми това напредъ! Ако ма обичашъ, то защо си така тѫжна и мѫлчелива?

— Тѫжно ми е, тѣшко ми е, сѫрцето ма боли, душата ми е болна — не иска ми са вече да живѣя, нѣща да живѣя. Азъ преди малко време мислѣхъ да направа онова, щото би трѣбало да направатъ мѫжете, но сега вида, че не мога — душата ми е голѣма, а тѣлото ми е слабо. За мене нѣма утѣшение, защото нѣма заборавяне. Охъ, добре би било, ако азъ да би могла да заборава онова, щото е било, защото други лѣкъ нѣма!

— Не мисли ти за преминалото.

— Не мога да не мисла. Мама се говори: «Стойчо, казва, не може вече да та обича. Ти трѣба да умрѣшъ и да му развѣжешъ рѫцете. Твойте дни, казва, сѫ вече пречетени.»

— Не вѣрвай ѝ, Радо! Азъ зная и разбирамъ, не сѫмъ волъ, че ти не си крива. . . Азъ сѫмъ повече кривъ, нежели ти. Ти още ще да поживѣешъ за мене, за тата, за мама и за нашето дѣтенце.

— Не, нѣма да проживѣя, казала Рада и изъ очите ѝ са посипале едри сѫлзи. — Ако да не би са родило дѣтето ни, то азъ не би оздравѣла още тогава. Тогава азъ мислѣхъ да поживѣя само за дѣтето си, а

сега ти казвамъ, че не ща мога да испълна волята си. Азъ не мога да глѣдамъ ни на дѣтето си, ни на баща си, ни на майка си, ни на добрите хора — срамъ ма е да ги глѣдамъ. Кѫсничко останахъ азъ на тоя свѣтъ. . . Обичай ма баремъ мѫничко, и азъ ща да умра мирно, весело, тихо и. . . Смѫртьта е за мене найсладка, защото друго не мога да направа. Ти само до смѫртьта ми са не гнуси отъ мене и не обѫрщай ми гѫрбътъ си, а послѣ прави каквото искашъ. Братъ ми умрѣ на краки, сестра ми сѫщо — и азъ така ща да умра. Предъ смѫртьта си азъ ща да бѫда по-весела.

У Рада наистина са появила зла охтика, и тя чѣсто стояла на едно мѣсто, глѣдала камъ небето и кашляла. Сѫрцето на Стойча са напълнило съ горчевина като глѣдалъ страданията на своята млада и хубава жена.

— Тебе азъ мисла, е гнуснаво да глѣдашъ на мене? питала тя. — Боже мой, защо азъ оздравяхъ тогава?

— Не мѫчи са и не мѫчи ма. . . Ти ще да оздравишъ. Азъ ща да ида въ градътъ и да ти купа лѣкъ. Азъ и докторъ ща да доведа.

— Не трѣба. . . Обичай ма, цѣлувай ма, и азъ ща да поживѣя още малко.

— Стойчо я прегѫрналъ и поцѣлувалъ.

— Ще ли Богъ да ма прости за моите грѣхове? изведнашъ попитала тя.

— А какво си ти прегрѣшила предъ него?

Рада зачудено поглѣдала на Стойча и поклатила главата си.

— Мене и дѣдо попъ каза, че азъ не сѫмъ крива, казала тя. — «Сичко, щото е направено противъ пашата воля, каза той, не може да бѫде грѣхъ.» Но учителътъ ми каза сѫвсѣмъ друго: «Ако, казва, ние

не накажеме злодѣецътъ, който ни е накаралъ на-сила да прегрѣшиме, то сме дължни да отговориме предъ Бога.» Въ това време очите на Рада заблѣстѣле, като два въглена.

Стойчо мълчалъ: Рада го боднала още веднашъ въ сърцето и нему станало страшно тѣшко и неприятно.

— Но кажи ми ти, попиталъ той, кому азъ трѣба да отмъста?

— На когото можешъ. . . Сѣки турчинъ е нашъ кръвопиецъ. Ако убиешъ Асана, то ще да отмъстишъ и на Ахмеда, защото къщата са прави отъ камане, — извади стотина-двѣстѣ, и тя пада.

— Ако да не би жалѣлъ тебе, то би намиралъ пушката си и станалъ би хайдутинъ, казалъ Стойчо.

— Ако станешъ хайдутинъ, то азъ ща да оздрава.

— Нека бъде така. До благовецъ имаме още двѣ недѣли — скоро гората ще да са раззеленѣе. . .

VII.

Рада станала по-весела и похубавѣла още повече, но здравието ѝ отъ день на день става по-лошаво. Единъ день тя излѣзла на дворътъ, поглѣдала камъ небето, двѣ сълзи потекле по лицето ѝ и тя казала на мъжътъ си: «Ако умра, то обсипи гробътъ ми съ сѣкакви цвѣтя. . . Азъ съмъ още млада и зелена!

Рада запѣла:

Азъ ща да умра, мамо ма, млада зелена,
Млада зелена, мамо ма, и нажалена,
Че не поживѣхъ, мамо ма, като хората,
Не са порадвахъ, мамо ма, на младостьта си,
Не са наживѣхъ, мамо ма, съсъ либето си. . .

Тя почувствовала на лицето си сѫлзите на мѫжътъ си.

— А защо ти плачешъ? попитала тя. — Не плачи, мой драги! Скоро слѣдъ нѣколко деня, гората ще да са раззелени. Или ти жалѣешъ мене? . . . За какво сѫмъ ти азъ? Азъ не сѫмъ вече човѣкъ за тоя свѣтъ.

— Не говори ми такива думи, казалъ Стойчо.— Ти сама ми каза, че ще да оздравешъ.

— Нема вѣче да ти говора такива думи... Бѫди по-веселъ... Азъ искамъ да та развесела. Но какъ да та развесела? Ако пѣя — ти плачешъ, а ако плача — ти пакъ плачешъ! Не плачи. Кой знае, азъ мога и да оздрава. Ти само ма обичай и испѫлни моите желания. Ако Гсподъ са умилостиви за насъ, то ние ще да видиме, още радостни дни. Мене е вече по-добре.

Стойчо разбиралъ, че жалостната минута са приближава и че конецътъ ще да са скѫса, но се още не вѣрвалъ. Хладенъ потъ покрилъ лицето му и очите му са напѫлниле съ сѫлзи. Той виждалъ, че тя нѣма дѫлго да проживѣе, но старалъ са да увѣри себѣ си, че ще да проживѣе баремъ още двѣ-три години, и сега, когато настанала минутата, той не намиралъ въ себѣ си твѫрдость, за да посрѣщне тая минута, ни утѣшение—нищо, освѣнъ дѫлбоко отчаяние и убивающа тѫга.

На благовецъ Рада отишла въ черкова и прѣчестила са. Неи било по-добре. Когато са вѫрнала дома си, то заплакала. Стойчо, дѣдо Никола и баба Гана са исправиле предъ нея и попитале я защо плаче. Тя поглѣдала на тѣхъ тѫжно и воздѫхнала.

— Какво ти е Радо? попитале сичките съ единъ гласъ.

— Лошавъ сѫнъ сѫнувахъ, казала тя.

— А какво сѫнува?

— Ти, Стойчо, ми каза, да глѣдамъ да умра по-

скоро, защото не можешъ вече да глѣдашъ въ кѫщата си живъ мѫртвецъ. «Ти си вѣзала рѫцете не само мене, но и на баща ми и на майка ми. Твояка кашлица имъ не дава да спатъ,» каза ти. Но какво азъ мога да направа? Азъ не мога да зема на душата си още единъ грѣхъ и да скокна въ рѣката.

— Какво ми ти разсказвашъ? попиталъ Стойчо зачудено. — Азъ сѫмъ готовъ да дамъ и животътъ си за тебе. . . Ти знаешъ, че и мойте родители та обичатъ. Мама за тебе са моли на Бога и сѣки день пали свѣщи предъ иконите. Грѣшно е да мислишъ за тѣхъ лошаво.

— А защо сѫнътъ говори друго?

— Не вѣрвай ти на сѫнищата, казалъ свѣкарътъ и на очите му са показале сѫлзи,

— Не плачи, тато, азъ нѣма вече да вѣрвамъ на сѫнищата, казала Рада.

Заплакалъ и Стойчо.

— Ако ти, Стойчо ма обичашъ баремъ мѫничко, то та мола да бѫдешъ по-веселъ. . . А азъ тебе много обичамъ, Боже мой, колко та обичамъ. Азъ и мѫртва ща да мисла за тебе и ща да са мола Богу за твоето здравие и добро.

Рада му са хлѫрлила на шеята и заплакала.

— Ехъ, жално миляе, клѣтницата! казалъ дѣдо Никола на своята бабичка. — Сѫрцето ма боли, душата би си далъ за нея. Още така млада, спаси я господи, а нѣма да проживѣе до лѣтоска. . . Добрите хора, както са види, и Богу трѣбатъ.

VIII.

На страстната недѣля, на великиятъ четвѫртакъ, Рада станала рано и мислила да иде въ черкова, но

тѣлесните сили са отказале да ѝ са покоряватъ. Тя останала дома си. Когато родителите и мѫжътъ ѝ са вѫрнале отъ черкова, тя се още лѣжала на постѣлята.

— Ти още не си ли станала, Радо? попиталъ Стойчо.

— Не мога, Стойчо! отговорила тя. — Искамъ да стана, а не мога. Простете ма. Кажи мами да ми са не сѫрди.

— За какво ще да ти са сѫрди? . . . Но ти не си до толкова болна. Искашъ ли да викамъ напрежниятъ докторъ.

— Не трѣба, отговорила Рада.

— Азъ трѣба да го викамъ и ти трѣба да оздравешъ. Азъ ти са кѫлна, че ща да испѫлна желанието ти.

Рада са позасмѣла.

— Не смѣй са, Радо, азъ ти казвамъ истина. Азъ зная, че ти ми не вѣрвашъ. Вѣрвай ми, че азъ ща да направа повече отъ колкото искашъ. . . . Ехъ, Радо, Радо, нѣмà ти ма не жалѣешъ? Нѣмà ти не жалѣяшъ нашето дѣтенце? говорилъ Стойчо. Ако той и да скривалъ отъ жената си онова чувство, което лѣжало на сѫрцето му и ако да билъ увѣренъ, че тя нѣма да проживѣе дѫлго, но той употрѣбилъ сичките си сили да му не вѣрва, а сега са увѣрилъ сѫвсѣмъ. . .

— Радо, немà ти ще да ни оставишъ безъ да та заболи сѫрцето? казалъ Стойчо, ако и да не искалъ да каже подобни думи. — Защо ти бѫрзашъ да идешъ тамъ?

— Тамъ мене ще да бѫде по-добре. . . Божието лице ще да излѣчи раната ми, защото на тоя свѣтъ нѣмаше кой да я излѣчи. . . . Мене са искаше да живѣя и да та обичамъ, но нѣма какво да са прави. . . Смѫртьта ма вика вече. Азъ зная, че даже и оние не-

милостиви хора, които сега са гнусатъ отъ мене, ще да пролѣятъ надъ гробътъ ми сѫлзици, а това ма радва и утѣшава. Азъ никому не сѫмъ направила лошаво. . . .

— Ни единъ са не гнуси отъ тебе, казала свѣкарвата. — Това, щото са случи съ тебе, може да са случи съ сѣкого.

— Така е, така е, проговорила Рада и поглѣдала камъ свѣкѫрва си. — Ще да поплаче за мене мама, тато, моя мама, дѣдо попъ и. . . Стойчо. Повече никой. Хората са гнусатъ отъ мене, чегато азъ сама сѫмъ искала злото си, и ще да кажатъ: «Добре, че я е прибралъ Господъ-Богъ, да не тѣгне на мѫжътъ си.» А тамъ, на небето, дѣто има правда, ще да ма посрѣшнатъ много ангеле и ще да ма заведатъ предъ Бога. Богъ ненавижда грѣшниците, а не клѣтите мѫченици... А-а-а, мола ви са, повикайте дѣда попа да ми почете.

Когато дошѣлъ попътъ, Рада заговорила изново.

— Азъ са сѫбирамъ. Прощавайте! . . . Сѣднете при мене сички. Прощавай, мамо, прощавай, тато, прощавай, дѣдо попе, прощавай, моя мамо, прощавай и ти, Стойчо! Повече азъ васъ нѣма вече да вида.

— Да бѫдешъ простена, отговориле сичките съ единъ гласъ.

— Дайте дѣтето ми, дайте синътъ ми.

Свѣкѫрвата го донесла.

— Прощавай, мое мило дѣтенце, и не проклинай своята несчастна майка. Тя не е крива . . . Ако има да кривишъ нѣкого, то нея трѣба да кривишъ най-малко.

Стойчо сѣдналъ при нея. Тя прегѫрнала сичките нарѣдъ и цѣлунала ги. Стойчо турилъ главата си на гѫрдите ѝ.

— Ето така ща да умра.

— Дѣте мое, мило мое дѣте! извикала майката.

— Дѣца мои, несчастни! повторила свѣкѫрвата.

— Господи, дай ѝ здраве и животъ! казалъ свѣкарътъ.

— Кѫсно е вече, тато. Ти ли си, мамо? А дѣ е Стойчо? Елате сички при мене . . .

— Ние сме при тебе, ѝ отговориле.

— Е, добре, вие сте сички тука . . . Не плачете. Глѣдайте, мойятъ ангелъ иде и вика ма съ пѫрстъ . . . Видишъ ли, Стойчо, какъ ти са сѫрди. «Той трѣба да очисти кѫщата си и да омие безчестието ти. Нека помни, че има синъ», казва ангелътъ. Прощавайте сички... Ела тука, Стойчо, и дай ми рѫката си. Да си проклѣтъ, ако имъ не отмѫстишъ . . . Хайде да вѫрвимъ. А-а-а, ти приличашъ на Стойча. Черно, черно, мѫгла и нищо са не види . . .

IX.

Рада, пли нейното тѣло, била занесена на гробищата и сичка Клисура отишла да я испрати. Стойчо и билюк-башиятъ вѫрвѣле слѣдъ носилото и разговаряле са. Лицата, както на единътъ, така и та другиятъ, биле блѣдни; очите имъ блѣстѣле; а гласовете имъ биле неправлѣкателни. Стойчо заплакалъ само тогава, когато Рада била вече спустена въ гробътъ.

— Нека поплаче, говориле клисурските жени, — на сѫрцето му ще да бѫде по-легко.

— «Помилуй мя, Боже, повелицеи милости твоей,» челъ попътъ.

— Дайте я . . . Пущай . . . Спущайте . . . викале копачете.

— Още имате време, казалъ Стойчо.

— Дайте му да поглѣда на нея още веднашъ, казалъ билюк-башиятъ.

— Стани, мой синко, да си идеме, казала баба Гана. — Тя лѣжи вече въ черната земя.

Стойчо мълчалъ.

На другиятъ день Стойчо и билюк-башиятъ сѣдѣле до полите на Стара-планина подъ една дебѣла бука и разговаряле са.

— Баща ми и майка ми съ биле християне, а азъ хода въ джамията!.. Не съмъ азъ турчинъ. Нека отъ сега знаятъ и агите и пашите кой е Христо Мутафътъ, когото тие наричатъ Ахмедъ-ага, говорилъ билюк-башиятъ.

— Нека та поживи Господъ, че ма накара да бѫда човѣкъ и да отмъсти комуто трѣба, казалъ Стойчо.

— А скоро ли щатъ да дойдатъ твоите юнаци?

— Тие ми казаха да ги почѣкаме при хайдушкото кладенче на Троянската пѫтека.

ЩЕ ЛИ ИМЪ СА ВѫРНЕ?

I.

Захващало да са мѫрква. Слѫнцето позлащало вече съ своите огнени лучи узрѣвавшата пшеница; нивите са люлѣле отъ прелѣтающиятъ вѣтаръ, който ту утихалъ, ту изведнашъ изпрезъ Марица донасялъ аромати отъ покосенното вече сѣно; щурците безпрестанно цвѫрчѣле изъ пшеницата, по нѣкогашъ са чувалъ гласътъ на кукувицата или пѣнието на чурулигата, която гони мухите изъ воздухътъ. Надъ главата ви са не види ни единъ облачецъ; темно-синйото отъ камъ сѣверъ небе, като вѫрви камъ западъ става по-свѣтло, а на крайятъ на горизонтътъ захваща вече да принимава алено-червенъ видъ. Изъ гората камъ село Перущица вѫрватъ полека нѣколко стада овце, кози и волове, които повдигатъ по пѫтьтъ цѣли облаци прахъ; глухо блѣяне, мукане и наруване и крѣхко цвилѣне са чуятъ по сичкото поле . . . Тамо и онамо още блѣщатъ отъ лучите на слѫнцето косите на «по-трудолюбивите» косаче; селѣнете и селѣнките бѫрзатъ по-скоро камъ кѫщята си да си починатъ; чуятъ са веселите и звучните пѣсни на момичетата и на момчетата, които, може да са каже, почти бѣгатъ камъ дворовете си, дѣто ги чѣка добра вечеря, ако я има. По-голѣмиятъ пѫть отъ камъ полето два сиви вола влѣкатъ голѣмъ возъ сѣно, който скѫрца безжалостно

и люлѣе са отъ страна на страна. Съ една дума, сичко вѫрвѣло по своиятъ обиченъ рѣдъ, весело и печално, съ пѣсни и съ плачъ, съ надѣжда и безъ надѣжда,— като сѣкога . . .

Изведнашъ сичкото село са изуплашило, бабичките затваряле вратата си, мнозина затвориле дюкянете и кръчмите си, и между селѣнете са зачулъ глухъ говоръ.

— Въ Батакъ хванале десетъ души и закарале ги въ Пазарджикъ, а отъ тамъ въ Филибе, говорилъ мухтаринътъ на селото. — Единъ заптия, — ето го въ масрафчийницата пиянъ, — дойде и каза ми, че бин-башията ще да бѫде утре по обѣдъ у насъ и че ние трѣба да хванеме учительтъ, младото попче, дѣда Кръстя, Цончо, Станя и Пѣна, да ги вѫржеме и да ги затвориме. Бин-башията испроводилъ съ него и нѣколко души черкезе, но тие останале по полето да обиратъ пѫтниците и работниците.

— А какво мислишъ ти сега да правишъ? попиталъ самъ дѣдо Кръстйо.

— Трѣба да послушаме царската воля, казалъ старият попъ.

— Ща да слушамъ азъ твоята царска воля! отговорилъ учительтъ. — Азъ не сѫмъ овца и нѣма да имъ дозвола да ме заколатъ, като пиле. Прощавайте!

— Чѣкай, чѣкай, Никола! извикалъ мухтаринътъ и плѣсналъ рѫцете си.

— Да та чѣкатъ дяволете! Чѣкайте да ви избѣсатъ, като кучета, ако искате да идете въ рай, оттоворилъ учительтъ и изгубилъ са изъ темнината.

Мухтаринътъ отишѣлъ слѣдъ него. Въ това време изъ гората изкокналъ полуживъ, полумѫртавъ отъ страхъ, единъ още младъ човѣкъ, и трѣвожно са запрѣлъ, като поглѣдалъ и на четирите страни. Той билъ въ скѫсани панталоне, които висѣле надъ босите му крака,

безъ сюртюкъ и безъ шапка. Дълго време той стоялъ на едно мѣсто и размишлялъ, а послѣ тръгналъ полека, дебѣшката, и влѣзалъ въ селото. Като достигналъ до послѣдната къща, която стояла на западната страна и която, както са видѣло, принадлѣжала на богатъ и имотенъ човѣкъ, той са запрѣлъ изново, постоялъ, пообърналъ са малко и свирналъ полегичка. Послѣ той обиколилъ дворътъ, прескокналъ презъ дуваръ̀тъ и слѣзалъ въ градината. На неговото подсвирване са обадило нѣкакво си момиче, което излѣзло изъ къщи; главата му била покрита съ мораво кожухче. Най-напредъ то припнало бързо право камъ вратникътъ, послѣ поглѣдало надѣсно — и запрѣло са въ голѣмо смущение. Нѣщо зашумѣло въ градината. Момиченцето обърнало ухото си камъ градината, облѣкло набързо кожухчето си и влѣзло въ нея. То чуло нѣкакви си крачки и трѣпнало. Непознатиятъ човѣкъ стоялъ вече предъ него.

— Петре, Петре! извикало момичето. — Какво сте вие намислиле да правите? Вие нѣма да видите добро.

— Кажи ми дѣ е Никола? попиталъ непознатиятъ и поглѣдалъ около себѣ си.

— Не зная, той днеска не си е дохождалъ. Вие ще да изгубите главите си, казало момичето.

— Ние и сами знаемъ, че нѣма да видиме добро, но какво ще да са прави! казалъ Петаръ и съ нѣжность хваналъ главата на момиченцето, цѣлуналъ го по челото и дълбоко воздъхналъ. Той захваналъ да ѝ разсказва нѣщо си съ жалостенъ гласъ и дълго време ѝ шѣпналъ. Тя много пъти му пресичала разговорътъ и чудила са.

— Какво казвашъ? Какво искашъ? . . . Не може да бъде. . . Нищо нѣма да направите. А ако чуятъ и ако ви потърсатъ? Ще да изгубите главите си! . .

— А стариятъ тука ли е? попиталъ Петаръ, за да промѣни тоя разговоръ.

— Още не си е дошѣлъ. Азъ не зная дѣ са мае! Ела и влѣзъ въ кѫщи. Той ще скоро да дойде. Азъ не зная дѣ са забави и Никола.

Въ това време пѫтната врата са отворила и на дворътъ са показале двама хора, които са разговаряле между себѣ си твѫрде вѫодушевенно.

— Страшно гонѣние повдигнаха противъ насъ турците, говорилъ единъ отъ тѣхъ, който, както са видѣло, билъ стопанинъ на кѫщата. — Пашата говори, че и меризмата на християнете трѣба да са изчисти изъ царството имъ, че синца ни ще да махнеме отъ свѣтътъ.

— Господъ нѣма да му допусти да направи това, казалъ другиятъ.

— Хайде да влѣземе вѫтре и да ти дадеме нѣщо да поѣдешъ. . . Ние вечеряхме вече и азъ поизлѣзохъ да чуя, какво са чуе за низамете.

— Не ща, не ѣде ми са, благодара ти, Станко! Азъ влѣзохъ у васъ само да са проста съ тебе и да си почина малко. Може никога вече нѣма да са видиме! Азъ трѣба да бѣгамъ отъ тука, дорде не сѫ пристигнале турците. . .

— А нема тие мислатъ да дойдатъ и въ нашето село?

— Идатъ вече. . . Азъ чухъ, че бинбашиятъ ще да стигне утре по-пладне.

— А на кадѣ си намислилъ да идешъ?

Намислилъ сѫмъ, Станко, да бѣгамъ въ Сѫрбия, да спаса и душата си, и тѣлото си; да живѣеме по нашите мѣста са не може вече; враговете ни ще да обезчестатъ и гробовете ни. Когато тръгнахъ отъ васъ за Пазарджикъ, — добре, че бѣше нощь, — азъ отидохъ право у попътъ, дѣто ми казахте вие, и казахъ му о-

пова, щото ми заржчахте, а той, безъ да ма распитва повече, извика: «Махни са ти отъ тука и скрий са дѣто ти е по-близо; твойте дни сж прочетени; ето вече трети день отъ когато та тжрсатъ, за да ти туратъ на кратътъ синджире и на краката букаи и да та испроводатъ въ Пловдивъ. — «Азъ не сжмъ кривъ, дѣдо попе!» казахъ азъ. — «Кривъ ли си или не си, азъ не зная, зная само това, че ти трѣба да оставишъ кжщата ми.» Отидохъ у Генини. Когато тая добра душа ма видѣ, то плѣсна ржцете си и каза ми, че жената ми и дѣцата ми сж закарани въ Пловдивъ. Като чухъ това, то краката ми са подкосиха и азъ паднахъ на земята. Какво имъ сж направиле дѣцата ми? Дойдохъ въ себѣ си, намѣрихъ си конь и право, презъ нощьта, отидохъ въ Батакъ, дѣто мислѣхъ да са укрия въ кжщата на Пѣнча Буюклиятъ. Дойдохъ у тѣхъ, а него още преди три деня хванале, заковале го въ вѣриги и испроводиле въ Пловдивъ. Азъ намислихъ да побѣгна камъ Доспатъ и да намѣра спасение при овчерете, но и тамъ лошаво, горнята страна е препрѣчена и пжлна съ кржвопийци! . . . На сѣкаде ходатъ низаме, башибозуци и черкезе съ пушките на рамо. Азъ отидохъ пакъ у Недѣлкови и тамъ простоях цѣлъ день, и вечерьта поискахъ да ида въ селото си, да вида стариятъ, — него не бѣха закарале въ градътъ, — да зема съ себѣ си малко пари и да побѣгна. Опасно бѣше, а трѣбаше да са иде! Като пролѣжахъ презъ деньтъ въ сѣното у Недѣлкови, азъ намислихъ да ида въ Сжрбия, да намѣра тамъ нѣкоя работа, и послѣ да глѣдамъ, какво ща да права съ дѣцата си? Вечерьта си отидохъ. Види са, че на Господа бѣше приятно да са испжлнатъ моите желания, защото ми помогна да ида дома си. Набрахъ са страхове по пътьтъ! Нощьта бѣше темна — ни дяволътъ са не види; вжрвѣхъ азъ изъ гората, а

и въ гората низаме и черкезе, сѣкатъ дѫрва и кладатъ огнйове. Ехъ, азъ обикаляхъ, обикаляхъ и, страхъ ма е и да ти разсказвамъ, видѣхъ много нѣща! Низамете, баши-бозуците и черкезете са скитатъ изъ гората и водатъ съ себѣ си нашите момичета и жените на нашите другаре, и правятъ имъ сѣкакви гнусотии. Като са приближихъ до кѫщата си, то чухъ гласовете на низамете, които са хвалѣха мѣжду себѣ си, че ще да ни исколатъ нарѣдъ, като врабци. Щомъ са приближатъ до мене, азъ лѣгамъ въ нѣкой транъ и потаямъ са, а щомъ преминатъ, азъ отивамъ понататакъ и не мога да дѫхамъ. Когато дойдохъ дома си, то баща ми, майка ми, дѫщеря ми и сестра ми едвамъ не умрѣха отъ страхъ. «Ехъ, казвамъ, тато, не помогна ни Господъ да живѣеме заедно и да искарваме весело хлѣбътъ си; останете сбогомъ, азъ отивамъ въ Сѫрбия да работа, и тогава, ако ми помогне Господъ, ща зема и вазе. . . А послѣ? Ехъ, рано или кѫсно азъ ща да нарама пушката и тѣшко на моите душмане! Богъ знае, може, ще да са минатъ и тие тѣшки времена и ние ще да са видиме здрави и весели, а сега прощавайте!» Поплакахме, цѣлунахме са и по-скоро изъ кѫщи, защото преди да сѫмне азъ трѣбаше да бѫда въ гората. Сичката друга нощь азъ вѫрвяхъ изъ гората, днеска спахъ подъ единъ храстъ, а преди единъ часъ, дебѣшката, дойдохъ у васъ да са прощта и да бѣгамъ на кадето очи гледатъ. Азъ трѣба да ида по-напредъ въ Пловдивъ и тамъ да премина презъ мостътъ, а като дойда до Ихтиманъ, то работата ми е вече лесна.

— А защо ти отивашъ въ Сѫрбия? попиталъ Станчо. — Нема та не е грѣхъ да оставишъ жената си и дѣцата си въ рѫцете на турците, и то въ такова време? Остани тука: ние нѣма да та издадемъ.

— А какво вие мислите да правите?

— Ние са договорихме да стоиме ягко и да са не даваме живи. Да умре човѣкъ не е голѣма работа, а трѣба да са умира когато и да е! Ние нѣма да пуснемъ въ селото си турските войски и баши-бозуци, — баремъ ще да останеме честни и жените ни нѣма да бѫдатъ обезчестени. По-добре смѫрть, нежели безчестие.

— Ще да изгубите главите си и нищо нѣма да направите.

— Каквото даде Господъ. . . Ние ще баремъ да покажеме на султанътъ, че нѣ може да са живѣе така, както са е живѣло до сега. . . Но хайде да влѣземе вѫтре. . . Злато, запали свѣщьта и посвѣти ни, извикалъ старият човѣкъ. Злата излѣзла изъ градината, хванала баща си за рѫкавътъ, оттѣглила го малко на страна и пошѣпнала му нѣщо си.

— Доведи го вѫтре, казалъ той. — А байо ти Никола дойде ли си?

— Нѣма го, отговорила Злата.

— Влѣзле вѫтре, дѣто намѣриле болна жена, стопанката на кѫщата, и три мѫнички дѣчица.

— Тие дѣца намѣриле нашите момчета, между Батакъ и Пазарджикъ, на пѫтьтъ, и донесоха ги тука. Сиротите дѣчица! Дѣ сѫ бащите имъ и майките имъ?.. Богъ знае какво ще да бѫде и съ назе! говорилъ Станко.

— Донесохте ми на стари години да глѣдамъ и чуждите дѣца! . . бѫбрала болната жена и пѫшкала. — Малко сѫ ма ѣле моите! Синътъ ми никога ма не пита дѣ ма боли, а дѫщеря ми са скита по цѣлъ день изъ селото. А дѣ е другиятъ ми синъ? Сѣди затворенъ въ конакътъ. Глава, казватъ, искалъ да повдига противъ Султанътъ. . , Добри сѫмъ дѣца родила и отхранила?

— Мѫлчи, жено! казалъ Станко.

— Нѣма да мѫлча. . . Кого си ми довелъ тамъ още? Никого не ща. Тие твои госте погубиха синътъ ми.

— Мълчи ти казвамъ. . . Петаръ е дошълъ и да видиме какво ще да ни каже.

— Петаръ е дошълъ! Нека иде поврага твой Петаръ, — той изѣде дѣтето ми. А още иска да му дамъ Злата! Нѣма да му я дамъ. «Тя е вече моя, защото ѝ дадохъ китка и пръстенъ,» казва. Нека си земе и китката и пръстенътъ.

— Хайде да идеме въ другата стая казалъ. Станко. — Ти, Злато, запали свѣщь и въ другата стая.

II.

Когато Злата запалила свѣщь, то дѣдо Станко, когото уважало и обичало сичкото село, помолилъ гостете си да сѣднатъ и обърналъ са камъ Петра съ слѣдующиятъ вопросъ: «Какво ти казаха? може ли да бъде нѣщо?»

— Въ по-голѣмите села ни казаха да са държимъ и да са не даваме. Коприщене, Панагюрци, Клисурци, Сопотненци и много други села казватъ, че нѣма да пуснатъ у себѣ си черкезе и баши-бозуци, а ако тие поискатъ да влѣзатъ съ сила, то съ сила щатъ и да ги изгонатъ.

— А какво трѣба да правиме ние сега? попиталъ Станко.

— Трѣба да са защищаваме. Азъ мисла, че ако видиме голѣми неволи и насилия, то да са разбѣгаме изъ гората, съ жените си и съ дѣцата си, и нека видатъ въ Цариградъ, нека видатъ европейците, че е тѣшко да са живѣе и че смъртьта е по-сладка отъ нашиятъ животъ.

— Да видатъ въ Цариградъ и да видатъ европейците! пробъбралъ чичо Иванъ и поклатилъ главата

си. — Вие мислите, че въ Цариградъ и по Европа не знаятъ, какви сѫ нашите господаре и какви мѫчения тѫрпи раята? Иди та са оплачи предъ Стрѣза пиенецътъ, че рѫцете на Никола крѫчмаринътъ меришатъ на вино! Казватъ, че голѣмите риби ѣдатъ по-малките, а малките ѣдатъ червеците. Нашите господаре и управители приличатъ на броѣница; сѣко зѫрно има свои уста; а сѣки уста поддѫржатъ животътъ на другите уста, защото сичките тие уста земени заедно сѫставляватъ едно добиче, което може да изѣде потътъ на нѣколко милиона работници. . . А знаете ли, че ингилизете въ тая броѣница сѫ конецътъ или вѫрвьтъ, която сѫединява заедно зѫрната?

— Ти, чичо Иване, въ послѣднйото време си станалъ философинъ, казалъ Петаръ.

— Ехъ, мой синко, мѫките и неволите накарватъ човѣка да стане и премѫдри Соломонъ, но и мѫдростьта ни не помага.

— Но азъ са научихъ, че Англия и Австрия сѫ испроводиле свои хора да видатъ, какво става по нашите села и какво праватъ турците.

— Какво праватъ турците? Турците кладатъ огнйове, а ингелизете и нѣмците ще да дойдатъ да си поогрѣятъ рѫцете и да ни посѫвѣтоватъ да тѫрпиме. Въ Пловдивъ бѣше дошѣлъ преди единъ месѣцъ единъ старъ ингелизинъ и една стара брѫнтия, които сѫвѣтоваха новоселчене, — които бѣха дошле да са оплакватъ отъ черкезете, — да четатъ библията, да са молатъ Богу, да преведатъ псалмите Давидови на бѫлгарски езикъ и да ги изучатъ наустъ. Добри утѣшители ни праща Европа! Азъ ви увѣрявамъ, че отъ сичките европейски сѫжаления за насъ нѣма да произлѣзе нищо друго, освѣнъ нови мѫки и страдания. Турците ще да видатъ още веднашъ, че ние нийдѣ нѣмаме доброжелатели, и тогава

тие ще да побѣснѣятъ още повече. Безъ *дѣда Ивана* нищо нѣма да са свършн, говорилъ чичо Иванъ.

— Но дѣдо Иванъ тамъ, въ Москва, си пуши чибукътъ, дрѣме на слънце, и малко го е грижа за насъ, казалъ Станко и воздъхналъ.

— Не пуши си той чибукътъ и не дрѣме на слънце, казалъ Иванъ и повдигналъ очите си на горе. Неговото око е далече, а види по-добре или по-близо и отъ нѣмците, и отъ инглизете, и отъ френците, и отъ турците, и отъ насъ самите. . . «Стуците и отверзется.»

— Чичо Иванъ казва онова, щото е право, казалъ Петаръ. — Левътъ е страшенъ само тогава, когато мълчи и клати опашката си.

— Но казвайте какво мислиме ние сега да правиме, защото времето е късо. Азъ мисла да повикаме попчето, дѣда Кръстя и Цаня да са посъвѣтоваме. . . Азъ ща да испровода нашиятъ ратай да ги повика.

Слѣдъ половина часъ въ къщата на дѣда Станка са събрала цѣла махала, но нищо са не рѣшило, защото единъ искалъ едно, други друго, а трети третйо. Скоро събранието са свършило и сѣки отишѣлъ дома си.

— Нѣмаме съгласие, а безъ него нищо са не върши, помислилъ Петаръ. — Но нещастията ще да ни сближатъ и ние ще да станеме една душа и едно тѣло. Когато Перущиченете видатъ, какво си испатиха оние села, които са предадоха, като бабички, то ще да запѣятъ друга пѣсень.

Щомъ лѣгнале да спатъ, нѣкой потропалъ на вратникътъ, но потропалъ така, чегато са бои да го чуятъ.

— Петре, казалъ дѣдо Станко, поглѣдни изъ прозорецътъ и вижъ кой тропа на вратата.

— Петаръ станалъ, отворилъ прозорѣцътъ, поглѣдналъ на пътътъ и попиталъ: «Кой е тамъ? Кой тропа?»

— Ваши хора, отговориле нѣколко гласове полека. — Тато, отворете по-скоро.

— Петре, запали огжнь и иди да отворишъ, казалъ старецътъ и возджхналъ.

Петаръ отишѣлъ при огнището, защипалъ съ машата единъ голѣмъ вжгленъ, доближилъ до него свѣщьта, захваналъ да духа. . . лицето му са освѣтлило съ червеникава свѣтлина и свѣшьта са запалила. Той оставилъ свѣщьта на прозорецътъ, който са намиралъ камъ дворътъ, и отишѣлъ да отваря.

— Отъ дѣ ви Богъ носи въ такова време? попиталъ той, когато видѣлъ предъ себѣ си Никола и нѣколко души селѣне изъ ближните села, които той познавалъ.

— По-добре не питай, Петре! казале тие — Ние идеме изъ дома.

— А какво са вжрши тамъ у васъ? И васъ ли е намѣрило вече злото.

— Злото е голѣмо, а за доброто не питай. Знаешъ ли ти, че сичките наши селѣне, стари и млади, мжже и жени, сж закарани въ градътъ. Нашите жени и джщери са обезчестиха предъ очите ни, и ние глѣдахме и мжлчахме, защото са боѣхме да ни не нарѣкатъ бунтовници. Стариятъ попъ Кжнчо помоли голѣмецътъ да заповѣда на низамете да не безчестатъ баремъ малките момичета, а той са подигра и съ свѣтиятъ човѣкъ. «А ти, попе, имашъ ли момичета? попита той. — «Имамъ унученца.» — «На колко сж години?» попита. — «Едното е на дванайсетъ, а другото е на единайсетъ,» казва. — «Нека ги зематъ черкезете и да ги продадатъ въ Цариградъ,» казва. Послѣ тие думи той заповѣда на хората си да туратъ на попътъ букаи и да го закаратъ въ градътъ заедно съ другите. «И той е бунтовникъ, казва, моли за бунтовниците.» Ние

нѣколко души побѣгнахме и дойдохме при вазе. По-добре е да умреме, нежели да глѣдаме какъ безчестатъ дѣцата ни. . . Въ Дѣдово ни казаха, че вие ще да са биете, и ние дойдохме да умреме.

— А имате ли пушки и пищове? попиталъ Петаръ.

— Имаме само двѣ. . . Скрихме гп въ лозята. . . Тамъ останаха още двама наши другаре.

— Ние ще да ви дадеме три пушки, казалъ Никола.

III.

Сѫмнало. Съ тиха, съ ясна и съ свѣтла усмивка са пробудила сичката Божия природа; ни единъ облачецъ на небето; даже и самите животни виражале удоволствие, и селото, което обикновенно бивало унило и мрачно, сега добило извънрѣденъ видъ. Из-зѫди голѣмата улица, дѣто са намиратъ крѫчмите, берберницата и фурните, глѣдале изъ зелените градини селските кѫщици, които приличале на сиви гѫлабе, които сѫ кацнале по срѣди зеленото поле; между тѣхъ са отличале нѣколко здания, които принадлѣжале на поповете, на черковата на чорбаджиете и на Нена Бояджията, и черковата съ училището. Съ една дума, весело било за живѣене въ това село, ако хората да би приличале на хора и ако Павелъ да не би хранилъ съ своиятъ потъ Хюсеина, а Мехмедъ да не би пилъ крѫвьта на Никола. . . Но ето изведнашъ зашумѣле горделивите тополи, заскѫрцале гигантските дѫбове, букове, орѣхи и старите вѫрби; почукале по листата пѫрвите капки на едриятъ дѫждъ; потемнѣло насѣкаде; чѣсти молнии разсичале дневната помрачина; сичко затреперало отъ страшниятъ грѫмовенъ

ударъ; дѫждъ заваляль, като рѣка; дѫрветата, кѫщята, рѣката и черковата, — сичко са скрило зѫди дѫждътъ.

— Нѣма да бѫде добро, нѣма да бѫде добро, говориле селѣнете, кръстиле са и влѣзле въ голѣмата крѫчма, която, чрезъ различни сѫображения, са наричала кавене.

Кавенето било пѫлно съ народъ. Близо до вратата сѣдѣлъ старецъ, бѣлъ като гѫска, около когото стоѣле млада жена и двѣ дѣчица; по-нататакъ сѣдѣле селските чорбаджие, поповете и два турчина; на противоположната страна сѣдѣле или стоѣле около триесетъ души селѣне и викале изъ сичкото си гѫрло.

— Ние сме вѣрни поданници на султанътъ и обичаме своиятъ баща, викале нѣколко гласа. — Ние му са молиме само да ни избави отъ черкезете и отъ заптиете.

— Ако да не сѫ заптиете, то вие сички би биле исклани още преди време, казалъ единъ отъ турците, който билъ кривъ съ едното око и приличалъ на овчарско куче.

— Ако да не би биле заптиете, то кокошките би са умножиле до толкова, щото би напѫлниле и горите, и полетата, и водите морски, казалъ старецътъ и поглѣдалъ камъ турците съ злоба и презрѣние. — Вардатъ ни отъ злото! Дяволътъ е дошѣлъ да варди праведниците отъ адските мѫчения!

— Ти, гяуръ пезевенкъ, още живъ ли си? казалъ единъ отъ турците и погледалъ кръвнишки камъ старецътъ.

— Вашиятъ или султанскиятъ чиновникъ Аделъ-ага искаше да ма опѣче и да ма изѣде на байрамътъ, но Господъ му не даде да са наслади отъ бутовете ми. . . Той изѣде само синовете ми. Да бѫде проклѣтъ

и той и унуките му! Но още има време. . . Колкото и да съмъ старъ, а Господъ ще да подкрѣпи дѣсницата ми.

— Мълчи и не лай или, кълна ти са въ името на пророкътъ, нѣма да пожалѣя стариите ти, казалъ турчинътъ.

— Чудно нѣщо! А я кажи ми ти, бѣсното куче жалѣло ли е нѣкога човѣческите старини? Ти и твоятъ Аделъ-ага сте научени да пиете човѣческа кръвь и да ѣдете човѣчески тѣла.

Бившиятъ разбойникъ Аделъ-ага, за когото говорилъ старецътъ, билъ онзи злодѣй, който развали селото Дѣдово. Той билъ извѣстенъ на сичка Пловдивска околина, по която, — както са хвалилъ той самъ, — погубилъ до сто и петдесетъ души българе, а въ това число двайсетъ дѣца, двѣ жени и два старца. Пашата, по желанието на австрийскиятъ консулъ, го повикалъ въ градътъ и казалъ му, че ако той повтори своите звѣрства, то ще да го обѣси, но и това заплашвание са свършило безъ никакви послѣдствия. Слѣдъ месѣцъ или слѣдъ два той билъ произведенъ въ билюк-башие. Лицето на тоя звѣръ било неприятно, а когато той бивалъ пиянъ, то приличалъ на маймуна. Изъ подъ гъстите и дългите, нависнале надолу, вѣжди блѣстѣле малки, зеленовати очета и бързо преминували отъ предмѣтъ на предмѣтъ; носътъ му билъ сплюснатъ, като върбова гъба ушница, и свършвалъ са съ плоска череша, която имала малиновъ цвѣтъ, а вообще тоя носъ билъ обрасалъ съ дълги влакна. Сънливите турци го наричале «Френска маймуна» и разсказвале, че той е измайсторисанъ отъ евреинъ и циганка.

— Аделъ-ага иде съ сичките свои сеймене, са зачуле нѣколко гласове и селѣнете са събрале на едно мѣсто. Сичкото село са възволнувало. Аделъ-ага билъ за селѣнете по страшенъ отъ самиятъ султанъ. По-страш-

ливите селѣне са затворили по кѫщята си, а по-храбрите са сѫбрале предъ черковата.

— Ей, повикайте попъ Брайка. . . Нека дойдатъ сички предъ черковата. Викайте дѣда Ангела и попчето, викалъ Станко.

Сѫбрале сѫ доста селѣне. Аделъ-ага отишѣлъ право предъ черковата. «Хей, гяури, викалъ той изъ сичкото си гѫрло. — Кой отъ васъ са е оплаквалъ отъ мене прѣдъ пашата? Измѣнници, кучета, свине проклѣти, И вие смѣете да ма оскѫрбите, мене. . . началникътъ си, който сѣкога може да окачи вѫжето на вратовете ви! Глѣдай ги ти, оплакватъ са отъ мене, отъ моите заптие и отъ черкезете!» Послѣ той захваналъ да говори самъ съ себѣ си: «Сичките, до единъ, трѣба да бѫдатъ обѣсени. Ни единъ не трѣба да са испроважда въ градътъ.»

Селѣнете мѫлчѣле.

— А пращале ли сте прошение въ Цариградъ до султанътъ? попиталъ Аделъ-ага малко по-мегко.

— Пратихме отговориле селѣнете.

— А кой ви написа и кой занесе това прошение?

— То не е твоя работа, отговориле селѣнете.

— Ето че иде и полковникътъ съ войската си, казале нѣколко гласа.

Заедно съ полковникътъ дошле още нѣкакавъ-си ефендия, австрийскиятъ консулъ, около петдесетъ души кавалеристи, около сто души низаме и цѣла армия баши-бозуци, черкезе и турски селѣне. Полковникътъ и неговата свита отишле така сѫщо предъ черковата.

— А-а-а! Вие ли сте оние храбри юнаци изъ Перущица, които сте повдигнале глава противъ султанътъ? Защо вие сега не викате така високо противъ пашата и билюк-башиятъ? Видите ли, че азъ стоя вече предъ вазе? Чегато ма не познавате! А дѣ сѫ вашите

пушки и ножове? Ахъ, какви сѫ, наистина, страшни юнаци тие бѫлгаре! И полковникътъ направилъ така, ушка са бои, и скрилъ са зѫди консулътъ. — Азъ са извѣстихъ, че вие искате да бѫдете свободни, да са управлявате сами и да бѫдете равноправни граждане съ османлиете. Това не е лошаво. Но вие искате още да ви не дохождатъ вече сеймене и билюк-башие въ селото, защото нѣмате за тѣхъ кокошки. . . Искате още да са изгонатъ изъ турското царство черкезете, които крадатъ воловете ви. . . И това не е лошаво. Вѫобще, вие искате въ своите прошения до султанътъ правосѫдие и нѣкакви си права. Ако е сичкото това така, то защо чѣкате и не ползувате са отъ оние права, които ви сѫ дадени вече? Азъ сѫмъ дошѣлъ да ви дамъ права и правосѫдие . . . и ща да ви дамъ такива права, отъ които никога нѣма да бѫдете недоволни или отъ които никога нѣма да са оплаквате. Азъ ща да ви дамъ и равноправность съ най-добрите и съ най-високите бѣсилници. . . А дѣ е вашето второ прошение? Въ него са говори, че и данокътътъ ви е голѣмъ и че вие не можете да плащате чисти пари, защото и каймето е царско. Ние ще да растопиме чистите пари и ще да ви ги налѣеме въ гѫлтките. . . Вие искате да ставатъ и бѫлгарете военни, сѫдии, паши и везире! Азъ ща да ви помѣста на най-високите мѣста: на оние мѣста, подъ облаците, между небето и земята, дѣто можете свободно да са разговаряте съ орлите и съ гарванете. Но кажете ми, кой отъ васъ са бунтува? «Какво искате?

— Ние са не бунтуваме, отговориле селѣнете.

— Какъ са не бунтувате! А какъ сте вие смѣле да не заплатите царскиятъ данокъ?

— Нѣмаме злато . . . нека зематъ каймета. Ние ще да заплатиме двойно повече, само да зематъ каймета, казале селѣнете.

— А кой ви написа прошението до султанъть? попиталъ полковникътъ.

— Азъ, отговорилъ нѣкакавъ си гласъ.

— Кой тамъ говори? Кой са обажда?

— Азъ, отговорилъ сѫщиятъ гласъ.

— Я ела самъ ти при мене. . . . ела по-близо! извикалъ полковникътъ.

— Не ща, отговорилъ гласътъ.

Полковникътъ са обѫрналъ камъ консулътъ и камъ ефендието.

— Разбойници, бунтовници, главорѣзи! извикалъ той.

Ефендието само махнало съ рѫката си, а консулътъ са замислилъ.

— Доведете го тука, хей! извикалъ полковникътъ на селѣнете.

Никой са не поклатилъ отъ мѣстото си.

— Какво стоите и глѣдате, разбойници? Доведете го тука, гяури нечисти! Чуете ли какво ви заповѣдамъ?

— Земи го самъ, ако ти трѣба, отговориле селѣнете.

Консулътъ са навѣлъ и казалъ тихо нѣколко думи на ухото на полковникътъ.

— Азъ ща да му покажа, кой сѫмъ азъ. . . . . Вѣчно ще да ма помни, казалъ полковникътъ. — А сега азъ чуете ли селѣне, ето какво ща да ви кажа. Азъ сѫмъ испроводенъ отъ пашата да ви закарамъ синца ви, съ жените ви и съ дѣцата ви, въ градътъ. Идете и пригответе са за пѫть.

Между селѣнете са зачуле шумотевица и неудоволствие.

— Ние ще да испроводиме изново свои хора въ Стамболъ, които ще да попитатъ султанъть, той ли ви е заповѣдалъ да мѫчите сиромасите и да безчестите же-

ните имъ? Ти мислишъ, че ние не знаеме, какво сте направиле въ Ново-село, въ Батакъ и въ Дѣдово? казале селѣнете.

— А азъ ви казвамъ, че вашите хора нѣма да видатъ Стамболъ, защото селото ви е обиколено съ солдате.

— Вие не сте хора, вие сте звѣрове! . . Кажете ни, защо искате да погубите и кривите и правите, и виновните и невинните? Защо съ вамъ нашите жени?

— Кой смѣе да говори така грубо съ мене?

— Казахъ ти вече, че азъ.

Полковникътъ позеленѣлъ отъ ядъ.

— Хей, заптие, хванете това куче и доведете го при мене, извикалъ той.

— Консулътъ повторилъ на полковникътъ тихо своята по-напредня забѣлѣжка на ухото, а той изново казалъ на селѣнете да са приготватъ, и правосъдието отишло въ кръчмата. Селѣнете рѣшиле да испроводатъ три човѣка въ Цариградъ и дале имъ пари за пжть. Единъ отъ тѣхъ билъ Никола, който така ядовито дразнилъ полковникътъ. Тие млади хора, които знаѣле добре своите гори и планини, са промжкнале презъ царската стража и отишле по работата си.

IV.

Още не било пладне. Слънцето са скривало зжди дрипавите облаци, които са расхождале по небесните височини, но понѣкогашъ са показвало изново радостно и златно. Нѣкакви си бѣловати или черновати сѣнки ходиле изъ воздухътъ и губиле са неизвѣстно дѣ. Низките клоне на вжрбите са люлѣле надъ малката пла-

нинска рѣчица, изъ която плували ситни мрѣници и престржвки; низско надъ нея лѣтѣле назадъ-напредъ множество ластивички, които ловиле мухите и комарете. Сичко било мирно. . . Изведнашъ нѣколко пушки изгѫрмѣле край градътъ, и полковникътъ билъ принуденъ да излѣзе изъ кѫрчмата заедно съ свитата си.

— Кой пушка? Идете по-скоро и вижте дѣ пушкатъ!

Слѣдъ нѣколко минути заптиете довѣле една болна жена, едно момиче и единъ старъ човѣкъ.

— Кой пушка? попиталъ полковникътъ.

— Азъ, синътъ ми и нѣколко други селѣне, отговорилъ старията човѣкъ, когото ние познаваме вече.

— А защо пушкате?

— Тие обезчестиха дѣтето ми, казалъ Станко.

— Баща да ни си, ангеле мой, защити ни и не давай да ни калятъ баремъ честьта! викала болната жена и драскала съ ожесточение гѫрдите си. — Защити ни, накажи разбойникътъ, кръвопиецътъ; спаси ни! Послѣ тие думи тя хванала краката на полковникатъ и цѣлунала ботушите му. . . Изведнашъ, като бѣсна, тя хванала мѫжътъ си, хласнала го и извикала: «Станко, убий го! слушашъ ли, убий изѣдникътъ, или азъ сама ща да го убия! . . .» «Господи, проговорила тя и задѫхала са отъ сѫлзи, ти знаешъ нашите мѫки и не подавашъ ни ржката си!» Съ послѣдните думи тя съ сичката си сила са ударила о дуваръ на кръчмата и паднала безъ чувство на земята,

— Кой та обезчести, мое момиче? попиталъ консулътъ момичето. — Кажи ми и не бой са.

Сичките, които стоѣле тамъ, са приближиле и обиколиле момичето. Полковникътъ го хваналъ за ржката и поглѣдалъ въ очите му. Настанала голѣма тишина; сѣки, като запрѣлъ дѫханието си, очѣквалъ да чуе, ка-

кво ще да каже момичето. Най-послѣ. Злата която едвамъ стояла на краката си и трѣперала, като листо. проговорила: «Аделъ-ага и двамата негови другаре,»

— Скотове! си помислилъ консулътъ, но не проговорилъ ни бѣло, ни черно.

— Земете тие хора и затворете ги . . . . дѫржте ги по-строго. И тие скотове смѣятъ да пушкатъ срѣщо царските заптие! . . .

— Ще бѫде време, когато и вашите дѣца ще да познаятъ, що е мѫка и неволя. Вашите гробища, вашите джамии и вашите жени ще да плуватъ въ цѣли рѣки кръвь. Ни една ваша кѫща нѣма да остане на божията земя, — камакъ по камакъ ще да бѫдатъ развалени вашите огнища. Ако вие избиете синца ни, то отъ далечните крайща ще да прилѣтатъ нашите братия и съ своите орлйови ногти ще да ви разскѫсатъ на дрѣбни комаченца. Бѫдете проклѣти, кръвожѣдни кучета! казала Злата и тръгнала слѣдъ заптиете.

Въ това време изъ една отъ улиците на селото са показале около двѣсте души селѣне, предъ които вѫрвѣлъ Петаръ, и запрѣле са предъ полковникътъ.

— Бин-баши, казалъ Петаръ, — ако султанътъ или пашата ви сѫ испроводиле въ нашето село, то сѫ ви испроводиле не да безчестите, а да откривате нѣкакви си сѫзаклятия и да имъ доведете виновниците. Пусни жената и момичето! А ти, фонъ-шуга, който служишъ на християнски господаринъ, испѫлнявашъ ли своите обязанности както трѣба? Или и ти си дошѣлъ въ селото ни да са напиешъ съ кръвь? Лочете, кучета, и наладете са, наситете са!

— Хванете го! извикалъ полковникътъ.

— Пусни жената и момичето! казалъ Петаръ.

— Пусни жената и момичето, повториле селѣнете.

— Нѣма да ги пусна отговорилъ полковникътъ.

— Тоя човѣкъ не е бѫлгаринъ, казалъ консулътъ. — Азъ мисла, че той е русски агентинъ. Трѣба да го хванете и да го испитате.

— Когото дѣ боли, тамъ са и дѫржи! казалъ Петаръ. — Азъ зная какво желаете, но не иска ми са да ви увѣрявамъ, че са лѫжете. Но защото ми е извѣстно, че вие обичате руссите, то ми са иска да ви повтора изрѣчението на единъ руссинъ. «Ако у насъ не достигнатъ хора, то ние ще да подкараме противъ нашите стари любезни приятели мечките изъ горите и вѫлците изъ шумаците — и пакъ ще да имъ отмѫстиме за 54 година,» казалъ единъ день Игнатиевъ. Аресва ли ви са, господине консуле, тоя анегдотъ? Азъ зная за какво сте дошле, — русси тѫрсите. Но напразно ги тѫрсите тука, въ Перущица; тие ще да ви дойдатъ на-краки, чакъ въ Виена. Почѣкайте малко.

— Хването го, извикалъ и консулътъ.

— Нѣма да ма хванете живъ, казалъ Петаръ и извадилъ револверътъ си.

— Вие не сте нито хора, нито звѣрове! извикалъ онзи старецъ, който утреньта сѣдѣлъ и препирилъ са съ заптиете въ крѫчмата. Вие сте излѣзле изъ пѫкалътъ, продѫлжалъ той послѣ кѫсо мѫлчание и обѫрналъ своите умни очи камъ Аделъ-ада. Лицето му въ това време било по-бѣло отъ брадата му. — А ти, Аделе, тука ли си? Дѣ дѣна дѣцата ми? Петре, ти дѫржъ бин-башиятъ, а азъ ща да закола това куче самъ. Старецътъ са спусналъ, извадилъ изъ подъ кабаницата си остра брадва и ударилъ Аделъ-ага по главата. Въ това сѫщо време са зачуле нѣколко револверни гѫрмѣжи и полковникътъ лѣжалъ на земята Неговото мѣсто занялъ Калѫчъ-Хюсеинъ, който билъ майоринъ въ войската.

V.

Пушки и пищове не преставале да пушкатъ цѣла нощь. Множество селѣне, жени и дѣца, биле заведени въ ахърете на кръчмата и затворени, като говѣда; множина стоѣле просто на дворътъ, който билъ каленъ до послѣднята крайность; нѣколко души, а особенно свѣщенниците, биле вкарани въ черковата, въ която биле вѣзани и черкезските коне. Баши-бозуците, черкезете, даже и низамете биле ужасни, а особенно послѣ вечерята, когато са напиле пиени. Ако това удоволствие и да са запрѣщава твърде строго отъ мохамеданските закони, но войската била съставена отъ такавъ боклукъ, за когото са не пишатъ никакви закони. Тие ходиле изъ къща въ къща, грабиле, убивале, сѣкле пеленачетата, безчестиле момичетата, жените и момчетата, и палиле къщята имъ. Около полунощь горѣло почти сичкото село, но тоя огънъ погълналъ и нѣколко баши-бозука, които спале мъртви пиени.

Съмнало. На полянката предъ кърчмата са търкаляле множество мъжски и женски тѣла. Тие тѣла биле предадени на най-ужасното поругание. Нѣколко млади момченца и момиченца биле насѣчени на части и окачени по дюкянете и предъ касаиницата; нѣкои отъ черкезете даже хапале въ остървенѣние тѣлата на обѣсенните, късале отъ тѣхъ мървки и дъвкале ги. . . . А когато пожарътъ са приближилъ до кърчмата, то множество живи и ранени хорица, така също и множество жени и дѣца, биле хвърлени въ огънътъ.

— Доведете най-напредъ поповете изъ черковата, казалъ майорпнътъ.

Около триесетъ души низаме и около сто души башибозуци отишле да отворатъ черковата и да испълнатъ желанието на офицерпнътъ си, но изъ прозорците

захванале да пушкатъ и около двайсетъ низаме паднале мѫртви и ранени. Пушките на селѣнете биле скрити въ черковата. Но силата рано или кѫсно трѣбало да побѣди. Скоро черковата била запалена и мнозина изгорѣле въ нея, а други са предале. Между предавшите сѫ биле два попа и единъ калугеринъ. Тие биле доведени предъ майоринътъ. Тие три черковнослужители са исправиле предъ турскиятъ началникъ и мѫлчѣле. Единъ циганинъ, който постоянно ходилъ слѣдъ войската и свирилъ на низамете манета, са навѣлъ и пошѣпналъ нѣщо си на онова ухо, което принадлѣжало на майоринътъ.

— И какво? отговорилъ майоринътъ, чегато процѣдилъ презъ зѫбите си думата «какво;» но послѣ проговорилъ сѫрчено: «убийте ги.» Циганинътъ извадилъ изъ поѣсътъ си дѫлагъ видински ножъ, и три глави са тѫрколиле на земята. Една отъ тѣхъ паднала до краката на консулътъ и попръскала го съ кръвь. Послѣ тѣхъ биле доведени и другите. Ако нѣкой отъ приходящите си дозволялъ да каже баремъ една дума, даже за своето оправдание, то или баши-бузуците го убивале съ камане, или черкезете го клале съ кампте си. Вѫзвишението отъ човѣчески тѣла ставало сѐ по-голѣмо и по-голѣмо. Въ това време довѣле и попъ Стояна, който билъ деветдесеть години, и едвамъ вѫрвѣлъ изъ улицата.

— И ти, попе, бунтовникъ ли си? попиталъ майоринътъ и засмѣялъ са. Засмѣле са и низамете.

Слушай, царски человѣче! казалъ попътъ. — Господъ забавя, но не забравя. Сѣка праведна капка кръвь, която вие днесь проливате, ще да изгори челата ви.

Единъ отъ черкезете, който стоялъ отзади, го ударилъ съ ножътъ си по главата, и цѣли вадици кръвь потѣкле подъ камилавката му. Майоринътъ махналъ съ ржката си; нѣколко черкезе са спуснале и хванале свѣщенникътъ; единъ отъ заптиете донесалъ вѫже и вѫр-

залъ му рѫцете; свѣщенникътъ падналъ, но заптиете го повлѣкле по земята и завлѣкле го камъ касапницата.

Около пладне двѣсте и триесетъ мѫже и сто и петнайсетъ жени, вѫрзани съ вѫжета и ортами, биле готови да тръгнатъ камъ градътъ; а петдесетъ и осемъ мѫже и седемъ жени биле вѫрзани предъ черковата, десетъ-по-десетъ, за черковните стѫлбове. Сичките тие биле разстрѣляни.

— А какво да правимъ съ тие старци и съ тие жени и дѣца? попиталъ единъ отъ офицерете и посочилъ съ пръстъ камъ една купчина хора, които стоѣле на улицата. Защо да ги караме въ градътъ? Тие едвамъ влѣкатъ краката си.

— Ти трѣба да ги испроводишъ при Исуса, казалъ майоринътъ.

— Ефенди, казалъ единъ отъ заптиете и посочилъ съ нѫрстъ камъ една доволно хубавичка женица. — Тая жена ние намѣрихме съ вѫжето на шеята, — искаше да са обѣси.

— Ти искашъ ли да умрешъ? я попиталъ майоринътъ.

— Искамъ, отговорила жената смѣло.

— И майоринътъ, въ присѫдствието на консулътъ, у когото са появило нѣкакво-си човѣколюбие, заповѣдалъ да я задушатъ.

Тръгнале. Най-напредъ са опѫтиле баши-бозуците и черкезете, послѣ заробенните, отъ страната на които вѫрвѣле по-близо до тѣхъ жените имъ и дѫржале са за дрѣхите имъ, удряле са въ гѫрдите и простирале камъ небето рѫцете си, въ които дѫржѣле малолѣтните си дѣца, а по-далече — кавалерията, и най-послѣ войската, майоринътъ и консулътъ. Слѣдъ тѣхъ вѫрвѣла една стара жена и проклинала, проклинала. И чудно нѣщо, турците са боѣле не само да я убиятъ, но и да

ѝ кажатъ лошава дума. Баба Стойка била чудно сѫщество! Въ селото знаяле, че тя по цѣлъ день сѣди дома си и дрѣме, а презъ нощьта ходи по горите и по планините, или, като сѣдне подъ вѫрбите при рѣката, пѣе съ своиятъ старешки беззвученъ, като разбито стѫкло, гласъ; но нейните пѣсни биле нито пѣсни, нито наричания, нито проклѣтия, а думите имъ не можалъ да разбере ни единъ селѣнинъ. Въ селото мислиле, че тя е или луда или врачка — и боѣле са отъ нея; даже и самите свѣщенници, които много пѫти ѝ не давале да са причисти, са боѣле да произнасатъ нейното име.

— Скоро вашето гнѣздо ще да запустѣе и надъ него ще да си праватъ кѫщя само паеците. Нека ви задуши Мохамедъ, а свѣти Илия да му помогне да направи това! говорила тя.

Турците, които би заклале и най-невинното дѣте, вѫрвѣле и мѫлчѣле.

Пѫтътъ са простиралъ по зелениятъ брѣгъ на рѣката; той ту са одалечалъ отъ водата, ту са приближалъ до нея, ту ставалъ по-тѣсенъ, ту по широкъ, и мѫчениците вѫрвѣле по него като стадо овце. . . Брѣговете или биле покрити съ зелени храстеци, или висѣле съ глинени сипѣе, между които са виждале сиви камане и корѣпете на дѫрветата. Отгорѣ надъ тие брѣгове постоянно са чернѣла непроходима гора, която би могла да скрие цѣли полкове вѫзстанници! «Но сѫгласие нѣмаме,» казва Петаръ. Но да видиме въ какво положение са е намирала армията, която е била испроводена да умѣри вѫзставшите бѫлгаре. Черкезете и баши-бозуците влѣкле съ себѣ си цѣли бѫчви съ вино и ракия; а истинните мюслюмане, които не употрѣбяватъ такива нѣща, тѫтрале цѣли бутове мѣсо, качата и мѣхове съ сирене и масло, пастѫрма и други такива. У пѣкои, даже и у низамете, висѣле на пушките кокошки, гѫски, патки,

мисирки, агнета, възглавници, слѣдъ които вървѣле нѣколко кучета. Натоварените мулета, ако да ги не боле съ щиковете, едвамъ би носиле тѣжките богатства на селските жители. Слѣдъ тѣхъ вървѣле пловдивските хамале и сакаджие, съ своите мършави и пожълтѣле отъ гладъ и трѣска лица, които биле облѣчени въ парцале и които биле пълни съ насѣкоми и съ сѣкакви гадини, — това е билъ сокътъ на пловдивските харамоѣдци и мързеливщини, които са придружиле съ солдатете, за да са прехранатъ. Като са спустиле на равницата, то на побѣдоносната войска са показало, че чуе нейде си далече грѫмогласни пискания и плачове; офицерите забѣлѣжиле, че нѣма сичките солдате, черкезе и баши-бозуци. . . Като не знаѣле навѣрно числото на своите войници, които дошле съ тѣхъ изъ градътъ които са присъединиле по-послѣ и то, турските офицере са усѣтиле, че тѣхните герои ограбватъ тамъ нейде-си нѣкое село и колатъ неговите жители. . . . Скоро тие забѣлѣжиле, че не достигале половината отъ баши-бозуците, трите четвъртини отъ черкезете и петнайсетъ души отъ низамете. Но тие главорѣзи са хвалиле съ своето юначество и никога не дозволяле да имъ са каже, че сѫ кокошаре. Тие накитиле себѣ си съ толкова орѫжия, колкото могле да понесатъ. Нѣкои са постарале да зематъ извеснашъ пушка, чифте пищове. револверъ, ножъ и сабля; други, като теляле, били натруфени съ сѣкакви паласки, съ огнила и други такива. И сичката тая сбирщина вървѣла така, чегато е земала Севастополъ!

Щомъ царската войска оставила Перущица, то отъ сичките четири страни я посѣтиле черни облаци гарване, орли, свраки и други плотоядни птици, които са виле надъ лѣшовете и гракале весело и безгрижно; тие кѫсале лѣшовете и послѣ на кѫщовните покриве сѣки можѣлъ да види, какъ тие кравени птици, съ мърви чо-

вѣческо мѣсо въ окржвавените си клюнове, гракале така, чэгато празднуватъ байрамътъ. Най-послѣ смрждежътъ отъ гниющите тѣла са увеличилъ до такава степень, щото една всемилостива ингилизкиня. която одавиа вече са разхождала по Турция, за да промѣни ѣдението си или животътъ си, са смилила надъ мржртвите и помолила пашата да ги закопае. Разбира са, че пашата са постаралъ да испълни желанието на леди Фунъ-Фунъ буквално, но човѣколюбието и тука не намерало нищо, защото животните доволно бързо извършиле онова, щото желала да извърши славната жена.

Предъ вечерьта, когато захванало да са мржква, плѣнниците биле затворени въ дворътъ на единъ чифликъ, който принадлѣжалъ на единъ павликянинъ. Павликянинътъ затварялъ въ тоя дворъ своите крави и вслове. Каль била до колѣне. Нидѣ са не видѣло ни дървце, ни храстечецъ, — само четире вржбе, още малки, навѣле при кладенецътъ своите тънки, покрити съ прахъ, вѣтви камъ земята, и единъ не твърде кичестъ орѣхъ. Друга зеленина не била, ако исключиме, разбира са, слънчовата любовница и гъстото просо, които расле около чифликътъ и въ бостанътъ. Съ една дума, сичко било изгорено отъ лѣтошните горѣщини и бездждие, сичко очѣквало есенните роси и мокроти, за да оживѣе още веднашъ на кжсо време. Очѣквале милосърдие и нашитѣ плѣнници! И настина, вие видите че това мѣсто е не живописно, гола равница: на кадѣто и да поглѣда човѣкъ, то види само поле и небе, ясно небе и широко поле; но ако попитате селѣнете за това поле, то ще да чуете, че неговата пшеница са повдига високо и че класътъ ѝ, както са изражава народътъ, са налива така, както са налива моминската коса. Кой знае, може и турското правосждие да бжде на погледъ сухо и ядовито, а наистина добро и безпристрастно!

VI.

На другиятъ день мѫчениците трѫгнале напредъ и около осемъ часътъ европейски стигнале въ градътъ. Щомъ тие нещастни хора влѣзле въ Пловдивъ, то нѣколко стотини мѫже и жени, дѣца и бабички нападнале на тѣхъ и захванале да ги биятъ съ камане. Никой не мислилъ да ги отбрани! Тѣшко било да познае човѣкъ тие нещастни хора тѣхните лица са измѣниле отъ прахътъ и калта. Косите имъ и брадите на свѣщенниците биле изскубани и мнозина отъ тѣхъ носиле на тѣлата си дѫлбоки рани; вѫобще тие биле до толкова нещастни и до толсова обезобразени, щото приличале не на хора, а на живи лѣшове, които сѫ обивити съ скѫсани и кални дрѣхи. Послѣ тѣжки мѫки и препятствия, които производило турското население, даже и евреите и множество грѫци, нещастните мѫченици биле доведени въ конакътъ Цѣли два часа тие стоѣле на дворътъ и очѣквале пашата, който билъ дѫлженъ да ги види и да имъ каже щото и да е, като сѣки правителственъ чиновникъ, който има власть да коли и да бѣси. Но найпослѣ пашата излѣзалъ заедно съ своята свита, то есть заедно съ ефендиетата, чубукчиете, ахчиете и чорбаджиете. Сичките тие пиевици, които са наричатъ чиновници, биле голѣми лѫжци, крадци и шарлатане, хитри спекуланти, безъ сѫрце и душа егоисти и богати разбойници. Тѣхните блѣстящи очи, като у керкенезете, разглѣдвале сѣко едно лице подозрително; навикатъ камъ сичко, щото е низско, като напримѣръ, камъ низкопоклонството, камъ лѫжата, камъ скѫперничеството, камъ непозволителните тѫрговии и камъ властолюбието придавале на сичката тѣхна физиономия такова виражение, което било само хитрость и жестокость. Слѣдъ тѣхъ вѫрвѣле нѣкакви си доволно сѫмнителни личности; тие биле хора безъ

опредѣленни занятия, келеше и джелате, безъ пристанища, които спале изъ конакътъ и които глождале костите послѣ трапезите на голѣмците; съ една дума, тие биле плѣсеньта на човѣческиятъ родъ, който гние по темните кйошета на сичките конаци въ турската империя.

— На колѣне, на колѣне, ви казвамъ да паднете! извикалъ пашата. — Кучета, гяуре проклѣти, жаби нечисти! Бунтувате са, а? Московци искате да станете! Ща да ви дамъ азъ московци! Кой ви научи да възстанете? А-а-а! вие не искате и да ми отговорите! Стига! мълчете!! . . Живи ща да ви одера. Да са ударатъ сѣкиму отъ тѣхъ по двайсеть. . . По сто или по двѣсте тоѣги по петите. Или не! Почѣкайте малко. Махнете ги отъ тука! Ей Мустафа-ага, накарай ги да са признаятъ, кой имъ е билъ предводительтъ.

Закарале ги на задниятъ дворъ, дѣто обикновенно затварятъ добитакътъ, който пасе чуждите ниви и ливади. Тамъ биле занесени букали, желѣзни гѣрдане, синджире, ножове, топузе, клещи, менгемета за стискание на краката, гърбаче и цѣла кола върбови пръчки. Сичките, отъ малко до голѣмо, биле проснати на земята или вѣзани единъ за други, и при сѣкиго стоѣле по двама отъ оние хора, които ние видѣхме вече въ свитата на пашата: единъ билъ, а другиятъ считалъ числото на ударете. Нѣкои биле катурени на земята и заптиете ги биле на хвалага по петите. Джелатете удряле и съ двѣте ръце, и части отъ тоѣгите лѣтѣле отъ сѣка една страна по воздухътъ и падале на сичките четири страни. Кръвь, като водоскокъ, пръскала насамъ-нататакъ и падала на царските мундире, които обикновенно са носатъ за отличие; окръвавените сѫщества не могле да са поклататъ и лѣжѣле въ калта. По-младите бунтовници биле вкарани въ тумрукътъ. Тамъ скърцале дър-

вени мегдемета, слушале са глухи удари; отъ време на време остаръ викъ са разнасялъ по воздухътъ. При вратата на тумрукътъ, между селските облѣкла и мѣжду цѣли пласте коса, нѣколко души, между които биле два циганина и двама арапе, раздухвале въ десетина мангала вѫглища и внасяле ги въ тумрукътъ. Скоро изъ това заведѣние са распространила меризма отъ печено мѣсо. Мѫчимите, които биле турени въ дѫрвени долапе, които ги стѣгале сѣ по-вече и по-вече, отъ безсилие навождале главите си и затваряле очите си. Други, които можѣле още да тѫрпатъ, викале изъ сичкото си гѫрло, и градските кучета, които, както са види, разбирале своето превѫзходство надъ гяурете, виле и лаяле.

Пашата, който билъ единъ отъ оние хора, които страдаятъ отъ послѣдствията на развратътъ, не можѣлъ да спи, и когато го мѫчала безсѫница или когато билъ пиянъ, той обичалъ да испитва престѫпниците и да ги псува хамалски; той викалъ изъ сичкото си гѫрло, псувалъ сичко, даже и Бога, въ когото вѣрвалъ искренно. Когато той сѣдналъ да ѣде въ своятъ харемъ, между своите дванайсетъ млади жени, то до ушите му достигнале прегракнали, пресипнале и пронизителни гласове, които пашата нарѣкалъ, за да са по смѣе съ своите жени, бѫлгарска музика, и жените му останале доволни. Но когато тие викове са повдигнале до толкова, щото заглушиле не само гласътъ на пашата, но и ехтението на саханете, които са слагале на трапезата, то любителътъ на тишината и на спокойствието заповѣдалъ да престане музиката.

— Повикайте тука Мустафа-ага, казалъ той.

— Сичките по-млади момчета ти трѣба да махнешъ тая нощь, казалъ той, когато Мустафа израсалъ предъ очите му.

— Колко души сѫ тие?

— Има ги до двайсетъ и петь.

— Иди! За тѣхъ нѣма облѣгченіе! Азъ ги харизвамъ тебе. . .

— А московците? попиталъ Мустафа.

— Московците трѣба да са испитатъ добре. Доведи при мене по-младиятъ московецъ.

Мустафа излѣзалъ, извѣлъ Петра и казалъ му да почѣка на сѫлбата, дѣто той пристоялъ цѣлъ часъ, но пашата, който успѣлъ вече да са нарѣже до аллилуия, са отказалъ отъ своето удоволствие, и мѫченикътъ билъ заведенъ назадъ и затворенъ подъ сѫлбата на конакътъ, дѣто биле арестовани нѣколко души отъ неговите другаре изъ другите села, отъ по-опасните, които обикновенно са харизвале на Мустафа-ага. Тие Петрови другаре лѣжале на очите си, не мѫрдале са и глѣдале неподвижно; езиците имъ биле стиснати между зѫбите, а лицата имъ добиле синеватъ цвѣтъ. Изъ ноздрите имъ тѣкла нѣкаква си синевата вода; членовете имъ са вдрѫвиле, и у сѣкиго отъ тѣхъ висѣла на шеята по една дебѣла сиджимка. . . Мустафа успѣлъ вече да ги задуши.

Нѣкои отъ по-старите селѣне и поповете биле изведени изъ тумрукханата, хвѫрлени въ една яма, която била пѫлна съ нечистотии, и оставени въ такова положение цѣла нощь.

Утреньта въ конакътъ са сѫбрале сичките благоразумни хора, ефендиета и чорбаджие, консуле, леди Фунъ-Фунъ, които биле дѫлжни да отдѣлатъ правото отъ кривото и виновното отъ невинното. Съ една дума, тие свѣтила на правосѫдието са сѫбрале въ конакътъ да изрѣкатъ своите обвинения надъ бунтовниците и да освободатъ невинните. Пашата заповѣдалъ да докаратъ найнапредъ главниятъ бунтовникъ, когото той, види са по сѫвѣтътътъ на австрийскиятъ консулъ нарічалъ, «русинъ.»

Изъ противоположната страна на конакътъ, дѣто била темницата, извѣле единъ младъ човѣкъ, който ималъ не повече отъ двайсетъ и петь години, а слѣдъ него вѫрвѣле петь заптиета и десеть души низаме. Той трѣбало да премине презъ широкиятъ дворъ на конакътъ, който билъ пѫленъ съ народъ.

— Московецътъ водатъ, генералъ Игнатиева водатъ, извикалъ единъ грѫкъ и засмѣялъ са именно за това, за да са хареса на турците.

Турците и туркините си показале зѫбете. Хилѣди рѫце са повдигнале, и той са изгубилъ между тѣхъ. Посрѣдъ дворътъ заптиете са запрѣле и очистиле около себѣ си мѣсто. Изъ плѣщите на тоя човѣкъ тѣкла крѫвь; гѫрдите му са повдигале неестественно и тѣшко отъ силните вѫздишки, и за да облѣгчи колко-годе своите страдания, той употрѣблялъ такива движения, щото вѣзанните му отзади рѫце са надувале, като разсѣченното на части тѣло на змията. На сѫлбата, която водила въ конакътъ, са показало едно ефендие и махнало съ рѫката си на заптиете. Петра повѣле нататакъ.

— Карайте го по-скоро, защото ще да му истине кафето, казалъ единъ турчинъ, който продавалъ въ градътъ млѣко.

— И Чубукъ му са приготвиле, казалъ други, който нищо не работилъ.

Петаръ падналъ на колѣне. Единъ отъ заптиете го повдигналъ и съ силенъ юмрукъ го накаралъ да вѫрви напредъ. Синджирете му не дозволяле да вѫрви бѫрзо; заптиете го биле съ ножовете; слушалъ са високъ смѣхъ и кикотене. Нѣкой си майчинъ синъ му раздралъ ноздрата на носътъ съ нѣкаква си остра тояшка; а нѣкаква си туркина му провалила бузата съ желѣзно вретено. . . . . Отъ главата му скубале цѣли пласте коса, отъ тѣлото му кѫсале цѣли мѫрви мѣсо; втикале му

въ устата конски лайна и други нечистоти. Цѣлъ потокъ кръвь тѣкла по лѣвата страна на шеята му. Сичките пловдивски правовѣрни са намирале въ нѣкакво си истъпление. Въ лицето на тоя гяуринъ, когато приниимале за московецъ, тие видѣле сичките русски гяуре, сичката тѣхна сила, и на него са старале сега да излѣятъ сичката своя злоба, сичкото свое безсилие, сичките свои нещастия и сичкиятъ свой срамъ. Но колкото повече ядътъ и яростьта намирале за себѣ си удовлетворение, толкова тие са и усилвале повече. Отъ голѣмите натискания на народътъ, пътьтъ нѣколко пъти ставалъ непроходимъ; хората, които заптиете хласкале, даже и биле, като са старале да ги накаратъ да отстъпатъ назадъ, чегато не чувствувале ни псувните, ни ударете. Дѣцата са качвале на рамѣната на родителите си. Който не можалъ да го удари, той са задоволялъ съ това, че го хласкалъ или че плюлъ на лицето му. И тие отвратителни, гнуснави и звѣрски оскърбления са съпровождале съ насмѣхливи одобрения и съ всевъзможни проклѣтии! Но и тие страдания биле за него недостаточни, и нѣкакавъ си гръкъ му предсказалъ даже, че и на другиятъ свѣтъ той ще да ври въ пъкалътъ, защото е дързналъ да възстане противъ оная власть, «аще отъ Бога есть.» Единъ цънцаринъ, фурнаджия, са постаралъ да му насипе въ очите червенъ пиперъ. И така ругателствата, псувните и смѣхътъ на народа заглушиле даже и гласовете на заптиете, които молиле да имъ са даде пътъ. Но като престъпилъ още нѣколко крачки. Петаръ падналъ изново; послѣ падналъ трети пътъ и четвърти, и сѣки пътъ нѣкое ново мъчение го накарвало изново да става и да върви напредъ.

На сичките вопроси, които биле предложени на Петра отъ пашата и отъ консулете, той не отговорилъ ни бѣло, ни черно, защото не билъ въ състояние да

отговори. Пашата заповѣдалъ да доведатъ и другите поглавни бунтовници. Довѣле десетина души. Но окржавените, блѣдните и полумѫртвите бѫлгаре не разбирале какво ги питатъ, а за това тие само глѣдале на турскиятъ чиновникъ и на неговите помощници и мѫлчѣле. На краката имъ биле букаи, тѣшки вѣриги висѣле на шеите имъ и на ржцете имъ, и крайовете имъ са влѣклѣ по одаръ.

— Защо ми не отговаряте? попиталъ пашата.

Бѫлгарете мѫлчѣле. Консулиле забѣлѣжиле, че мнозина отъ тие бѫлгаре сѫ кѫрвави и попитале дѣ сѫ ранени.

— Въ конакътъ ни раниха, отговорилъ единъ отъ мѫчениците.

— Кой ти отсѣче ржката? попитала леди Фунъ-Фунъ едно младо момче.

— Мустафа-ага, началникътъ на темницата, отговорило момчето.

— А кой ти строши кракътъ и ко ти отрѣза ухото, попиталъ единъ европеецъ, който би ъ корреспондентинъ на единъ ингелизки вѣстникъ, и обѫрналъ са камъ едного отъ свѣщенниците.

— Пашовите хора, отговорилъ свѣщенникътъ.

— Тие жестокости сѫ и глупави и безполезни, казалъ корреспондентинътъ.

— Да бѫде проклѣто онова куче, което ѣде своето стадо, извикалъ пашата и обѫрналъ са камъ Мустафа ага. — Кой ти е дозволилъ да имъ сѣчешъ ржцете и ушите?

— Но азъ виждамъ, че и мнозина отъ докараните не сѫ тука, казалъ корреспондентинътъ. — Да не сте ги избиле!

— Има още много, но тие сѫ повече жени, дѣца и стари хора. отговорилъ Мустафа-ага.

— А дѣ сѫ младите?

— Тие измрѣха, когато ги испитвахме. . . Не поискаха да кажатъ истината и умрѣха отъ мѫки.

— Чудно е турското правосѫдие, а още по чудни сѫ вашите закони или вашите срѣдства да испитвате престѫпниците! казалъ корреспондентинътъ. — А защо водите това момиче?

— То ще да ни каже, кой е убилъ нашиятъ полковникъ и Адилъ-ага, отговорилъ пашата.

Сирота Злата! Какво е чувствувала тя въ това време? Нейната любовь стои предъ нея окрѫвавена и обезобразена; нейната честъ е укалена скотски; единътъ ѝ братъ е обѣсенъ, а за другиятъ нищо не знае, баща ѝ умрѣлъ въ темницата. . . Когато заптиете я вовѣле въ стаята, въ която едвамъ стоялъ на краката си окрѫвавени Петаръ, то сичко изчезнало предъ нея, — тя глѣдала само него. Въ душата ѝ са повдигнала такава скѫрбь, около нея са развила такава немощность, които са появляватъ само тогава, когато за единъ поглѣдъ, за една дума, за едно вѫспоминание са заборавѫ сичкиятъ свѣтъ и сичките негови мѫки и страдания. Ако той сега и да са борп съ предсмѫртните си мѫки, ако и да е обезобразенъ и униженъ, но тя види въ него смѣлъ юнакъ, когото нѣкога си е тя прегрѫщала и цѣловала, и той стои предъ нея, казва ѝ, че я обича, и разсказва ѝ своите планове за вѫзстанието противъ тиранете. Тя влѣзла въ стаята, паднала на земята, захванала да драще лицето си, да скуба косата си отъ главата и да плаче съ високъ гласъ. Най-послѣ, когато ѝ заповѣдале да мѫлчи, тя ударила главата си о стѣната и замѫлчала.

Както отъ Петра така и отъ Злата мѫчителите на правосѫдието не могле да узнаятъ нищо положително

защото пѫрвиятъ са поминалъ още предъ сѫдиете, въ сѫдебниятъ салонъ, а втората — презъ нощьта.

Въ това сѫщо време, въ което происходило знаменитото сѫдебно изслѣдование, една майка, майката на Петра, научена отъ гражданете, хванала полата на леди Фунъ-Фунъ, паднала на колѣна и молила я да чуе думите ѝ. Излѫгана си, бѣдна майко! Тя искала да докаже на човѣколюбивата нгелизкиня, че синътъ ѝ не е руссинъ, и нищо повече, но нѣмало и за това кой да я чуе! Тя провела страшна и мѫчителна нощь, и чѣкала да сѫмне, за да са яви предъ нгелизката благодѣтелка. Но щомъ сѫнътъ захващалъ да затваря клѣпките ѝ, то нѣкакавъ си звѣръ, левъ не левъ, куче не куче, вѫлкъ не вѫлкъ, змия не змия, са хвѫргалъ на нея и захващалъ да я хапе; тя искала да извика, но не могла — дѫханието ѝ са запирало въ гѫрдите, и само слѣдъ нѣколко минути тя извикала отъ страхъ и пробудила са. Ехъ, до колко тя била щастлива, че тоя день била сѫбота и сѫновете са не сбѫдватъ! Тя лѣгала изново, заспивала съ своите вѫлшебни мисли за чудесните планини и за зелените гори; но чудовището са появяло изново, влѣкло я камъ гората, искало да я хвѫрли въ една дѫлбока пропасть; тя пакъ са пробуждала. И тоя полусѫнъ са продѫлжалъ цѣла нощь. Само утреньта тя задрѣмала спокойно, и когато чрезъ полуотворенните ѝ клѣпки са показало свѣтлината на начинающиятъ са день, тя прибѫрзала да затвори очите си и да са поразмисли за дѣтето си. . . Тя са надѣяла, че нгелизкинята, като чуе, че той не е руссинъ, ще да го избави. Нейните мисли, пѫлни съ надѣжда, биле чисти, лучезарни, майчински, но. . . Леди Фунъ-Фунъ ѝ отговорила, че който каквото е дробилъ, това трѣба и да сѫрба. Освѣнъ това, милостивата квакерка ѝ казала,

че синътъ ѝ е оскърбилъ австрийскиятъ императоръ, а подобни хора не трѣба да живѣятъ.

VII.

Есеньта е сурава, небето е оловянно, а пътьтъ е дълагъ и разровенъ съ копитата на конете; той са влѣче, като черна ивица, презъ много планини и полета, презъ много села и градове. . . Нивите сж вече пожънати и снопете овършени. . . Цѣли стада врабчета прелѣтяватъ отъ мѣсто на мѣсто, — търсатъ да са прехранатъ — и цвърчатъ изъ сичкото си гърло. Единъ гарванъ е клѣкналъ на сухъ дѫбъ и глѣда надолѣ, но нищо не намира за ѣдене. Горите по планините и по равниците са сипѣятъ и глѣдатъ на васъ намърдено, чегато имъ е жално за онова весело време, когато сж биле отъ върхътъ и до корѣнете покрити съ зелени листе и когато изъ тѣхъ сж звънтѣле гласовете на хилѣди птичици. Повдигнала са гъста мъгла, захваналъ да вали ситенъ дъждъ, студенъ вѣтаръ преминувалъ презъ дрѣхите и изстудѣвалъ човѣческото тѣло до костите. . . А нашите мъченици, които уцѣлѣле отъ ръцете на пловдивските джеляте, крачиле по азиятските пустини и отивале на заточение.

А Леди Фунъ-Фунъ въ това време писала въ Лондонъ до Лорда Биконсфилда, — у когото така сѫщо, както ни увѣряватъ ингелизските вѣстници, има въ душата достаточно голѣмо количество еврейско милосърдие и любовь камъ човѣчеството, — че българете, които сж дивъ и необразованъ народъ, нападатъ на турските села, колатъ мохамеданските дѣца и пиятъ кръвьта имъ. Тя увѣряла лордътъ даже въ това, че видѣла съ очите си (тя говорила за Злата), какъ едно турско момиче, което

HOOVER INSTITUTION
To avoid fine, this book should be returned on or before the date last stamped below

FOR USE IN LIBRARY ONLY

STANFORD LIBRARIES

конакътъ,

улъ, който
русски а-
чката тур-
а, че бѫл-
сите, щото
приятели.
той, не е

Hoover Institution Library
3 6105 071 554 849
PG1037
K2
1886
v.7